

New Europe College *Petre Țuțea* Program Yearbook 2006-2007

ANDREI CUȘCO
AURELIA FELEA
PETRU NEGURĂ
RALUCA PRELIPCEANU
ALIN TAT

Editor: Irina Vainovski-Mihai

Volum publicat în cadrul unui proiect finanțat de Agenția pentru
Strategii Guvernamentale

Volume published within a project financed by the Romanian Agency
for Governmental Strategies

Copyright – New Europe College

ISSN 1584-0298

New Europe College

Str. Plantelor 21

023971 Bucharest

Romania

www.nec.ro; e-mail: nec@nec.ro

Tel. (+4) 021.307.99.10, Fax (+4) 021. 327.07.74

ANDREI CUȘCO

Născut în 1982 la Chișinău, Republica Moldova

Doctorand, Departamentul de istorie, Central European University, Budapesta
Titlul: *Between Nation and Empire: Russian and Romanian Competing Visions of Bessarabia*

A participat la conferințe și simpozioane internaționale în Republica Moldova, România, Ungaria, Italia

Autor al mai multor articole și studii apărute în diverse publicații și volume colective din România, Republica Moldova, Germania

ANDREI CUȘCO

Born in 1982, in Chisinau, Republic of Moldova

Ph.D. Candidate, Department of History, Central European University, Budapest

Dissertation: *Between Nation and Empire: Russian and Romanian Competing Visions of Bessarabia*

Participation in international conferences and symposia held in the Republic of Moldova, Romania, Hungary and Italy

Several articles and essays in journals and collective volumes published in Romania, the Republic of Moldova and Germany

GEOGRAFIE, FRONTIERE ȘI LIMITELE SPAȚIALE ALE MODERNITĂȚII PRIN PRISMA INTELECTUALILOR RUȘI ȘI ROMÂNI DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Trebuie să se țină minte sigur și întotdeauna că a-i contrapune pe slavi germanilor sau pe turanici arienilor nu poate oferi o soluție adevărată pentru problema [pe care o studiem]. Adevărata opoziție poate fi doar una singură: romano-germanicii – și toate celelalte popoare ale lumii, Europa și omenirea.

(Nikolai S. Trubețkoi, *Europa și Omenirea*, 1920 [2003], p.105).

Meridianul istoriei se mută așadar iarăși spre răsărit, iar noi suntem tocmai în punctul critic, unde acest meridian va trece în curând... Românii au ajuns din nou între Asia și Europa. [1914].

(Simion Mehedinți, *Opere Complete*, București, 1943, p. 98).

1. Introducere

În epoca noastră de investigații interdisciplinare și pretenții reciproc subversive (dar și cu efect de consolidare) enunțate de orice disciplină din domeniul științelor sociale și umane (sau, cel puțin, de cele care aspiră la relevanță universală) de a obține un acces privilegiat la această metodologie, multiplele și variatele interacțiuni dintre istorie și geografia politică au un rol deosebit. Nici o altă ramură a cunoașterii umane nu se poate lăuda cu o tradiție mai lungă sau mai fructuoasă de colaborare, conflicte ocazionale și profunde influențe reciproce. Aceste două obiecte ale cercetării savante, care s-au dezvoltat, în mare măsură, simultan și ale

căror intuiții au fost, în majoritatea cazurilor, benefice pentru practicienii ambelor domenii, răspund unei dorințe constante de a înțelege situarea ființelor umane în timp și spațiu și de a conștientiza influența pe care a exercitat-o legătura cu mediul natural și social asupra nașterii și dezvoltării societății umane. În timp ce geografia, cel puțin începând din secolul al XIX-lea, tindea, în mod evident, către statutul de „știință naturală” și, într-adevăr, își baza aspirațiile de legitimitate științifică pe aplicarea metodelor cantitative și „obiective”, istoria a fost întotdeauna mult mai nesigură în privința validității sale ca „știință”. După un scurt moment „pozitivist”, dominat de pretinse observări riguroase și cvasiexperimentale ale trecutului, istoria s-a împăcat, se pare, cu un statut intermediar între științele sociale „dure” și disciplinele umane. Traectoria actuală a celor două domenii, deși se intersectează sporadic și tolerează existența continuă a unor spații intelectuale „intermediare” (ca, de exemplu, geografia politică sau geografia istorică), este orientată în esență spre o delimitare și instituționalizare mai accentuată a sferelor respective de interes științific. În această lucrare, voi încerca să examinez o mică porțiune din moștenirea intelectuală a unei epoci precedente, când cele două discipline, pe de o parte, se completau reciproc prin intermediul unor fructuoase și frecvente schimburi de idei și metode și, pe de altă parte, aveau scopul de a construi o „știință totală” despre experiența umană a spațiului. Deși era, până la urmă, un amestec complex, uneori surprinzător și deseori hazardat, compus din intuiții și fantezii politice, geografice și istorice, această tradiție, inaugurată de germanii Alexander von Humboldt și Carl Ritter, consolidată de compatriotul lor Friedrich Ratzel și dezvoltată (și deformată) în continuare de către discipolii lor, mai mult sau mai puțin conștienți, din toată Europa, și-a lăsat, fără îndoială, amprenta asupra gândirii despre dimensiunea spațială a existenței omenirii.

Scopul acestui proiect ar putea fi, în mod ideal, examinarea istoriei intelectuale complexe a curentului cunoscut în diferite contexte regionale și temporale sub numele de „antropogeografie”, „geopolitică” sau „geografie umană”. Totuși, o astfel de sarcină sau, mai mult, evaluarea relevanței și a impactului acestei tradiții intelectuale asupra dezbaterilor ulterioare mi se pare, pe de o parte, prea ambițioasă în cazul dat, iar, pe de altă parte, destul de ingrată, având în vedere agendele politice controversate și judecățile de valoare retrospective cu care este asociată noțiunea de „geopolitică”. Desigur, nu urmăresc să „reabilitez” sau să justific tradiția vechii școli geopolitice germane, a cărei legătura cu experimentele și doctrinele naziste, deși greu de negat, a fost serios

nuanțată și pusă în discuție de literatura recentă de specialitate. Una dintre cele mai interesante încercări în acest sens îi aparține lui Mark Bassin, un geograf transformat în istoric intelectual care a studiat atent evoluția complicată a dimensiunii „umane” a geografiei atât în contextul intelectual german, cât și în cel est-european. Punctul meu de pornire ar putea fi, mai curând, o afirmație a lui Bassin, și anume că „această disciplină [geografia] nu a fost nicăieri și niciodată separată de presiunile și preocupările mediului politic și economic în care funcționa”.¹ Proiectul meu se va axa în special pe două aspecte ale tradiției intelectuale rusești și românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Aceste aspecte pot fi etichetate, în mod convențional, drept „determinism geografic” (*environmentalism*) și „problema frontierelor”. Deși mă voi referi în mod constant la contribuții ulterioare în acest domeniu într-un context european mai larg (de exemplu, la lucrările lui Karl Haushofer),² atenția mea va fi concentrată în special asupra discutării conștiinței spațiale și a identificării limitelor respectivelor „locuri ale dezvoltării” în diversele scheme ale intelectualilor ruși și români (am împrumutat conceptul de „loc al dezvoltării” de la un reprezentant clasic al curentului „eurasiatic” din emigrația rusă, Piotr Savițki). Un alt argument de bază al proiectului este că cei mai mulți reprezentanți ai acestei tradiții, în ambele cazuri, au folosit metafore spațiale și termeni geografici ca înlocuitori ai noțiunii de „modernitate.” Cu alte cuvinte, accentuând caracterul unic al mediului geografic sau demonstrând specificitatea poziției geografice ale respectivelor „spații”, ei, de fapt, încercau să argumenteze includerea (sau excluderea) țărilor lor în/din sfera lumii moderne. Metaforele geografice sugerau mai curând propria lor poziționare mentală în modernitate sau în afara acesteia, fiind vorba doar rareori de vreo preocupare altruistă pentru progresul științei. De asemenea, încerc să arăt că până și cei mai convingători critici ai modernității (spre exemplu, „eurasiatiștii” ruși, care au construit o critică acerbă, detaliată și pe alocuri idiosincronică a „civilizației europene”) datorau foarte mult discursurilor și practicilor intelectuale tradiționale ale Occidentului. Fiind consecvenți și destul de radicali în domeniul proiectelor politice, doctrina lor reprezenta o sinteză specifică între idei originale datorate contextului apărut după Primul Război Mondial și împrumuturi conceptuale din operele predecesorilor lor ruși și europeni. Acești gânditori au transformat creativ concluziile și teoriile enunțate până la ei și le-au dat o turnură radicală care, însă, se baza pe aceleași premise fundamentale ale „determinismului geografic”.

2. Contextul european: geografie, națiune și imperiu

Specificul tematic al acestei lucrări presupune clarificarea evoluției *Zeitgeist*-ului european care a determinat (sau, cel puțin, a influențat) articularea temelor legate de mediul geografic și a dezbaterilor despre frontiere în cele două cazuri discutate. În acest sens, ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și primii ani ai secolului al XX-lea au avut un impact formativ atât asupra principalelor centre de gândire geografică și reflecție teoretică în domeniu (situat în Europa Occidentală și, mai ales, în Franța și Germania), cât și asupra tradițiilor periferice, reprezentate, în cazul nostru, de versiunile rusești și românești ale acestor curente dominante. Chiar dacă admitem caracterul derivat al „dezbaterilor spațiale” din estul Europei, aceasta nu le lipsește de creativitate și de particularitățile inerente contextului local. Totuși, exemplele franceze și germane ar trebui invocate ca modele implicite care au structurat termenii construcției discursive a spațiului și au consolidat legătura dintre pretențiile „scientizante” ale geografiei și politica dominației caracteristică naționalismului și imperialismului.

„Legătura dintre dezvoltarea rapidă a geografiei ca disciplină, mai ales după 1870, și climatul politic și intelectual al expansiunii imperiale agresive care s-a dezvoltat în Europa în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea”³ este, se pare, mai directă, dar și mai complexă decât se admitea în mod tradițional de către sociologia și istoria științei. Conexiunea era mai directă în sensul că apariția geografiei (și, mai târziu, a geopoliticii) a fost nu doar legată de problemele și interesele expansiunii coloniale europene, ci și constituită grație acestora. Geografii erau susținători înfocați ai strategiilor imperiale și membri ai diverselor grupări sau societăți „coloniale” atât din Franța, cât și din Germania. Din alt punct de vedere însă, relația dintre disciplina geografică și contextul imperial era mult mai ambiguă. Pe de o parte, „o lectură contextuală a apariției domeniului dat... nu înseamnă interpretarea textelor geografice și ale contextelor lor sociale, economice, culturale sau politice ca fiind părți ale unei relații cauzale”.⁴ Dinamica relației dintre putere și cunoaștere nu a funcționat cândva la un nivel pur instrumental. Ea a presupus un proces constant de negociere și constituire reciprocă care putea, uneori, produce combinații neașteptate. Pe de altă parte, natura imperialismului și a geografiei, cei doi preinși „parteneri” ai acestui dialog, era, în sine, extrem de contestată și de instabilă. Acest aspect ar trebui evidențiat în special din cauza persistenței unor stereotipuri intelectuale care „obiectifică” diferențele (și, respectiv, coerența internă)

a două tradiții geografice discrete și chiar opuse: „franceză” și „germană”. Cazul francez este perceput ca un model clasic al „geografiei naționale”, care ar fi avut drept finalitate elaborarea unei imagini a spațiului omogen și determinat de factori naturali. Această viziune geopolitică era, în ultimă instanță, defensivă și chiar „benignă”. Figura emblematică a acestei tendințe (numită, de obicei, „geografie umană”, pentru a o deosebi de geopolitica germană) este Paul Vidal de la Blache, care a avut un impact incontestabil asupra gândirii spațiale din Europa de Est (inclusiv din România) de la începutul secolului al XX-lea. În timp ce înclinațiile liberale ale acestui curent din geografia franceză îl diferențiază în mod evident de tendințele mai conservatoare și organiciste ale omologului său german, implicarea reprezentanților săi în proiectele imperialiste și coloniale franceze a fost recent reevaluată.⁵ Caracterul multiform și schimbător al imperialismului german și francez și legătura strânsă a acestora cu domeniul geografiei evidențiază două aspecte conceptuale importante.

În primul rând, opoziția dintre geografiile cu caracter preponderent „național” și, respectiv, „imperial” pare nu numai problematică, dar și contraproductivă. În cazul Franței, acest fapt este amplu documentat prin discutarea, de către Michael Heffernan, a celor cinci variante sau „tipuri ideale” ale legăturii dintre geografie și imperiu (pe care autorul le grupează sub numele de imperialism „utopic”, „economic”, „cultural”, „oportunist” și „anti-imperialism”).⁶ În cazul german, falsitatea unei asemenea opoziții este chiar mai evidentă atât la nivel general, cât și în privința unor figuri intelectuale de notorietate. Drept exemplu ne poate servi cariera „părintelui” antropogeografiei, Friedrich Ratzel. Dincolo de legătura strânsă existentă, în Germania, între tema expansiunii coloniale și preocuparea pentru *Lebensraum*-ul german în spațiul european (interpretată, de obicei, printr-o prismă națională, deși nu mai puțin expansionistă), implicarea geografiei în proiectele imperiale se mai exprima și printr-o „folosire (adecvată sau nu) a faptelor geografice – a spațiilor și granițelor, distanței și apropierii – pentru a legitima strategii imperiale agresive”.⁷ În mod similar, Ratzel poate fi catalogat ca principalul reprezentant al unei geografii „naționaliste” care își imagina „statul ca fiind separat de societatea civilă, ca o autoritate deasupra societății”.⁸ Ni se pare, totuși, mult mai important că viziunea lui Ratzel avea un caracter spațial de netăgăduit. Descrierea geografiei sale politice în termenii unui proiect „în esență determinist, presupunând dependența directă a statului în raport cu „solul” și folosind o perspectivă organică care accentua dependența puterii statale de extensia spațială”,⁹ este

foarte exactă și sugerează importanța diferitelor tipuri de „frontiere” (nu numai politice, dar și naturale sau biologice) pentru reconstrucția suprafeței terestre propusă de el.¹⁰ Conform argumentării lui Mark Bassin, determinismul lui Ratzel are un caracter dublu, preluând, pe de o parte, „materialismul științific post-darwinist adaptat „legilor creșterii teritoriale a statelor”,¹¹ și evidențiind, pe de altă parte, factorul „spațiului fizic (și nu al... afinității rasiale sau etnice) ca bază pentru unitatea națională”.¹² Importanța teritoriului și a mediului fizic este trăsătura distinctivă a viitoarelor curente geopolitice care le distanțează de doctrinele rasiale sau etnice cu același specific determinist. Teritoriul și spațiul au devenit astfel, treptat, moduri alternative, dar și complementare, de imagineare a includerii unei entități politice în sfera modernității (chiar dacă o astfel de raportare la modernitate presupunea respingerea progresului liniar și insistența obsesivă asupra creșterii organice). Relevanța lui Ratzel pentru cazurile rus și român este, desigur, dincolo de orice îndoială. În timp ce în contextul rus aceste modele europene au fost receptate mult mai devreme și au structurat un discurs emergent care se putea lăuda cu unele contribuții autohtone (de exemplu, „determinismul geografic” al lui Soloviev, discutat în continuare), împrumuturile erau mult mai directe în disciplina geografică românească în curs de apariție.

În al doilea rând, asocierea curentelor geografice deterministe și a preocupărilor proto-geopolitice cu interesele elitelor liberale sau conservatoare ale puterilor occidentale este la fel de problematică. De fapt, teoriile de inspirație geografică menite să explice esența statului și a schimbării sociale erau deseori enunțate și folosite pentru a atinge scopuri reformiste sau chiar revoluționare. Una dintre primele reevaluări ale preluării curentelor deterministe geografice de către stânga politică a fost propusă de Mark Bassin într-un incitant studiu al operei lui G. Plehanov.¹³ Analize mai recente au dovedit încă o dată lipsa de substanță a reducerii varietății determinismului geografic la o tradiție „de dreapta”, de inspirație conservatoare. Ele au arătat și punctele vulnerabile ale unei critici unilaterale a preferințelor „imperialiste” afișate de geografii secolului al XIX-lea, mai ales dacă nu se ia în considerare potențialul subversiv al factorilor geografici. În lucrarea sa despre mișcarea geografică franceză, Michael J. Heffernan examinează proiectele imperialiste „utopice” elaborate de câțiva geografi importanți, inspirați de planurile saint-simoniene de „uniune” a civilizațiilor europene și asiatică.¹⁴ Poziția celui mai însemnat geograf francez „anti-imperialist” de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Elysée Reclus, care nu renunțase de a se defini

drept revoluționar până la sfârșitul vieții, este foarte sugestivă în această privință. Aparent, Reclus nu și-a abandonat niciodată credința în proiectele utopice ale saint-simonienilor, astfel explicându-se atitudinea sa ambiguă față de experiența imperială franceză.¹⁵ În aceeași categorie se înscrie și concluzia că „geografii și alții au căutat, în diferite perioade, să mobilizeze cunoașterea geografică în slujba unor scopuri politice mai mult sau mai puțin radicale”.¹⁶ În afară de invocarea repetată a exemplului lui Reclus (în cadrul unei prezentări convingătoare a legăturii percepute de geograf între rolul geografiei și opiniile politice anarhiste), autorii stabilesc o relație interesantă cu o versiune rusă a interdependenței dintre conștiința geografică a spațiului și a climei și viziunile politice radicale. Legătura în cauză este reprezentată de cariera lui Piotr Kropotkin, un vestit anarhist rus și prieten al lui Reclus. Acesta candidase, la un moment dat, pentru postul de secretar al Societății Imperiale Ruse de Geografie, dar fusese convertit la anarhism de „geografia spațiilor nordice neospitaliere [ale Rusiei]”.¹⁷ Un alt exemplu relevant pentru cazul rus este potențiala identificare a unei tradiții ruse de „geosociologie” care postula o opoziție motivată ideologic dintre sociologia geografică „progresistă” și geopolitica „conservator-reacționară”. Valoarea unei atare reconstrucții idiosincratice rezidă în restituirea naturii contestate și a variațiilor multiple ale viziunilor spațiale și ale determinismului geografic existente în contextul rus.¹⁸ Asemenea nuanțe sunt ignorate în multe analize critice ale geografiei secolului al XIX-lea, întreprinse de pe o poziție stângistă. Autorii respectivi accentuează, pe bună dreptate, „ruptura epistemologică” marcată de contextul neo-Lamarckian (sau post-darwinist) de „biologizare a spațiului”. În același timp, ei supralicitează relația instrumentală dintre putere și cunoaștere (în această schemă, ultima este în mod necesar subordonată primei). Faptul că „dincolo de colectarea faptelor geografice în sisteme organizate de idei persista un interes subtil în scopurile de natură socială și politică”¹⁹ nu înseamnă și existența unei conexiuni evidente între geografie și imperialism. De asemenea, acest fapt nu afectează identificarea și analiza formelor și variantelor exacte ale acestor interacțiuni atunci când ele aveau loc. În concluzie, se poate afirma că determinismul geografic nu este deloc o doctrină, în esență, conservatoare sau „proto-geopolitică”. Dimpotrivă, ar fi mai potrivit să vorbim în termenii unei „viziuni despre lume” relativ difuze, care putea fi încorporată în construcții politice diferite (sau chiar opuse). Acest lucru va deveni, sper, mai evident în urma analizei cazurilor rus și român pe care o propun în continuare.

3. Cazul rus

a. Sunt oare comparabile cazurile rus și român?

Odată ce am admis legătura dintre apariția geografiei moderne și fenomenul imperial, relevanța unei comparații problematice dintre conștiința spațială a unui imperiu multiethnic și cea a unui stat-națiune în formare rămâne cel puțin dubioasă. Înainte de a purcede la discutarea detaliată a celor două cazuri, este necesară o justificare a studierii paralele a contextelor rus și român. Factorii care au condiționat natura comparativă a cercetării mele includ, printre altele: a) existența unor importante similitudini discursive care permit identificarea unui „câmp discursiv”, având rădăcinile în modelele europene (în special germane) comune, pe care cele două tradiții periferice le imitau și le modifica; b) semnificația includerii sau excluderii ambelor entități politice în/din sfera modernității. Abordările cu specific spațial foloseau o tehnică a metonimiei care ducea la un transfer esențialmente geografic al spațiului modernității în „Europa”. Elementele determinismului geografic prezente în ambele medii intelectuale erau, totuși, sursele unei tensiuni constante între o perspectivă geografică asupra modernității și una „culturală” sau dominată de factorul civilizațional; c) prezența unor nlee tematice comune și a unor topos-uri fundamentale care structurau opoziția (spațială) dintre civilizație și barbarie (de exemplu, importanța dinamicii mișcărilor de populație și a colonizării interne sau, în legătură cu acestea, influența mediului stepei și a nomadismului asupra „caracterului național”); d) „problema Basarabiei” și rolul acestei frontiere contestate pentru imaginea reciprocă și pentru dominarea simbolică a spațiului (desigur, acest factor era mult mai important în cazul românesc); e) combinarea factorilor geografici cu demonstrații de ordin istoric și etnografic care ar duce, în cele din urmă, la elaborarea unei științe sintetice a spațiului „național” sau „imperial” în întregul său. Prezența acestor paralele nu anulează diferențele fundamentale dintre viziunile imperiale și cele naționale asupra spațiului (concretizate în semnificații opuse care se atribuie aceluiași fenomene spațiale). Totuși, această comparație evidențiază interdependența dintre proiectele naționale și cele imperiale de construcție statală și pornește de la premisa existenței unui *Zeitgeist* care a determinat posibilitatea celor mai neașteptate paralele și împrumuturi reciproce.

Problema frontierelor și dezbaterile respective aveau o tradiție mult mai bogată și variată în cazul rus decât în cel românesc. Acest fapt ar

putea fi, desigur, explicat prin invocarea circumstanțelor istorice care au dus la apariția discrepantei temporale dintre cele două situații analizate aici și care fac imposibilă compararea celor două cazuri înainte de sfârșitul secolului al XIX-lea. În timp ce statul rus a devenit, de fapt, un imperiu multinațional încă la mijlocul secolului al XVI-lea și a fost oficial recunoscut ca atare în urma proclamării ca împărat a lui Petru I în 1721, statul național român și-a făcut apariția pe scena politică europeană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În mod logic, bazele legitimării politice și proiectele de construcție identitară ale celor două țări erau diametral opuse, nu numai din cauza competiției pentru regiunea contestată a Basarabiei, ci și la un nivel mult mai profund al justificării „misiunii” lor istorice. Totuși, câmpul discursiv care funcționa în ambele cazuri era foarte asemănător, cum voi încerca să demonstrez. Cel mai important aspect al dezbatelor privind problema frontierelor se concentra pe relația lor problematică față de „Europa” și „Asia” și, mai ales, pe identificarea frontierei geografice adecvate dintre cele două „spații” aflate în opoziție. Miza reală a acestor discuții era includerea Rusiei și a României în sfera modernității și validarea pretențiilor lor de a reprezenta „civilizația europeană” în fața „Asiei”. Pornind de la teorii de inspirație iluministă și fiind profund influențat de elemente romantice, acest cadru intelectual general reprezenta punctul inițial și referința implicită pentru toate discuțiile de acest fel, care au crescut în intensitate în cercurile intelectuale rusești și românești către începutul secolului al XX-lea.

b. Contextul rus timpuriu

După cum demonstrează, în mod convingător, Mark Bassin, interesul pentru problema frontierelor putea apărea, în principiu, doar în cadrul unui sistem politic care se autopercepea în termenii progresului pe calea dezvoltării moderne. Astfel, autorul susține că „distincția dintre Europa și Asia, ca și problema frontierei care le despărțea, rămânea un subiect scolastic, de pedanterie academică, în Rusia secolului al XVII-lea. Însemnătatea acestuia își avea originea numai în teoriile geografice ale antichității clasice”.²⁰ În perioada moscovită, natura „scolastică” a diviziunilor geografice provenea dintr-o lipsă generală a interesului pentru sfera simbolică a spațiului, cu posibila excepție a doctrinei de inspirație teologică care reprezenta Rusia drept o „A Treia Romă”. Totuși, chiar și această teorie (pe care Bassin o interpretează, în mod greșit, ca pe „o ideologie pe deplin articulată a exclusivității naționale [rusești],

reprezentându-i pe ruși drept purtători aleși ai adevăratei creștinătăți²¹⁾ ar trebui examinată, întâi de toate, în contextul tendințelor eshatologice și milenariste care predominau într-un stat moscovit izolat și refractar influențelor străine (mai ales la începutul secolului al XVI-lea). Această doctrină a exercitat un impact minim asupra politicii practice a statului. De asemenea, ea nu includea nici un element al unei conștiințe spațiale specifice și nu avea, cu siguranță, nici o relevanță dincolo de sfera religiosului. Reinterpretările naționaliste ulterioare ale acestei teze, precum și percepția occidentală distorsionată a teoriei în cauză într-o epocă dominată, în mare parte, de persistența temei expansionismului rusesc au contribuit la exagerarea importanței acestei viziuni marginale, acordându-i o importanță pe care nu o merita. Absența oricărei „curiozități intelectuale”, care a fost, de asemenea, remarcată de unii cercetători ai domeniului etnografiei și istoriei naturale,²² poate fi explicată prin invocarea legăturii dintre relevanța frontierelor (și categoriilor) simbolice și introducerea conceptului „binelui comun” și a noțiunii înrudite de „utilitate”, care au apărut în contextul rus doar la începutul secolului al XVIII-lea. Cu toate acestea, se pot identifica unele antecedente ale unei imaginații geografice mai cuprinzătoare chiar și în perioada anterioară reformelor lui Petru I. Într-o lucrare recentă și incitantă²³ se argumentează că în Rusia din timpul primilor Romanovi preocupările spațiale erau destul de evidente și sistematice. Chiar dacă tradiția cartografică a secolului al XVII-lea era legată, mai ales, de relațiile de proprietate funciară sau, în orice caz, de probleme practice similare, aceasta s-a dovedit a fi mai voluminoasă, dar și mai variată decât se credea în mod curent până nu demult. Elementele incipiente ale unei conștiințe geografice pot fi astfel urmărite cel puțin până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Asemenea interpretări inovatoare pot servi drept un nou argument pentru relativizarea noțiunii de „ruptură totală” pe care ar fi simbolizat-o politica lui Petru I de la începutul secolului al XVIII-lea. Asemenea viziuni radicale sunt perpetuate, de exemplu, de afirmația lui Bassin că „schitele și hărțile rusești apărute în secolul al XVII-lea sau mai devreme erau fragmentare și primitive și, în cea mai mare parte, reprezentau regiuni separate mai curând decât teritoriul țării în întregime”.²⁴

Revizuirea critică a „punctului de cotitură” de la începutul secolului al XVIII-lea nu îi reduce, desigur, importanța fundamentală. Pentru a sublinia schimbările profunde produse în auto-percepția statului și a elitelor ruse ca urmare a reformelor lui Petru I, autorul citat observă, în continuare, că „viziunile rusești asupra acestor probleme s-au modificat în mod

dramatic în primul sfert al secolului al XVIII-lea, pe măsură ce Petru cel Mare își aplica cuprinzătoarele reforme ale statului și societății ruse”.²⁵ Deși s-ar putea, probabil, pune la îndoială afirmația lui Mark Bassin că „precum Spania sau Anglia, Țările de Jos sau Portugalia, la fel și Rusia a putut fi împărțită, la scară mare, în două componente fundamentale: pe de o parte, un nucleu teritorial sau metropolă care aparținea civilizației europene și, pe de altă parte, o periferie colonială vastă, dar străină, extra-europeană”,²⁶ această dihotomie a persistat, fără îndoială, în mințile marii majorități a persoanelor educate din Imperiul Rus pe tot parcursul secolului al XVIII-lea și a celei mai mari părți a secolului al XIX-lea. Chiar și slavofili, percepți în mod tradițional ca niște precursori și predecesori ai tuturor ideologiilor de mai târziu din sfera intelectuală rusă care ar putea fi etichetate, convențional, drept „naționaliste” sau anti-europene, insistând asupra presupuselor particularități sociale, economice și politice ale Rusiei care o deosebeau de Occident, aproape că nu au evidențiat factorul geografic și nu au acordat nici o atenție problemei „frontierelor” sau diviziunilor dintre Europa și Asia. Argumentele lor se axau pe demonstrarea caracterului ne-occidental al societății ruse și al „spiritualității” poporului rus, dar ei nu au promovat vreodată ideea existenței unei „lumi geografice” separate care ar fi putut defini esența unică a Rusiei. Astfel, este necesară multă prudență în examinarea pretențiilor de „continuitate” și a „moștenirilor intelectuale” pe care le enunțau intelectualii ruși de la începutul secolului al XX-lea (inclusiv „eurasiatiștii”) pentru a-și consolida legitimitatea în calitate de adevărați reprezentanți ai „tradiției” gândirii ruse autohtoniste. Astfel, Piotr Savițki, într-un articol special care descria principalele puncte ale doctrinei „eurasiatiste”, afirmă că „eurasiatiștii continuă, cu privire la un întreg complex de idei, o puternică tradiție a gândirii filozofice și istorice ruse. Această tradiție este foarte apropiată de perioada anilor 1830 și 1840, de care poate fi legată direct. Anume atunci și-au început activitatea slavofili”.²⁷ Totuși, cel mai important ideolog al „dimensiunii geografice” a acestei mișcări a recunoscut relevanța contextului începutului de secol XX pentru apariția acestei tendințe intelectuale și politice. Mai mult, Savițki minimaliza importanța slavofilismului, care i se părea un „curent provincial și de cabinet”. Dimpotrivă, perspectivele noii doctrine i se înfățișau drept grandioase, „eurasiatismul” reprezentând, în opinia sa, „o viziune integrală și creativ-conservatoare asupra lumii” [*tselostnoe tvorcheski-ohranitel'noe mirosozertsanie*].²⁸ În general, „eurasiatismul” poate fi privit ca o ideologie compusă din două niveluri. Pe de o parte,

acest curent provenea din unele meditații rusești (articulate înainte de 1914) asupra importanței relative a Europei și Asiei pentru imperiul țarist. Pe de altă parte, această doctrină își avea rădăcinile în contextul particular al Europei de după Versailles și al emigrației ruse, ceea ce explică patosul anti-colonial și „negarea valorilor” occidentale promovată de către „eurasiatisti”. Înainte de analiza mai detaliată a acestor aspecte în cazul „eurasiatistilor”, voi propune în continuare o prezentare a teoriilor elaborate de către predecesorii lor ideologici în Rusia din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

c. De la „blestemul spațiilor deschise” spre o lume geografică separată: Soloviev, Danilevski și caracterul instrumental al determinismului geografic

Interpretările imaginate de intelectuali în legătură cu problema „frontierelor” și confruntările pe marginea „determinismului geografic” care au apărut în Imperiul Rus înainte de Primul Război Mondial pot fi grupate, în mod convențional, în trei categorii principale. Cea mai timpurie teorie coerentă care se ocupa de problema semnificației „spațiilor deschise” și a frontierelor în istoria rusă îi aparține istoricului Serghei Soloviev (1820-1879) și a fost analizată exhaustiv de către Mark Bassin printr-o comparație fructuoasă dintre opiniile lui Soloviev și „teza frontierei americane” propusă de Frederick Jackson Turner.²⁹ Al doilea grup al viziunilor de orientare „geografică” (incluzând și problema „frontierelor”) s-a cristalizat în legătură cu dezbaterile privind poziția Rusiei față de Europa și Occident și este reprezentat, în fond, de principalele lucrări ale lui Nikolai Danilevski și Vladimir Lamanski, care pot fi incluși (cu rezervele de rigoare) în categoria „panslaviștilor” sau a „neo-slavofililor”.³⁰ În fine, un al treilea grup de preocupări intelectuale legate de „frontierele” Rusiei în Asia și de rolul imperiului țarilor în acea parte a lumii s-a format în primii ani ai domniei lui Nicolae II și era condiționat, în mod direct, de interesul tânărului monarh pentru „destinul” Rusiei ca mare putere în Extremul Orient. Acest „grup” era puțin coerent și neomogen în componență și opinii. Unii dintre reprezentanții acestuia, ca, de exemplu, E. E. Uhtomski sau S. Iu. Vitte, au încercat să depășească viziunea tradițională asupra Asiei ca o „direcție secundară” a activității și investițiilor ruse (din motive diferite și uneori opuse). Alții, însă, vedeau în Asia fie un obiect de expansiune colonială (Prjevalski), fie, într-o versiune mai pesimistă, sursa unui pericol fatal pentru existența statului

rus (Kuropatkin).³¹ Autorul avertizează (corect) asupra pericolelor impunerii unei ideologii coerente în cazul acțiunilor statului rus, atunci când, de fapt, opinii conflictuale puteau avea impact, în perioade diferite, asupra deciziilor luate la cel mai înalt nivel. Ceea ce ne interesează aici sunt nu atât urmările acestor viziuni pentru politicile concrete ale imperiului, cât, mai ales, curioasa succesiune „genetică” ce poate fi urmărită în cazul legăturii dintre ideologia „orientalistă” rusă (*vostochnichestvo*), promovată de unii reprezentanți ai grupului menționat mai sus, și opiniile „eurasiatiștilor” (chiar dacă scara comparației este desigur foarte diferită).

Versiunea determinismului geografic elaborată de Soloviev este îndatorată, pe de o parte, contextului general european din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și, pe de altă parte, unei tradiții rusești specifice care se caracteriza prin sublinierea impactului geografiei asupra scrisului istoric. Printre exemplele importante ale acestor scrieri se pot include operele unor intelectuali activi în prima jumătate a secolului (N. I. Nadejdin, M. P. Pogodin sau T. N. Granovski).³² Numitorul comun al acestor istorici și etnografi consta în tendințele și preferințele lor naționaliste (evidente în special în cazul primilor doi savanți) și în scopul lor de a produce un canon narativ național specific rus care ar fi asigurat, în același timp, un spațiu generos pentru experiența rusă de construcție imperială. Influența determinantă asupra viziunilor geografice ale lui Soloviev a fost însă exercitată de lucrările lui Carl Ritter.³³ Soloviev împărtășea, de asemenea, metaforele organiciste larg răspândite atunci, care pătrunseseră în lexicul științific european din acea perioadă. Aceste analogii biologice erau însă conjugate, în cazul lui Soloviev, cu credința optimistă în existența unei noțiuni liniare și universale a progresului. Nu era deloc surprinzător că această viziune se inspira, cel mai probabil, din schema hegeliană a istoriei universale, care îi era cu siguranță cunoscută istoricului rus. Această schemă era suplimentată în mod substanțial de lucrările contemporane ale lui Herbert Spencer și H. T. Buckle.³⁴ Surprinzătoare este însă interpretarea acestor metafore organiciste pe care o propune Soloviev atunci când le aplică în cazul dezvoltării istorice a societății ruse.

Problema fundamentală cu care se confrunta Soloviev se referea la explicarea caracterului particular al condițiilor sociale din Rusia. Problema era complicată de insistența istoricului asupra caracterului esențialmente european al acestei țări. Premisa fundamentală a lui Soloviev se baza pe presupusa afinitate rasială dintre slavi (inclusiv ruși) și celelalte popoare indo-europene care populau cea mai mare parte a

Europei (această afinitate se referea mai ales la germani). Aceasta era, totodată, diferența majoră dintre Soloviev și gânditorii de mai târziu care încercau să construiască o imagine autarhică a Imperiului Rus. Tensiunea dintre factorul rasial și cel geografic, care pentru panslaviști și „eurasiatiști” era rezolvată prin identificarea unei soluții în direcția diferențierii față de Europa, ducea la o contradicție fundamentală în cazul lui Soloviev. Această contradicție provenea dintr-un accident geografic nefericit, care deviasse migrațiile slavilor în direcții „greșite” încă în cele mai timpurii faze ale istoriei acestora. Slavii erau o

parte din același mare trib arian, un trib preferat de istorie, precum este și cazul altor popoare europene, antice și moderne, și, ca și acestea, [ei] posedă o capacitate ereditară spre o dezvoltare istorică puternică; el [poporul rus] posedă, la fel ca și celelalte popoare europene moderne, și o altă condiție interioară foarte puternică, care îi determină imaginea spirituală- creștinismul. Ca urmare, condițiile sau mijloacele interioare [de dezvoltare] sunt egale, și nu putem presupune nici un alt motiv de slăbiciune internă și, în consecință, de înapoiere; dar, atunci când ne îndreptăm atenția spre condițiile exterioare, vedem o diferență extraordinară, o sumă de condiții nefavorabile evidente pentru oricine în partea noastră [a continentului], ceea ce explică pe deplin întârzierea dezvoltării noastre.³⁵

Astfel, nici caracteristicile înnăscute, nici diferențele civilizaționale nu erau relevante pentru Soloviev ca și factori care ar fi putut justifica progresul lent al Rusiei. Dimpotrivă, printr-o răsturnare completă a viziunii benigne a lui Ritter, conform căruia natura reprezenta un *Erziehungsanstalt* pentru omenire, mediul exterior devenise o „mamă vitregă” care a împiedicat traiectoria de dezvoltare (altfel promițătoare) a celui mai înaintat avanpost al Europei în Orient.³⁶ Această „dizgrație” impusă de natură asupra slavilor de est era evidentă nu numai prin alegerea lor neinspirată a direcției și modului de migrație, ci chiar și prin structura propriu-zisă a „Regiunii statale ruse”. Această noțiune coincidea, în interpretarea lui Soloviev, cu câmpia Europei de Est. Într-o altă formulare caracteristică, istoricul sublinia:

„Istoria ne-a arătat, că dimensiunile enorme ale regiunii statale ruse au fost un obstacol constant și puternic în calea bunăstării statului și a poporului, că răspândirea și împrăștierea unei populații rare pe teritoriul unui ținut imens a lipsit-o de putere, i-a îngustat orizonturile, nu i-a inspirat nici o

predilecție pentru acțiune comună, a întărit izolarea vieții comunităților umane și a dus la apariția unor interese locale meschine, stăvilind rapiditatea necesară îndeplinirii funcțiilor statului.”³⁷

Astfel, geografia apare drept factorul primordial în înăbușirea dezvoltării sociale intense a Rusiei care i-ar fi permis să urmeze calea „normală” a națiunilor occidentale pe care Soloviev le admira.

Natura „organică” a regiunii statale ruse, care a fost modelată într-un mod atât de decisiv de către mediul exterior, îi oferea lui Soloviev nu numai motive pentru imagini dezolante și pesimiste, ci și rațiuni pentru a justifica și explica potențialul de unitate și coeziune a statului rus. Menținându-și credința în progresul general al omenirii, Soloviev era, în esență, optimist în privința viitorului Rusiei, în pofida premiselor nefavorabile descrise mai sus. Determinismul său geografic era, astfel, mai nuanțat decât s-ar părea la prima vedere, deși el nu a abandonat vreodată conotația „negativă” a acestuia. Chiar dacă istoricul proclama că „influența condițiilor naturale ale unei țări asupra caracterului, obiceiurilor și activității poporului care o locuiește este în afară de orice îndoială”, el admitea că factorul uman avea un rol activ exprimat printr-o „luptă împotriva naturii”, rezultatul căreia depindea de calitățile etnice și nivelul dezvoltării culturale ale unei comunități.³⁸ Mai mult, natura câmpiei Europei de Est (monotonia acesteia și lipsa oricăror bariere naturale pe întreaga ei întindere) îi permiteau lui Soloviev să articuleze prima versiune coerentă a unei relații teleologice dintre apariția statului rus și mediul său natural. Această regiune era, în ultimă instanță, *predestinată* să devină identică cu structura statală rusă în termeni teritoriali, fiindcă, „oricât de întinsă ar fi [câmpia est-europeană], oricât de eterogenă sub aspect etnic ar fi la început populația acesteia, mai devreme sau mai târziu [ea] va deveni regiunea unui singur stat: astfel, este explicabilă imensitatea teritorială a Regiunii statale ruse, uniformitatea părților și legătura trainică dintre ele”.³⁹ În pofida insistenței lui Soloviev asupra impactului negativ al configurației spațiale a Rusiei pentru istoria acesteia, atenția acordată de el importanței sistemelor fluviale interconectate din această regiune, precum și teoria „inevitabilității” rolului unificator al principatului moscovit (datorită poziției strategice a Moscovei, situată în centrul regiunii date) indică potențialul ridicat de interpretare a construcției politice ruse în termenii unui fenomen obiectiv, preexistent. Conform acestei scheme, aproape că nu există loc pentru factori aleatorii și întâmplători în apariția statului

rus. Geografia poate părea o „mamă vitregă,” dar tot geografia a creat condițiile fundamentale pentru creșterea „organică” a Rusiei.

O ultimă temă din lucrările lui Soloviev care necesită o succintă analiză se referă la rolul colonizării și a stepei în istoria Rusiei. Soloviev este, se pare, unul din primii susținători ai tezei expansiunii „organice” a Rusiei spre răsărit. Această expansiune, din nou, este prezentată drept inevitabilă, deoarece și-ar avea originea în necesitatea de a „domestici” spațiul stepei. Departe de a interpreta varianta rusă a „colonizării organice” ca fiind opusă colonialismului european, Soloviev conchide că aceste două procese sunt complementare:

„Tuturor triburilor europene le-a fost lăsată moștenire de către istorie [misiunea] să-și trimită așezările în alte părți ale lumii, să răspândească acolo creștinismul și civilizația [*grajdansvennost*]; popoarelor [*plemenam*] europene occidentale le-a fost menit să încheie această misiune pe cale maritimă, iar poporului oriental, slav – pe calea uscatului.”⁴⁰

Misiunea civilizatoare a Rusiei era, astfel, similară celei a omologilor săi occidentali, ceea ce corespundea perfect scopului lui Soloviev de a integra Imperiul Rus în „familia” europeană. Aceeași dihotomie dintre barbarie și civilizație subîntinde viziunea sa extrem de negativă asupra stepei. Pentru Soloviev, aceasta reprezenta „o mare mult mai periculoasă, mai furtunoasă și mai distrugătoare [decât marea obișnuită]; ...o mare nisipoasă,... care își trimitea neconținut locuitorii, răpitorii nomazi, și care distrugeau tot ce fusese creat prin munca unui popor sedentar european [cel rus]”.⁴¹ Această situație era comparată, din nou, în termeni nefavorabili, cu avantajele de care au beneficiat popoarele germanice, înrudite cu slavii, care au migrat în regiunile înfloritoare ale fostului Imperiu Roman.⁴² Regiunea statală rusă era lipsită de istorie și cultură, ambele fiind posibile în acest spațiu numai prin activitatea creatoare a rușilor, care reprezentau, în acest sens, forțele Europei, făcând să se „retragă”, în fața ofensivei lor, elementele „asiatice” barbare.⁴³ Pentru a-și încununa demonstrația, Soloviev și-a accentuat preferința neechivocă pentru elementele sedentare din cadrul organizării sociale a Rusiei. În mod simetric, el condamna (descriindu-le drept pernicioase sau inutile) grupurile (semi)nomade (de exemplu, cazacii), care erau prezentate drept elemente ale anarhiei sociale și dezordinii.⁴⁴ Astfel, steпа devine o „alteritate totală” a statului rus, o „frontieră” ostilă și periculoasă care, în loc de a întări virtuțile naționale, a împiedicat dezvoltarea organică a unui stat

esențialmente european. Această temă a ostilității și alienării, reprezentate de stepă, va suferi o transformare radicală în reconstrucția „eurasiatistă” a spiritualității ruse. Schema „eurasiatistă” reprezintă, într-un anumit sens, antinomia totală față de poziția „occidentalizantă” a lui Soloviev.

Fără îndoială, cel mai distins predecesor „direct” al „eurasiatistilor” este cunoscutul panslavist rus N. Ia. Danilevski, care era, de asemenea, biolog de profesie. O analiză detaliată a teoriei sale privind „tipurile cultural-istorice” și a doctrinei sale panslaviste depășește cu mult spațiul și scopurile acestei lucrări. Ar trebui subliniate doar câteva elemente care leagă poziția lui Danilevski de curentul „eurasiatist” și dau câteva indicii despre contextul european în care s-au cristalizat ideile sale. Danilevski a fost primul gânditor rus care a construit o imagine alternativă a frontierei dintre Europa și Asia și a propus o „deconstrucție” coerentă a imaginației geografice tradiționale și acceptate în mediul elitei intelectuale ruse. Mark Bassin rezumă astfel argumentele lui Danilevski: „Ca un prim element al deconstrucției mitului superiorității europene propuse de el, Danilevski a revizuit legitimitatea desemnării fizico-geografice a Europei drept un continent separat.”⁴⁵ Într-adevăr, filozoful rus sugera un „nihilism geografic îndrăzneț, inerent în următorul său argument: Europa, pur și simplu, nu exista ca un continent independent. Într-un sens pur geografic, Europa nu reprezenta, în general, un continent, ci mai curând un simplu apendice teritorial sau o peninsulă a Asiei”.⁴⁶ Deconstruirea diviziunii tradiționale bazate pe Munții Ural era primul pas în revizuirea radicală a auto-conștiinței geografice rusești pe care o avea în vedere Danilevski. El nega în mod absolut relevanța acestor munți ca o barieră „naturală” sau simbolică și se întreba retoric (și semi-ironic):

Dar ce calitate deosebită posedă oare acești munți pentru a li se acorda, caz unic printre toate lanțurile muntoase de pe glob, onoarea de a servi drept graniță între două părți ale lumii, onoare ce se recunoaște în toate celelalte cazuri doar oceanelor și, foarte rar, mărilor importante? Acest lanț este, judecând după înălțime, unul dintre cele mai neînsemnate, iar judecând după relief- unul dintre cele mai deschise trecerii; în partea sa mijlocie, lângă Ekaterinburg, călătorii îi lasă în urmă..., întrebându-și birjarul: „Și unde sunt oare munții, frățioare?” Dacă Uralii separă două părți ale lumii, ce le rămâne atunci de separat Alpilor, Caucazului sau munților Himalaya? Dacă Uralii transformă Europa într-un continent, de ce atunci să nu considerăm India un continent aparte? Căci și aceasta este înconjurată din două părți de ape, iar din a treia este despărțită [de restul Asiei] de munți incomparabili cu Uralii.⁴⁷

Această premisă era, desigur, necesară, dar nu și suficientă pentru acest scriitor ambițios. Construcția trebuia, firește, să urmeze deconstruirii „miturilor”. Această sarcină a fost realizată prin elaborarea unei imagini inedite și provocatoare a spațiului imperial rus. Pentru a înlocui vechea diviziune pe care o respingea atât de hotărât, Danilevski „a schițat o alternativă total originală. Rusia, afirma el, reprezenta o lume geografică independentă, izolată, autarhică și distinctă atât față de Europa, cât și față de Asia”.⁴⁸ Caracterul autarhic al masivului continental rus era perceput de Danilevski, aparent, în aceiași termeni ca și în cazul viziunii lui Soloviev despre „regiunea statală rusă”. Interpretarea acestui fenomen era însă diametral opusă în cadrul schemei elaborate de Danilevski. Legând esența „organică” a spațiului imperial rus de caracterul pașnic al expansiunii acestuia, autorul conchidea că Rusia era o entitate tot atât de firească ca și Franța (desigur, conform modelului care era construit de către geografii contemporani din „Hexagon”). Filozoful își putea astfel imagina un tablou complet al „particularității” ruse:

Rusia nu este mică, desigur, însă cea mai mare parte a spațiului acesteia a fost ocupată de către poporul rus prin răspândirea liberă a populației, și nu prin cucerire de stat. Domeniul care i-a fost repartizat poporului rus constituie o regiune cu totul naturală- la fel de naturală, ca și Franța, de exemplu, însă de o mărime enormă. Această regiune este clar delimitată din toate părțile (cu excepția parțială a celei occidentale) de către mări și munți. Regiunea dată este tăiată în două secțiuni de către lanțul Uralilor, care... nu constituie o barieră etnografică naturală... Niciodată ocuparea de către un popor a domeniului istoric care îi fusese predestinat nu a costat mai puțin sânge și lacrimi [decât în acest caz].⁴⁹

Accentul pus pe caracterul diferit (și mult mai benefic) al expansiunii ruse atunci când era comparată cu procesele asemănătoare din Occident corespundea scopului autorului de a glorifica virtuțile civilizației slave pe care ar fi reprezentat-o Imperiul Rus. Anume aici, însă, poate fi reperată cea mai profundă ambiguitate din întreaga doctrină a lui Danilevski. Insistența sa asupra rolului conducător al Imperiului Rus în lumea slavă submina, de fapt, în mod profund unitatea geopolitică a spațiului rusesc sugerată de asemenea considerații de natură geografică. Dualitatea inerentă în „contopirea” Imperiului Rus cu sfera civilizației slave nu a fost discutată de autor, ceea ce indică natura aproximativă și deseori imprecisă a schemelor geografice totalizante ale lui Danilevski. Mai mult, distanța culturală față de Europa pe care filozoful o propaga cu

atâta ardoare nu presupunea deloc o apropiere corespunzătoare față de spațiul asiatic. Rolul geografic intermediar al Rusiei era astfel suplimentat (și pus între paranteze) de către particularitățile sale civilizaționale. De fapt, tensiunea dintre elementele „culturale” și geografice a rămas nerezolvată în cadrul construcțiilor istoriosofice ale lui Danilevski.

Complexitatea definirii rolului lui Danilevski în contextul său contemporan provine din reevaluările și analizele ulterioare ale operei sale pe linia unei presupuse tradiții „pre-spengleriene” sau explicit „spațiale” pe care ar fi inaugurat-o filozoful rus. În prima ipostază, Danilevski este perceput drept creatorul unui „tip integral de strategie culturală” care combina elemente de inspirație modernă și raționalistă (pozitivistă) cu modele de gândire tradiționale, chiar pre-moderne.⁵⁰ Fațeta modernă a viziunilor sale ar fi, astfel, reprezentată de teoria sa anti-evoluționistă a „imaneței speciilor”, care postula absența oricăror transformări esențiale în sfera biologicului și existența unei sfere autarhice de viață pentru fiecare individ biologic. Trăsăturile tradiționaliste ale doctrinei sale puteau fi urmărite mai ales prin meditațiile lui Danilevski asupra sferei spirituale și se exprimau, bunăoară, prin rolul fundamental pe care îl acorda autorul factorului religios în structura „civilizației slave” ideale pe care o preconiza. Astfel, se pare că tradiția și modernitatea coexistau în opera sa într-un echilibru relativ.

Conceptul unei „lumi geografice distincte” este, probabil, cea mai importantă moștenire intelectuală pe care a transmis-o acest gânditor succesorilor și emulilor săi „eurasiatiști”. El a folosit datele topografiei și geomorfologiei dintr-un impuls (pseudo)științific spre „obiectivitate” care era caracteristic controverselor dintre slavofili și „occidentalști”. Acest impuls a fost exploatat din plin și împins până la absurd de „eurasiatiști.” Unii dintre ei (ca, de exemplu, Trubețkoi, Jakobson și Savițki) erau, de asemenea, savanți și cercetători distinși care își asociau preocupările profesionale și științifice cu militantismul politic. Dincolo de aceste asemănări conceptuale cu „eurasiatiștii”, Danilevski fusese influențat de teoria anti-evoluționistă și anti-darwinistă a „tipurilor cultural-istorice”, care nu își găsește echivalentul în lucrările lui Savițki sau ale lui Trubețkoi. Într-adevăr, Danilevski „proiecta asupra realității social-istorice construcțiile teoretice pe care le folosea pentru a demonstra lipsa de viabilitate a teoriei darwiniste a evoluției”.⁵¹ Acest lucru nu era valabil în cazul „eurasiatiștilor”. Chiar dacă erau foarte conștienți de necesitatea diversității culturale și se opuneau cu înverșunare oricărei încercări de uniformizare sau „nivelare” culturală, „eurasiatiștii” au evitat, totuși,

asemenea analogii biologizante simpliste și au pus accentul mai ales pe problema moralității și a relativismului cultural. În acest context, discursul moral al lui Danilevski este un exemplu de ambiguitate (printre multe altele) pe care „eurasiatiștii” au depășit-o cu succes, cu prețul sacrificării nuanțelor și a potențialelor compromisuri și alternative.⁵² Elementele „geopolitice” din lucrările lui Danilevski au fost, însă, supra-interpretate și introduse în mod retrospectiv de generațiile ulterioare de comentatori și exegeți, obișnuiți cu tradiția germană în domeniu, de care încercau să lege asemenea manifestări ale „anti-europenismului” rus. Deși contextul intelectual european este prezent, în mod evident, în scrierile sale, acesta este mult mai strâns legat de reacțiile anti-evoluționiste și neo-romantice decât de vreo presupusă „tradiție geopolitică” *avant la lettre*.

d. Eurasiatismul: de la geografie la geosofie

Importanța celor trei „niveluri intelectuale” care au precedat și, într-o mare măsură, au condiționat apariția doctrinei „eurasiatiste”, nu este deloc egală în interpretarea reprezentanților acestei doctrine. De fapt, teoriile lui Soloviev și viziunile contradictorii ale intelectualilor ruși „orientaliști” abia dacă reprezentau referințe conștiente pentru autorii „eurasiatiști”. Situația este complet diferită în cazul „neo-slavofililor”, care erau recunoscuți în calitate de precursori și predecesori atât de către Trubețkoi, cât și de Savițki. Totuși, opiniile lui Soloviev, deși departe de a fi congruente, în vreun fel, cu teoriile „eurasiatiste”, fiind, în plus, absolut antagonice în privința orientării și a concluziilor propuse, oferă un „cadru de referință” foarte util și incitant pentru înțelegerea esenței poziției critice a „eurasiatiștilor” față de modernitate. Ceea ce spune Mark Bassin despre influențele intelectuale majore care au dus la elaborarea teoriilor lui Turner și Soloviev este valabil, de asemenea, în cazul lui Trubețkoi, Savițki și al colegilor lor. Astfel, Bassin identifică „două curente ideologice și intelectuale distincte” care au avut un impact fundamental asupra ideilor acestor gânditori. „Primul dintre ele era naționalismul”, în timp ce al doilea curent „era legat de metodologia analizei și construirii argumentației istorice”.⁵³ Cu alte cuvinte, ambii istorici erau motivați, mai întâi, de o dorință puternică de a justifica pretențiile și cerințele grupurilor naționale” cărora le aparțineau și de a valida respectivele lor proiecte „naționale” (o sarcină mult mai complexă în cazul rus decât în cel american). În al doilea rând, ei încercau să studieze fenomenele sociale în mod „științific”, ceea ce creștea

legitimitatea și statutul cunoașterii pe care o produceau și asigură o aparență „obiectivitate” teoriilor pe care le elaborau. Ambele premise funcționau, de asemenea, în cazul „eurasiatiștilor”. Pe de o parte, Trubețkoi și Savițki urmăreau scopul fundamental de a păstra unitatea geopolitică a spațiului fostului Imperiu Rus. Deși ei „camuflau” această tendință cu ajutorul unei terminologii geografice și civilizaționale sofisticate, folosind chiar investigațiile lingvisticii comparative și ale științelor naturale pentru a-și justifica argumentele și opiniile, în ultimă instanță „eurasiatiștii” căutau o soluție viabilă pentru a conserva această entitate de proporții continentale care se zbătea într-o criză profundă și generalizată în perioada când își scriau lucrările autorii în cauză. Pe de altă parte, ei demonstau o presupusă obiectivitate și o utilizare aparent perfectă a logicii și a argumentelor științifice. Firește, această tactică se referea mai curând la coerența internă a discursului lor decât la proiectele intelectuale care erau urmărite de fiecare dintre ei, în mod individual. În afara acestor premise generale, alte două aspecte ale teoriilor lui Soloviev și ale „eurasiatismului” pot fi analizate în contextul opoziției reciproce. În primul rând, evaluarea evident negativă a „frontierei deschise” pe care o susținea Soloviev este într-un contrast total cu aprecierea și chiar admirația pe care o simțeau Trubețkoi și Savițki față de rolul popoarelor nomade și al mediului natural al stepei în istoria Rusiei. Acolo unde Soloviev vorbea despre un „blestem al spațiilor pustii”,⁵⁴ „eurasiatiștii”, din contra, vedeau o adevărată binecuvântare.⁵⁵ A doua trăsătură care diferențiază cele două teorii se referă la atitudinea față de elementele ne-slave din istoria spațiului rus. În timp ce Soloviev vedea în nomazii stepelor principalii „adversari” ai populației slave sedentare din statul rus, Trubețkoi glorifica „doctrinile etice” și „virtuțile” acelorși elemente în cuprinsul uneia dintre cele mai cunoscute, controversate și „personale” lucrări ale sale, *O privire asupra istoriei Rusiei nu dinspre Occident, ci dinspre Orient*.⁵⁶ În termeni mai generali, această atitudine diametral opusă poate fi legată de cele mai adânci convingeri și presupoziiții ale celor doi gânditori. Dacă Soloviev percepea Rusia, fără nici o îndoială, drept o țară europeană care deviasse de la parcursul său „normal” de dezvoltare din cauza circumstanțelor geografice nefavorabile, Trubețkoi afirma că Rusia exista ca o entitate statală numai datorită absorbirii și interiorizării calităților morale ale stepei și a normelor comportamentale caracteristice nomazilor. Astfel, nu numai că Rusia nu era europeană, ci chiar însăși existența acesteia depindea de acest caracter ne-european. În consecință, atitudinea față de elementele slave și germanice nu putea

fi decât foarte diferită în cazul celor doi autori. Soloviev „nega existența oricăror diferențe rasiale inerente dintre aceste grupuri [slavi și germani], insistând că acestea erau popoare înfrățite care împărtășeau... o varietate de afinități culturale și etnografice”.⁵⁷ Diferențele care s-au cristalizat mai târziu în organizarea lor socială puteau fi astfel reduse la un simplu accident al geografiei, însă cu consecințe decisive pe termen lung. Pornind de la premise complet diferite, chiar opuse, Trubețkoi și Savițki nu numai că negau orice fel de afinități dintre popoarele germanice și cele slave, ci și opuneau, în mod radical, morala și civilizația „romano-germanică” restului umanității. Mai mult, ei minimalizau în mod conștient importanța elementului slav în crearea entității statale ruse și chiar aveau tendința să descrie caracterul etnic (parțial) ne-slav al rușilor ca o trăsătură pozitivă care intensifica esența „eurasiatică” a acestora. În fine, Trubețkoi însuși avea o preferință de netăgăduit pentru ceea ce el numea „personalitatea turanică”, care, în opinia sa, avea un potențial spiritual mult mai înalt decât tipul „european”. Câteva sugestii interesante dintr-o lucrare recentă atrăgeau atenția asupra efectului personal „compensatoriu” al acestui concept pentru echilibrul mental al lui Trubețkoi. Totuși, această noțiune trimite către probleme mult mai cuprinzătoare, legate de viziunea globală a acestui gânditor. Premisele mai adânci care se pot ghici dincolo de această controversă presupuneau o acceptare totală și completă a modernității din partea lui Soloviev, din postura sa de „occidentalist”, și o respingere la fel de totală a lumii moderne de către Trubețkoi și colaboratorii săi din mișcarea „eurasiatistă”. Într-adevăr, „Europa” însemna, pentru Trubețkoi, nu atât o unitate rasială, etnică sau religioasă care putea fi condamnată ca atare, ci, întâi de toate, un simbol al „surselor unei standardizări a vieții și culturii care se intensifica neîntrerupt”.⁵⁸ Glebov subliniază, de asemenea, că „critica [„eurasiatistă”] a culturii europene își avea originea în... reprezentările neo-romantice a culturii burgheze ca un pericol fundamental pentru o cultură diversificată, ‘înfloritoare’ și pentru o istorie dinamică [a umanității]”.⁵⁹ În acest caz, s-ar putea face o legătură evidentă și cu tradiția „neo-slavofilă”, care a fost recunoscută deschis de către intelectualii „eurasiatisti” drept principala sursă de inspirație pentru viziunile lor.

Ar trebui menționate, foarte pe scurt, și viziunile privind problema frontierelor Rusiei în Asia articulate de către „orientaliștii” ruși, cel mai puțin coagulat curent dintre cele trei tendințe analizate aici. Unul dintre cele mai controversate și proeminente personaje ale acestui grup, E. E. Uhtomski, scriind în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, afirma următoarele:

„În esență, nu există și nu pot exista pentru noi frontiere în Asia, în afară de marea albastră și nemărginită, sălbatică și liberă, ca și spiritul poporului rus, scâldând în voie litoralul asiatic.”⁶⁰ După cum observă, pe bună dreptate, unul dintre cercetătorii actuali ai acestui curent, afirmația de mai sus „putea fi interpretată din două puncte de vedere. Pe de o parte, ea poate fi privită ca un apel deschis spre un expansionism nelimitat și fără rețineri... Totuși, citatul de mai sus poate fi, de asemenea, înțeles ca o afirmare a unității Imperiului Rus și a Orientului în fața unui Occident străin și neprietenos”.⁶¹ Această ultimă interpretare (deși, din nou, nu a fost asumată în mod explicit de către „eurasiatiști”) reprezintă o verigă directă de legătură cu retorica anti-colonială promovată mai ales de Trubețkoi în câteva scrieri polemice apărute după 1918. Pentru a evita pericolul exagerărilor anacronice, ar trebui luat în considerație contextul european de după Primul război mondial și larga răspândire a teoriilor auto-determinării popoarelor care au avut un impact semnificativ asupra discursului anti-colonial „eurasiatist”. Cu toate acestea, contextul perioadei târzii a Imperiului Rus a avut un rol deloc neglijabil în apariția acestei doctrine. Astfel, mărturisirea lui Trubețkoi, conform căreia „ideile exprimate în această carte s-au cristalizat în conștiința mea deja cu peste 10 ani în urmă”⁶² nu ar trebui pur și simplu ignorată și privită ca o justificare târzie a unei teorii bizare și originale. Dimpotrivă, atât contextul vest-european, cât și cel rusesc erau favorabile unei asemenea versiuni „pan-continentale” a naționalismului rus (pentru a folosi un termen convențional și aproximativ). Una din cele mai sugestive și cuprinzătoare definiții ale doctrinei „eurasiatiste” a fost propusă de către Serghei Glebov într-un articol special dedicat mișcării în cauză. Deși autorul subliniază în special impactul emigrației ruse asupra formării acestui curent (o problemă pe care nu o discutăm aici), pasajele finale ale lucrării sale sunt deosebit de dense și interesante:

O combinație a criticii colonialismului european și a unei tendințe de a limita forța nivelatoare a modernității, prin crearea unor linii de demarcație compuse din regiuni culturale [auto-suficiente], în fața expansiunii coloniale europene, poate fi, desigur, etichetată în mod diferit. Unii [cercetători] o privesc ca pe o utopie socială și culturală a reprezentanților claselor privilegiate ale vechiului regim prăbușit, care încercau să păstreze integritatea ultimului imperiu continental din Europa... sau, sub o altă înfățișare, ca pe o încercare de a concepe fenomenul imperial într-o epocă a statelor naționale. Alții văd în această mișcare un model bine cunoscut, în contextul european mai larg, al unei critici a modernității într-o perioadă de criză acută a capitalismului și a democrației parlamentare.⁶³

Această definiție, deși mult mai largă decât subiectul propriu-zis al lucrării de față, include câteva elemente importante pe care am încercat să le subliniez pe parcursul demonstrației de până acum: importanța contextului european al „determinismului geografic” și al pozitivismului, ca și a tendințelor neo-romantice, pentru apariția acestei mișcări; folosirea terminologiei geografice și geopolitice pentru a „obiectifica” o critică mult mai largă a modernității, în general; persistența și tradiția bogată a folosirii categoriilor spațiale ca întruchipări ale esenței istoriei și „caracterului” național; ambivalența criteriilor „naționale” și „imperiale” de legitimare politică într-o perioadă de socializare politică activă; caracterul ambiguu și multilateral al doctrinelor geografice „deterministe” și „dublul sens” al argumentelor geopolitice, care puteau, simultan, să intensifice, dar să și slăbească impactul teoriilor de esență rasială; „obiectificarea” geografiei și plasarea acesteia în centrul ierarhiei „științelor umane”. Toate aceste tendințe, deși exprimate cu mai mică intensitate, sunt prezente și în cazul românesc, cum voi încerca să arăt în continuare.

Eurasiatismul se auto-prezenta ca o ideologie integrală și totalizantă (chiar totalitară, uneori) care încerca să creeze o nouă „știință sistemică”, având ca singur obiect de studiu spațiul Rusiei-Eurasiei, care reprezenta unul din cele câteva nuclee de civilizații autonome și autarhice. Definiția elementară a doctrinei date ar trebui să ia în considerație relativismul cultural care a făcut posibilă articularea unei lumi absolut autarhice, „închise în sine”. Privirea sistemică a „eurasiatiștilor” avea, de asemenea, o dimensiune specific geografică, care le permitea să identifice o simetrie evidentă în contururile geografice ale „continentului median” al Lumii Vechi. Chiar dacă putem fi (sau nu) de acord cu sugestia lui Patrick Seriot că „eurasiatiștii” profesau o bizară credință „neo-platonică” și își bazau insistența asupra structurilor și a simetriei pe o teorie a „corespondențelor” dintre natură și cultură (și, prin extensie, dintre lumea fenomenală și cea noumenală),⁶⁴ este clar că specificul geografiei spațiului „eurasiatic” provenea, întâi de toate, din structura sa „logică” și regulată.

Partea propriu-zis geografică a viziunilor „eurasiatiste” (singura pe care o voi examina în mod detaliat) reprezenta opera aproape personală a unui singur teoretician: P. N. Savițki, specialistul incontestabil în domeniul geografiei în cadrul mișcării „eurasiatiste”. Geografia nu era pur și simplu o altă metodă de a percepe natura „revelată” a Eurasiei, ea reprezenta singurul mod de a face acest lucru. „Turnura spațială” susținută

de gânditorii „eurasiatiști” era o parte a „privirii egocentriste” care protesta împotriva imperialismului epistemologic al Europei și, în special, împotriva modalității istorice de auto-percepție a lumii europene. Pentru a demonstra diferența ontologică dintre Europa și Eurasia, era necesară o nouă „modalitate geografică” de a descoperi și pătrunde în esența spațiului eurasiatic.⁶⁵ Savițki a găsit modelul de inspirație pentru propria construcție a geografiei sistemice a Eurasiei în câteva curente ale științelor naturale din Imperiul Rus de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Astfel, el a contractat câteva datorii intelectuale importante față de figuri marcante precum D. I. Mendeleev (de la care a împrumutat noțiunea caracterului „periodic” al geografiei eurasiatice), V. I. Vernadski și, în special, V. V. Dokuciaev, care i-a oferit lui Savițki modelul „zonelor simetrice” (inițial, cu referință la structura solurilor de pe teritoriul Rusiei), pe care Savițki l-a transferat asupra „zonelor naturale” care formau spațiul eurasiatic „regulat și legic”.⁶⁶ Viziunea lui Savițki era, de asemenea, profund îndatorată tradiției germane a „antropogeografiei” și curentelor geopolitice înrudite cu ea, care erau aproximativ contemporane cu cristalizarea „eurasiatismului”. Totuși, esența „ontologică” a frontierei dintre Europa și Eurasia, ca și formele specifice ale „regularității”⁶⁷ care (pre)determinaseră existența spațiului eurasiatic reprezentau contribuții absolut originale ale lui Savițki.

Dominația factorului geografic în cadrul viziunii generale despre lume a „eurasiatiștilor” a fost subliniată clar de Savițki într-o auto-prezentare generală publicată sub forma unui articol în primii ani ai activității mișcării. Conform lui Savițki, chiar auto-denumirea grupului reflecta o conștiință geografică hipertrofiată:

Numele lor [„eurasiatici”] are o origine geografică. Esența chestiunii este următoarea: în cadrul masei fundamentale a pământurilor Lumii Vechi, acolo unde geografia anterioară distinge două continente – Europa și Asia – ei au început să distingă un al treilea – continentul median [*sredinnyi*] al Eurasiei... După părerea lor, în sens strict geografic noțiunea de „Europa”, ca totalitate a Europei Occidentale și Orientale, este lipsită de conținut și ridicolă... Se poate afirma cu drept cuvânt: câmpia est-europeană, sau, după cum o numesc „eurasiaticii”, câmpia dintre Marea Albă și Caucaz, conform naturii sale geografice, este cu mult mai apropiată de câmpiile Siberiei de Vest și a Turkestanului, care sunt situate spre est de aceasta, decât de Europa Occidentală. Cele trei câmpii menționate mai sus, împreună cu podișurile care le separă unele de altele... și cu cele care le delimitează dinspre est, sud-est și sud... reprezintă o lume specială și

separată, unitară în sine și diferită sub aspect geografic atât față de țările situate mai la vest, cât și față de țările situate spre sud-est și sud față de ea. Și dacă primelor li s-ar cuveni numele de „Europa”, iar celorlalte – cel de „Asia”, atunci lumii menționate mai sus, reprezentând un ținut median și intermediar, i se cuvine fără îndoială numele de „Eurasia”.⁶⁸

Acest spațiu, demarcat cu grijă și precizie (coincizând, în mare, cu teritoriul fostului Imperiu Rus, cu excepția Poloniei și a Finlandei, dar incluzând, de exemplu, Basarabia ortodoxă)⁶⁹ se caracteriza prin două trăsături fundamentale. În primul rând, el era nu numai unificat din punct de vedere teritorial și „predestinat” pentru o singură entitate politică, ci reprezenta, de asemenea, un ansamblu autarhic și „închis în sine” (*zamknutyi*). Această autarhie era simbolizată prin existența unei granițe impermeabile și foarte pronunțate care izola Rusia-Eurasia (sau, în termenii lui Savițki, „nucleul” sau „trunchiul” Lumii Vechi) atât de Europa, cât și de Asia. Această diviziune nu se baza pe criterii culturale sau politice, ci era condiționată de trăsăturile mediului natural (inclusiv, printre altele, de configurația diferită a liniilor de coastă și varietatea formelor de relief din Europa, în opoziție cu monotonia evidentă a acestora din spațiul eurasiatic).⁷⁰ Prejudecățile anti-europene ale „eurasiștiștilor” erau vizibile și în legătură cu natura diferită a hotarelor pe care le avea „lumea” lor cu celelalte două componente ale Lumii Vechi. În timp ce în partea asiatică aceste frontiere erau fluide și nesigure, situația era complet inversă cu privire la linia de demarcație dintre Europa și Eurasia. Savițki, în special, și-a dedicat o mare parte a efortului intelectual sarcinii de a cartografia foarte minuțios granițele „Eurasiei” din partea europeană, folosind un șir de indicatori naturali pentru a construi imaginea unei „falii spațiale” incontestabile.⁷¹

În al doilea rând, principiile periodicității, „regularității” și simetriei erau, toate, reflectate în mod evident pe teritoriul Eurasiei, a cărei existență însăși era posibilă exclusiv în virtutea acestor criterii preexistente. „Regularitatea” masei continentale eurasiatice se exprima prin intermediul schemei celor patru zone longitudinale care defineau particularitatea structurală a Eurasiei. Savițki își imagina

o succesiune relativ simplă a zonelor [de vegetație și relief]... în procesul cartografierii această succesiune zonală ne amintește contururile unui drapel divizat în dungi orizontale. În direcția dinspre sud spre nord, aici [în „Eurasia”] se succed deșertul, stepa, zonele păduroase și tundra. Fiecare dintre aceste zone formează o „dungă” latitudinală neîntreruptă... Hotarul

de vest al Eurasiei trece prin istmul [*peremychke*] ponto-baltic, adică prin regiunea unde continentul se îngustează (între Marea Baltică și Marea Neagră). Prin acest istm, în direcția generală dinspre nord-vest spre sud-est, trec un șir de frontiere botanico-geografice sugestive, ca, de exemplu, granița estică a creșterii tisei și a fagului... Lumea eurasiatică este o lume a unui sistem zonal periodic și, în același timp, simetric. Hotarele principalelor zone [naturale] ale Eurasiei corespund, cu o remarcabilă exactitate, situației anumitor hotare climatice... Distribuția simetrică a fenomenelor se observă și conform criteriului colorației solurilor... Nicăieri în vreo altă regiune a Lumii Vechi caracterul gradual al variațiilor și trecerilor în limitele sistemului zonal, caracterul „periodic” și, în același timp, „simetric” al acestuia, nu se exprimă mai pregnant decât pe câmpiile Rusiei-Eurasiei... Lumea rusă posedă o structură geografică aproape total transparentă.⁷²

Tendențele structuraliste care se degajau din aceste considerații au fost confirmate din plin și sancționate din punct de vedere „științific” prin invocarea coincidenței unei pluralități de indicatori naturali (de exemplu, modelele simetrice, cu caracter aproape „legic”, de schimbare a temperaturii (izotermelor) și de variații în umiditate) care îi acordau Eurasiei o unitate transcendentă, înscrisă chiar în configurația ei spațială. Astfel, se poate susține concluzia că „întreaga paradigmă istorică a Luminilor, care interpreta direcția răsăriteană drept o alunecare și îndepărtare treptată de Europa, și, respectiv, de civilizație, a fost demolată de concepția geografică a ‘eurasiatismului’ și de schema istorică care i-a urmat și care a fost construită pe baza geografiei”.⁷³ În această schemă a unității geografice predeterminate, locul stepei era unul primordial și central. Stepa reprezenta un fel de „axă latitudinală” a totalității eurasiatice. Aceasta era zona în care popoarele nomade, purtătorii esențiali și exclusivi ai „tradiției statale” eurasiatice de până la apariția entității statale ruse, își desfășurau mișcarea lor neîncetată. Această migrație continuă, în pofida caracterului său în aparență haotic, exercita, de fapt, misiunea formării și consolidării comunității organice eurasiatice. Comunitatea dată era definită prin vecinătate spațială și împrumuturi culturale reciproce (în opoziție cu afinitatea rasială, care era prezentată drept irelevantă).

Specificul doctrinei „eurasiatiste” consta, până la urmă, în „învelirea” unui proiect politic și ideologic menit să salveze spațiul Imperiului Rus de la dizolvare și fragmentare într-o epocă a naționalismelor, într-o haină aparent obiectivă și științifică. Savițki și-a încununat eșafodajul teoretic elaborat cu scopul de a fabrica un fundament ontologic și trans-istoric

pentru existența continuă a entității imperiale ruse prin introducerea conceptului sintetic de *mestorazvitie*.⁷⁴ Acesta a devenit elementul central al întregii sale abordări „geosofice”, deoarece noțiunea în cauză simboliza „larga coexistență a ființelor vii care se adaptează reciproc una alteia, precum și mediului înconjurător, și care își adaptează mediul propriilor necesități”.⁷⁵ Teritoriul eurasiatic, departe de a fi un simplu recipient pasiv al acestei simbioze, devine un participant activ al procesului influenței reciproce și se transformă într-o „persoană” organică. „Eurasiaștii” insistau în mod deosebit asupra acestei trăsături, fiindcă o astfel de interpretare corespundea perfect scopului lor de a nega valabilitatea criteriilor legăturii genetice și descendenței comune în favoarea unor similarități structurale care au creat un nou tip de comunitate. Aceeași tendință structuralistă a dus la minimalizarea diferențelor rasiale și s-a concentrat, mai curând, pe dimensiunea spațială a unei „regiuni geografice totale”, care modela caracterul etnic al locuitorilor săi. Această linie argumentativă, reflectată în pasiunea de o viață a lui Savițki pentru „cartografierea regiunilor geografice” (*raionirovanie*), este sugestivă pentru semnificația trăsării frontierelor dintre lumi geografice distincte și izolate. Aceste frontiere, însă, nu erau doar simbolice sau culturale, ci își găseau un echivalent clar în sfera fenomenelor naturale.⁷⁶ Implicațiile ideologice ale definirii acestor „entități geografice totale” puteau fi intuite, de exemplu, din refuzul lui Savițki de a acorda un asemenea statut întregii mase continentale a Lumii Vechi (adică „Eurasiei” în sensul lui Humboldt). Pentru Savițki, Rusia-Eurasia era situată, în cadrul ierarhiei „locurilor de dezvoltare,” pe un nivel inferior doar celui global, al „totalității geografice” planetare. Explicația acestei ierarhii se găsea în unitatea structurală a Eurasiei, care se manifesta prin criterii și corespondențe „obiective,” care lipseau în cazul continentului euro-asiatic al geografilor „tradiționali”.

O ultimă problemă ce ar trebui discutată se referă la paralela dintre „geografia structurală” elaborată de către Savițki și curentul structuralist din lingvistică. Legătura dintre noțiunea de „loc de dezvoltare” propusă de Savițki și „uniunea lingvistică eurasiatică” identificată de Roman Jakobson (în aceeași perioadă) pare să fie mult mai directă și relevantă decât se credea, în general, în istoriografia mișcării „eurasiatiste”. În afară de colaborarea strânsă dintre cei doi gânditori de la sfârșitul anilor 1920 și începutul anilor 1930, asemănările conceptuale provin din aceeași metodologie, care era „bazată pe viziunea teritorialității sugerată de Savițki”. Această viziune avea drept principală premisă următoarea teză: „caracteristicile dobândite în procesul dezvoltării istorice comune din

cadrul spațiului eurasiatic aveau preponderență asupra caracteristicilor genetice”.⁷⁷ Astfel, „eurasiatistii” au rezolvat dilema dintre factorii rasiali și cei spațiali, acordând o preferință neechivocă criteriilor spațiale în schemele lor teoretice. Totuși, spațiul pe care și-l imaginau acești intelectuali nu putea fi conceptualizat cu ajutorul geografiei clasice. Era, deci, nevoie de crearea unei științe „eurasiatiste” absolut noi și integrale. Deși nu și-au detaliat vreodată propriile viziuni în acest sens și nu au făcut explicite bazele teoretice ale acestei noi științe a spațiului, Trubețkoi și Savițki au folosit, ocazional, noțiunea de „geosofie” pentru a o defini. Savițki, de exemplu, afirma că „constituirea și analiza unor asemenea paralelisme [structurale și geografice] pare să fie obiectul principal al geosofiei, în aplicarea ei la cazul Rusiei-Eurasiei”.⁷⁸ Atât istoria, cât și geografia Rusiei erau, astfel, exonerate și scoase de sub tutela științei tradiționale, dominate de valorile și instituțiile occidentale. Ele trebuiau să devină obiectul unei științe la fel de auto-centrate și autarhice precum spațiul pe care trebuia să-l studieze. „Geografia structuralistă” își găsea echivalentul în teorie (ca și în sfera fenomenelor naturii) în existența altor științe structurale ale totalității eurasiatice. Faptul că această știință a eșuat poate servi drept indiciu pentru numeroasele probleme și ambiguități cu care trebuia să se confrunte această încercare de a-i conferi o esență „ontologică” geografiei Imperiului Rus.

Determinismul geografic al gânditorilor „eurasiatisti” era unul destul de subtil. Imperiul Rus reprezenta, pentru ei, o „comunitate de destin” care era, în același timp, firească și organică. În mod fundamental, Rusia-Eurasia era un spațiu al anti-modernității care păstrase diversitatea și dinamica culturală amenințate de către civilizația „romano-germanică”, nivelatoare și uniformizantă, a Occidentului. Același Occident, însă, a rămas un model și o referință inevitabilă chiar și în momentele cele mai disperate și „nihiliste” din lungul periplu al emigranților „eurasiatisti” printr-un spațiu „occidental” complex și deconcertant.

4. Cazul românesc

Mediul intelectual românesc era, cel puțin la început, mai puțin favorabil decât cel rus pentru apariția unei tradiții „geopolitice” asemănătoare școlii „germane” care a consacrat mai târziu acest termen sau chiar unor tendințe intelectuale originale care ar putea fi comparate cu curentul „eurasiatist” rus. La nivelul cel mai general, se poate afirma

că dezbaterile românești asupra problemelor frontierelor și a „destinului” național erau mai puțin complexe decât meditațiile intelectualilor ruși pe aceleași teme. În timp ce gânditorii ruși „anti-europeni” excelau în „re-valorizarea” aspectelor negative și a nivelului scăzut de pe „scara civilizațională” care le stigmatizau societatea în ochii occidentalilor și în transformarea acestora în avantaje sau chiar virtuți „naționale” (exemplul cel mai elocvent al acestei „valorizări inverse” sunt chiar gânditorii „eurasiatști”), omologii lor români nu au încercat să pună în discuție superioritatea și influența modelatoare a Occidentului decât foarte târziu în secolul al XX-lea, în pofida unor ocazionale reacții „autohtoniste”. Această situație era determinată, pe de o parte, de mentalitatea elitelor politice și intelectuale care au construit statul român modern și, pe de altă parte, de ceea ce Sorin Antohi numește „bovarism geocultural”. Astfel, auto-definirea intelectualilor români drept „occidentalii orientului” nu era deloc de natură să favorizeze exerciții mentale de auto-stigmatizare sau căutare a unei „esențe sufletești” specific românești. Această stare de lucruri era valabilă cel puțin în perioada dominației doctrinelor de inspirație pozitivistă, care presupuneau acceptarea schemei optimiste a dezvoltării progresive stadiale a umanității. Cei mai mulți gânditori români din primele două decenii ale secolului al XX-lea își percepeau propriul popor ca un „zid de apărare” a civilizației și progresului în fața „stepei asiatică”, un termen folosit foarte frecvent ca denumire alternativă pentru spațiul Imperiului Rus. Pe de altă parte, trebuie să avem în vedere că construcțiile pur „geografice” erau practic absente în această perioadă din sfera intelectuală a regatului. Astfel, o lucrare în două volume dedicată „sociologiei și geopoliticii frontierei”,⁷⁹ care își propunea să formuleze un „discurs alternativ” în dezbaterile politice contemporane din România, discută nu numai contextul european și diverse manifestări ale „școlii geopolitice”, ci și încearcă să identifice o astfel de tradiție în gândirea românească. Concluzia fundamentală care se desprinde din această antologie (oricât de parțială) este că, cel puțin până la sfârșitul anilor 1930, ceea ce putea fi numit „geopolitică” în România nu includea, de cele mai multe ori, o dimensiune geografică propriu-zisă. Diferite contribuții care se ocupau de „caracterul național” (C. Rădulescu-Motru), „psihologia națională” (D. Drăghicescu) și probleme similare puteau fi foarte greu reunite sub numele de „lucrări geopolitice”, chiar dacă am folosi o definiție extrem de cuprinzătoare a acestui termen. Importanți istorici români (A.D. Xenopol⁸⁰ și N. Iorga) și lideri ai vieții politice (în special D. A. Sturdza)⁸¹

au contribuit cu un șir de texte importante la ceea ce se numea în epocă „știința națiunii” (exprimată prin afirmații (pseudo)teoretice și „științifice” despre „misiunea” sau „destinul național” al României). Cu toate acestea, factorul geografic era absent aproape cu desăvârșire și din scrierile lor. Dimpotrivă, influența teoriilor rasiale și a curentului *Rassenkunde* era evidentă chiar și în opera în general moderată și echilibrată a lui A. D. Xenopol.

Unul din puținele exemple ale unei relații explicite dintre geografie și „caracterul național” poate fi întâlnit în opera publicistică a lui Mihai Eminescu. Scriitorul era exponentul unei versiuni etnocentrice și xenofobe a naționalismului românesc (ceea ce nu presupunea deloc articularea unei doctrine sistematice). El prefera o abordare eclectică, combinând impactul factorilor culturali și rasiali asupra esenței naționale românești. Totuși, în contextul polemicii ruso-române cu privire la chestiunea Basarabiei de Sud izbucnită în timpul războiului ruso-turc din 1877-1878, Eminescu a elaborat, se pare, prima variantă completă a unei poziții „determinist-geografice” în contextul politic al Regatului Român. În mod semnificativ, obiectul acestor reflecții nu îl constituiau poporul român sau „caracterul național”, ci adversarii acestora- rușii. Definiția Imperiului Rus oferită de către jurnalistul politic Eminescu este destul de elocventă:

Răsărită din rase mongolice, de natura lor cuceritoare, așezate pe stepe întinse a căror monotonie are înrăurire asupra inteligenței omenești, lipsind-o de mlădioșie și dându-i instincte fanatice pentru idei de-o vagă măreție, Rusia e în mod egal muma mândriei și a lipsei de cultură, a fanatismului și a despoției. Frumosul e înlocuit prin măreț, precum colinele undoiate și munții cu dumbrăvi a țărilor apusene sunt acolo înlocuite prin șesuri fără de capăt. În tendințele de cucerire, în așa-numitele misiuni istorice care-și caută marginile naturale, nu e nimic dedesubt decât pur și simplu neștiința și gustul de spoliere.⁸²

Eminescu combină astfel tema inferiorității culturale și rasiale a Rusiei cu o viziune care pune în prim plan impactul nociv și pernicios al condițiilor naturale care domină și modelează configurația câmpiilor est-europene. Spațiul stepei este perceput, în mod tradițional, în culori preponderent negative, dar influența formativă a acestei enorme întinderi este un element inedit care ne permite să identificăm o importantă componentă „determinist-geografică” în gândirea lui Eminescu. Mai mult, el sugera o legătură evidentă între lipsa de forță spirituală a culturii ruse și presupusul expansionism al imperiului vecin: „Astfel, misiunea istorică

de care se face atâta vorbă nu-i o misiune care-și are originea în afară; ea e rezultatul unui gol sufletesc, a unei barbarii spoite cu frac și mănuși, a unui deșert care, de-ar stăpâni pământul, tot nu s-ar umple.”⁸³ Dorința neînfrănată de expansiune spațială a Imperiului Rus este, de fapt, un mecanism compensatoriu pentru o infirmitate fatală a „sufletului național” rusesc care, implicit, sugerează un contrast total față de spiritualitatea poporului român. Oscilând între un determinism „spațial” și unul de esență „culturală”, Eminescu îi declară, în fine, pe ruși incapabili să producă o cultură de elită. Măsura în care spațiul și mediul exterior au rolul de factori cauzali în această schemă este, desigur, discutabilă. Totuși, legătura dintre absența civilizației și circumstanțele naturale nefavorabile, care structurează argumentele lui Eminescu, mi se pare foarte sugestivă.

În cazul românesc, opoziția dintre „determinismul geografic” și cel rasial este foarte importantă și relevantă, iar balanța era în mod clar înclinată în favoarea ultimului dintre aceste curente. Broșura lui D. A. Sturdza, menționată mai sus, este deosebit de interesantă în această privință. Ea a fost concepută ca o reacție explicită față de doctrina „pan-slavistă” rusă. În plus, opiniile autorului reprezintă o excelentă sinteză a viziunilor celei mai mari părți a elitei intelectuale românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Noțiunile de „Orient” și „Occident” sunt folosite de Sturdza ca niște simple sinonime (și înlocuitori) ai categoriilor de „civilizație” și „barbarie” conform unei tradiții „orientaliste” bine încetățenite în Europa vremii. Autorul declară: „Lupta dintre popoarele Occidentului și ale Orientului european nu datează de ieri; au trecut, iată, secole întregi de când ea persistă și face parte din istoria umanității...”⁸⁴ Rușii sunt reprezentați drept cei mai periculoși din șirul nesfârșit de barbari care amenință să distrugă „civilizația europeană”, adică sinonimul perfect al progresului:

După turci, rușii au fost cei care s-au ridicat contra Europei. Imaginându-și că ei reprezintă elementul unei noi civilizații, bazată pe alte principii, pe alte idei, pe o altă organizare decât vechea lume occidentală, rușii se cred chemați să fondeze o lume nouă, lumea rusească sau, altfel, lumea slavă, după cum au obiceiul s-o numească pentru a o face mai seducătoare. Rușii nu manifestă dorința să intre în cercul cultural actual și să se contopească cu civilizația europeană, pentru a participa la mersul progresiv al umanității; ei vor să întrerupă firul acestei dezvoltări multisekulare și, de două sute de ani deja, ei se silesc să-l distrugă.⁸⁵

Misiunea poporului român, care reprezenta principalul obstacol în calea acestui imens pericol, putea fi dedusă în mod logic din aceste premise. Autorul identifica, în esență, frontierele modernității și civilizației cu granițele statului român, insistând asupra rolului Basarabiei ca cel mai înaintat „avanpost” al „elementului românesc”. Basarabia era, de asemenea, principalul „câmp de bătălie” pentru „anihilarea finală a românilor.” Acesta ar fi fost, după Sturdza, unul din scopurile de bază ale politicii rusești.⁸⁶ Deși această retorică demonstrează conștientizarea importanței „frontierelor” în contextul mai larg al confruntării dintre „rase” și „civilizații”, elementul propriu-zis geografic are aici un rol evident subordonat. Totuși, tradiția intelectuală românească ne oferă un exemplu elocvent de „determinism geografic”, chiar unele elemente ale unei doctrine specifice de „geografie politică”, în opera bine cunoscutului geograf și scriitor român Simion Mehedinți. El va fi mai târziu extrem de implicat în frământările politice din perioada interbelică, dar opiniile sale în acest domeniu pot fi urmărite cu precizie cel puțin până în anii premergători Primului război mondial.

Autorul însuși recunoaște influența decisivă a lucrărilor lui Fr. Ratzel și a curentului „antropogeografic” întemeiat de el⁸⁷ asupra propriilor sale opinii. Mehedinți declară acest lucru într-un „manifest geografic” scris în timpul celui de-al Doilea război mondial, dar care poate fi legat fără nici un dubiu de viziunile sale mai timpurii. Imediat după invocarea „profesiei sale de credință” – „Marginea răsăriteană a Moldovei este hotarul de răsărit al Europei”⁸⁸ – autorul subliniază că „vrând-nevrând, geografii măsoară evenimentele omenirii după timpul și spațiul planetar. A le privi ‘hologeic’, cum zicea Fr. Ratzel, întemeietorul geografiei politice, e pentru dânsii o metodă.”⁸⁹ În introducerea la același volum de „opere complete”, el îi condamnă foarte aspru pe savanții români contemporani, mai ales pe istorici, pentru ignoranța lor geografică crasă și pentru folosirea neîngrijită și nepăsătoare a terminologiei geografice, propunând o agendă ambițioasă pentru dezvoltarea și progresul disciplinei pe care o practica.⁹⁰ Astfel, contextul european și influența acestuia sunt evidente în cazul unor asemenea afirmații generale făcute de Mehedinți. Acest program de modernizare a geografiei marca o etapă importantă în auto-definirea disciplinei și o abordare mai „științifică” a problemelor spațiului și frontierelor. Într-o paralelă curioasă, dar perfect explicabilă, față de „neo-slavofiliile” ruși și chiar gânditorii „eurasiatiști” (desigur, având în vedere scopuri diametral opuse), Mehedinți folosește pe larg noțiunea de „istm ponto-baltic”, ca o zonă de demarcație a

„frontierei dintre Europa și Asia”. Pe de o parte, geograful tinde să ignore frontiera „tradițională” a Uralilor, considerând-o de-a dreptul irelevantă. Pe de altă parte, el propune o „rescriere națională a geografiei”, afirmând că „fruntaria din lungul Nistrului este vecină cu istmul ponto-baltic, hotarul dintre Asia și Europa” și poate, astfel, avea rolul unei „linii de diviziune” dintre cele două „lumi” diferite.⁹¹ Mehedinți adaptează noțiunea de „zid de apărare a civilizației” abordării sale de esență geografică și spațială. Astfel, Nistrul apare, în acest context, ca un „simbol geopolitic”,⁹² ca un fel de „frontieră” (în sensul lui F. J. Turner) pentru poporul român, ca un loc special unde întregul potențial al națiunii și-a asigurat o supapă pentru a se manifesta pe deplin. O comparație la fel de interesantă se poate încerca între Mehedinți, Soloviev și Turner în sensul opiniilor exprimate de ei cu privire la problema colonizării și a expansiunii etnice. În timp ce Turner proslăvea avansarea națiunii americane, văzând în acest proces realizarea cea mai durabilă și esențială a „pionierilor” frontierei, iar Soloviev condamna același fenomen, găsind în el cauza „devierii” Rusiei de la cursul său firesc de dezvoltare istorică, Mehedinți sugerează o soluție de „compromis”. Respingând și condamnând, după cum era de așteptat, „migrațiile asiatică nomade”, pe care le aprecia drept o calamitate care s-a abătut asupra poporului român, Mehedinți reușea o adevărată „performanță” intelectuală, laudând, în același timp, „expansiunea etnică spre Răsărit” a elementului românesc și practicile tradiționale ale transumanței în termenii unor „procese civilizatoare”, în esența lor.⁹³ Nimic nu putea fi mai puțin echivoc, după părerea lui Mehedinți, decât surprinzătoarea sa afirmație că, „după cum nomadismul superlativ este un fenomen asiatic, tot așa, transumanța în stil mare este un fenomen european, și anume românesc”.⁹⁴ „Optimismul geopolitic” afișat de Mehedinți îi permitea să diferențieze net aceste două experiențe colective și, astfel, să depășească, într-un mod extrem de ingenios, o dilemă care rămăsese de nerezolvat pentru Soloviev și nu existase vreodată pentru Turner. Deși, în alte contexte, profund implicat în politica conjuncturală a epocii sale și chiar pro-nazist în multe dintre luările sale de poziție, Mehedinți a reușit, prin ideile și sugestiile sale programatice, să elaboreze una din cele mai complete și interesante încercări de a crea o adevărată „școală geopolitică” românească. Viziunile sale trebuie, astfel, interpretate în cadrul contextului european mai larg al epocii celor două conflagrații mondiale. Într-un articol mult mai timpuriu, scris în 1914, el descria întreaga istorie europeană sub semnul unei delimitări progresive a „frontierelor” civilizației de către

Imperiul Roman prin intermediul „cultivării” și integrării celor trei „fațade” ale continentului european (mediterană, atlantică și continentală). Aceste „fațade” urmau să se contopească într-un singur „univers” cultural și spiritual, având misiunea să reprezinte o „unitate” organică în fața elementului „asiatic” străin și ostil.⁹⁵ Mehedinți susținea (destul de previzibil) că, în timp ce fațadele „mediterană” și „atlantică” fuseseră „câștigate” durabil și definitiv pentru „civilizație”, fațada „continentală”, reprezentată de elementul românesc, era în mod constant supusă „invaziilor asiatice” care nu îi permiteau să avanseze pe calea progresului și a dezvoltării organice. Personificate, la nivel simbolic, de figurile lui Scipio, Cezar și Traian, cele trei direcții ale expansiunii romane constituiau cadrul decisiv și explicația centrală pentru întreaga desfășurare a istoriei continentului. Aceiași factori justificau, în special, rolul poporului român ca purtător al potențialului „civilizator” moștenit de la romani. Rusia, firește, era reprezentată ca un „stat asiatic”⁹⁶ cu „tendențe nivelatoare”,⁹⁷ cărora trebuia să li se opună întreaga „Europă” și, în special, avanpostul românesc al civilizației europene. Se poate cu greu imagina un exemplu ilustrativ mai convingător al folosirii unor metode și vocabulare discursive similare pentru a atinge, până la urmă, scopuri atât de diferite, chiar incompatibile. Ceea ce, din perspectiva „eurasiatistă”, însemna totalitatea și chintesența „relelor” civilizației europene (anihilarea diversității culturale, degradare spirituală, tendințe spre hegemonie universală etc.), Mehedinți atribuia, cu aceeași convingere și folosind tehnici retorice aproape identice, acțiunii nefaste a expansiunii Imperiului Rus. Astfel, premise identice puteau duce la concluzii diametral opuse în contexte și perioade diferite. Orice cercetător ar trebui să fie conștient de caracterul relativ și condiționarea politică a discursurilor presupus „științifice”. Acest principiu este valabil, îndeosebi, în cazul unor proiecte intelectuale cu o dimensiune polemică explicită, de tipul multiplelor ipostaze ale doctrinelor „geopolitice”. Mehedinți, având scopul de a construi o „interpretare geopolitică” completă și globală a istoriei românești, nu putea, desigur, să evite aceleași capcane în care căzuseră contemporanii și adversarii săi intelectuali din spațiul rus (firește, nefiind conștienți de asemănările și afinitățile reciproce). Modernitatea, fie sub forma unui scop dorit și admirabil, fie sub cea a unei abominabile decepții, figura în prim planul oricărui discurs „geopolitic” din epoca pe care o studiem. Deseori, însă, fenomenul modernității se exprima în categorii „spațiale”, care le înlocuiau pe cele civilizaționale sau culturale.

5. Concluzii

În concluzie, deși paralelele și asemănările dintre discursurile „politico-geografice” rusești și românești ar putea fi explicate prin proveniența lor comună din același context european, afinitățile structurale dintre aceste curente intelectuale au rădăcini mult mai adânci și se referă la trăsăturile comune pe care le posedau proiectele de construcție statală ale ambelor entități politice în această perioadă. Auto-definirea spațială a intelectualilor oferea un teren larg pentru dezbateri și resurse pentru acțiune politică pe care politicienii aflați la putere nu au ezitat să le folosească în propriile scopuri. Deși ideile se bucură, într-adevăr, de o oarecare autonomie în raport cu lumea „materială”, evoluția și impactul acestora sunt influențate de factori „obiectivi” care trebuie luați în considerație în cazul unei abordări contextuale. Această scurtă analiză a preocupărilor „geografice” și „spațiale” ale gânditorilor ruși și români din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ar putea servi ca un îndemn spre o atitudine mai echilibrată față de curentele intelectuale ale începutului de secol XX și, mai ales, față de posibilele legături ale acestora cu ideologiile totalitare. Critica „modernității,” deși poate fi un criteriu prea larg pentru a fi eficient ca instrument de analiză, ne-a însoțit, totuși, aproape din clipa în care intelectualii au devenit conștienți de fenomenul modernității ca atare. Chiar dacă rolul intelectualilor de „arbitri morali” a rămas, probabil, în trecut, fascinația explorării minții umane și a „monștrilor” cărora le poate da naștere rămâne foarte vie, cel puțin ca o posibilitate de a înțelege limitele și pericolele calității de ființă umană.

NOTE

- 1 Mark Bassin, „Geographical Determinism in Fin-de-Siecle Marxism: Georgii Plekhanov and the Environmental Basis of Russian History”, in: *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 82, Nr. 1, 1992, pp. 3-22, aici p. 16.
- 2 În lucrarea sa controversată dedicată „Granițelor în sens geografic și politic” (1927), Haushofer include o discuție foarte interesantă a teritoriului care figurează în scrierile geopolitice românești în calitate de „frontieră estică” a românității, adică a Basarabiei. Haushofer percepe această regiune drept „Mesopotamia Europei Interioare” și drept un „nod gordian” al competiției geopolitice. În mod previzibil, el apreciază negativ includerea Basarabiei în componența României, având în vedere că revizuirea sistemului de la Versailles era scopul ultim al lucrării sale. Totuși, el își dezvoltă argumentele în termeni geopolitici „neutri” în cadrul discutării rolului frontierelor acvatice. În interpretarea sa, Nistrul este o frontieră nu mai puțin artificială decât Rinul în cazul german. Haushofer pledează pentru diferențierea cursurilor acvatice „unificatoare” și „despărțitoare.” Basarabia se află, fără echivoc, în prima categorie și, în consecință, izolarea acesteia de „malul rus” al râului nu putea fi decât artificială și temporară. Basarabia reprezintă, în opinia lui Haushofer, „frontiera Europei” de-a lungul cursului apelor. Vezi argumentele sale în: Karl Haushofer, „Granitsy v ih geograficheskom i politicheskom znachenii” [Granițele în sensul lor geografic și politic]. In: K. Korolev (ed.). *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX] (Moscova: AST, 2003), Vol. II, pp. 396-398.
- 3 Michael J. Heffernan, „The Science of Empire: The French Geographical Movement and the Forms of French Imperialism, 1870-1920”, in: Anne Godlewski și Neil Smith, eds. *Geography and Empire* (Oxford: Blackwell Publishers, 1994), pp. 92-93.
- 4 Michael J. Heffernan, p. 94 .
- 5 Michael J. Heffernan, p. 103.
- 6 Michael J. Heffernan, p. 100.
- 7 Gerhard Sandner și Mechthild Roessler, „Geography and Empire in Germany, 1871-1945,” in: Anne Godlewski și Neil Smith, eds. *Geography and Empire* (Oxford: Blackwell Publishers, 1994), p. 115.
- 8 Sandner și Roessler, p. 117.
- 9 Sandner și Roessler, p. 117.
- 10 Acest lucru este foarte evident, de exemplu, în lucrarea sa ulterioară, *Völkerkunde [Anthropogeographie]* [traducere rusă], in: K. Korolev, (ed.) *Klassika geopolitiki. XIX vek*. [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XIX] (Moscova: AST, 2003), Vol. I, pp. 53-182, în special pp. 53-72 și 171-182.
- 11 Sandner și Roessler, p. 117. Citat din: M. Bassin, „Imperialism and the nation-state,” pp. 117-118.
- 12 Sandner și Roessler, pp. 117-118.

- 13 Mark Bassin, „Geographical Determinism in Fin-de-Siecle Marxism: Georgii Plekhanov and the Environmental Basis of Russian History”, in: *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 82, Nr. 1, 1992, pp. 3-22.
- 14 Michael J. Heffernan, pp. 100-102.
- 15 Michael J. Heffernan, pp. 112.
- 16 David N. Livingstone și Charles W. J. Withers, „On Geography and Revolution”, in: David N. Livingstone și Charles W. J. Withers, eds. *Geography and Revolution* (Chicago: University of Chicago Press, 2005), p. 10.
- 17 David N. Livingstone și Charles W. J. Withers, „On Geography and Revolution”, in: David N. Livingstone și Charles W. J. Withers, eds. *Geography and Revolution* (Chicago: University of Chicago Press, 2005), pp. 10-11.
- 18 M. G. Fedorov, *Russkaia progressivnaia mysl' XIX v. ot geograficheskogo determinizma k istoricheskomu materializmu* [Gândirea progresistă rusă din secolul al XIX-lea: de la determinism geografic la materialism istoric] (Novosibirsk: 1972), în special pp. 8-68.
- 19 Richard Peet, *Modern Geographical Thought* (Oxford: Blackwell Publishers, 2000), pp. 12-14, aici p. 14.
- 20 Mark Bassin, „Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space”, in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 4.
- 21 Mark Bassin, „Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space”, in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 4.
- 22 Y. Slezkine. „Naturalists versus Nations: Eighteenth-Century Russian Scholars Confront Ethnic Diversity”, in: *Representations*, 1994, Vol. 47, pp. 170-195.
- 23 Valerie A. Kivelson, *Cartographies of Tsardom: The Land and Its Meanings in Seventeenth-Century Russia* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006).
- 24 Mark Bassin, „Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space”, in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 7.
- 25 Mark Bassin, „Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space,” in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 5.
- 26 Mark Bassin, “Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space,” in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 5
- 27 P. Savitskii, „Evraziistvo” [Eurasiatismul], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX] (Moscova: AST, 2003), Vol. II, p. 659.
- 28 P. Savitskii, „Evraziistvo” [Eurasiatismul], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX] (Moscova: AST, 2003), Vol. II, p. 660 (notă de subsol) .
- 29 M. Bassin, „Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space”, in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991,” pp. 9-13.
- 30 D. Schimmelpenninck van der Oye, „Ideologii imperii v Rossii imperskogo perioda” [Ideologiile imperiului în Rusia perioadei imperiale], in: *Ab Imperio*, 2001, Nr. 1-2, p. 356.

- 31 D. Schimmelpenninck van der Oye, „Ideologii imperii v Rossii imperskogo perioda” [Ideologiile imperiului în Rusia perioadei imperiale], in: *Ab Imperio*, 2001, Nr. 1-2, p. 356.
- 32 M. Bassin, „Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces”, in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, p. 477.
- 33 N. G. Sukhova, *Karl Ritter i Rossiia* [Carl Ritter și Rusia] (Leningrad, 1990), pp. 169-176.
- 34 N. G. Sukhova, *Karl Ritter i Rossiia* [Carl Ritter și Rusia] (Leningrad, 1990), pp. 177-179; M. Bassin, „Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces”, in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, pp. 483-484; vezi, de asemenea, Bassin, p. 482.
- 35 S. M. Soloviev. *Izbrannoe. Zapiski* [Opere Alese. Note de jurnal]. Moscova, 1983, pp. 52-53.
- 36 Pentru o analiză mai detaliată, vezi M. Bassin, „Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces”, in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, pp. 492-493.
- 37 S. M. Soloviev, *Ob istoricheskom dvizhenii russkago narodonaseleniia* [Despre mișcarea istorică a populației ruse] (Moscova: 1867), p. 21.
- 38 S. M. Soloviev, *Ob istoricheskom dvizhenii russkago narodonaseleniia* [Despre mișcarea istorică a populației ruse] (Moscova: 1867), p. 22-23. În aceeași ordine de idei, Soloviev renunță la viziunea pe care o propusese mai devreme, subliniind că teritoriul vast al unui stat era, *în sine*, o condiție favorabilă dezvoltării care putea deveni nocivă doar în cazul când spațiul în cauză nu era „civilizat” sau îndeajuns de populat, adică, până în momentul în care acesta putea fi transformat de către activitatea umană. Soloviev, *Ibidem*, pp. 24-25.
- 39 S. M. Soloviev, *Istoriia Rossii s drevneishih vremen. Tom I* [Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri. Volumul I]. Moscova, 1959, pp. 60-61.
- 40 S. M. Soloviev, *Istoriia Rossii s drevneishih vremen. Tom I* [Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri. Volumul I]. Moscova, 1959, p. 63. Noțiunea de „trib” desemnează, în acest caz, o comunitate etnică.
- 41 S. M. Soloviev, *Ob istoricheskom dvizhenii russkago narodonaseleniia* [Despre mișcarea istorică a populației ruse] (Moscova: 1867), p. 5.
- 42 S.M. Soloviev, *Ob istoricheskom dvizhenii russkago narodonaseleniia* [Despre mișcarea istorică a populației ruse] (Moscova: 1867), p. 6.
- 43 S. M. Soloviev, *Ob istoricheskom dvizhenii russkago narodonaseleniia* [Despre mișcarea istorică a populației ruse] (Moscova: 1867), p. 13.
- 44 S. M. Soloviev. *Izbrannoe. Zapiski* [Opere Alese. Note de jurnal], (Moscova, 1983), p. 61. „Simpatia și compasiunea noastră aparține acelor care, prin munca lor enormă, și-au dezvoltat forțele spirituale și, fiind înconjurați de barbari, și-au păstrat străvechea imagine europeană și creștină... Acestor oameni le aparține întreaga noastră simpatie, memoria noastră, istoria noastră.”

- 45 M. Bassin, „Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction
of Geographical Space”, in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 9.
- 46 M. Bassin, „Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction
of Geographical Space,” in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 9.
- 47 N. I. Danilevskii, *Rossiiia i Evropa* [Rusia și Europa], in: K. Korolev (ed.)
Klassika Geopolitiki. XIX vek [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XIX]
(Moscova: AST, 2003), Vol. I, p. 335.
- 48 M. Bassin, „Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of
Geographical Space”, in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 11.
- 49 N. I. Danilevskii, *Rossiiia i Evropa* [Rusia și Europa], in: K. Korolev (ed.)
Klassika Geopolitiki. XIX vek [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XIX]
(Moscova: AST, 2003), Vol. I, pp. 298-299.
- 50 I. Martyniuk, „Za ogradoi slavianofil’stva: Nikolai Danilevskii-
shpenglerianets... karteziianets... [Dincolo de limita slavofilismului: Nikolai
Danilevski- un spenglerian... un cartezian?...], in: *Ab Imperio*, 2001, Nr.
1-2, p. 34.
- 51 I. Martyniuk, „Za ogradoi slavianofil’stva: Nikolai Danilevskii- shpenglerianets...
karteziianets... [Dincolo de limita slavofilismului: Nikolai Danilevski- un
spenglerian... un cartezian?...], in: *Ab Imperio*, 2001, Nr. 1-2, p. 32.
- 52 Probabil cel mai strigător exemplu al relativismului moral profesat de
Danilevski poate fi descoperit în distincția făcută de el între aplicarea
imperativului moral creștin în cazul comportamentului uman individual și
inaplicabilitatea aceluiași principiu în relațiile dintre state. Vezi N. I. Danilevskii,
Rossiiia i Evropa [Rusia și Europa], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki.
XIX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XIX] (Moscova: AST, 2003),
Vol. I, p. 309.
- 53 M. Bassin, „Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist
Signification of Open Spaces”, in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept.
1993, p. 496.
- 54 M. Bassin, „Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist
Signification of Open Spaces”, in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept.
1993, p. 500.
- 55 Vezi, de exemplu, ideile lui Savițki expuse în articolele: „Bazele geopolitice
și geografice ale eurasiatismului” și „Stepă și sedentarism,” ambele in:
K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii.
Secolul XX] (Moscova: AST, 2003), Vol. II, în special p. 684 și pp. 688-699.
- 56 N. Trubetskoi, *Vzgliad na russkuiu istoriiu ne s zapada, a s Vostoka* [O
privire asupra istoriei Rusiei nu dinspre Occident, ci dinspre Orient], in: K.
Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii.
Secolul XX] (Moscova: AST, 2003), Vol. II, pp. 144-226.
- 57 M. Bassin, „Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist
Signification of Open Spaces”, in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept.
1993, p. 496.

- 58 S. Glebov, „Granitsy imperii kak granitsy moderna: Antikolonial’naia ritorika i teoriia kul’turnyh tipov v evraziistve” [Granițele imperiului ca frontiere ale modernității: Retorica anticolonială și teoria tipurilor culturale în eurasiatism], in: *Ab Imperio*, 2003, Nr. 2, p. 145.
- 59 S. Glebov, „Granitsy imperii kak granitsy moderna: Antikolonial’naia ritorika i teoriia kul’turnyh tipov v evraziistve” [Granițele imperiului ca frontiere ale modernității: Retorica anticolonială și teoria tipurilor culturale în eurasiatism], in: *Ab Imperio*, 2003, Nr. 2, p. 152.
- 60 D. Schimmelpenninck van der Oye, „Ideologii imperii v Rossii imperskogo perioda” [Ideologiile imperiului în Rusia perioadei imperiale], in: *Ab Imperio*, 2001, Nr. 1-2, p. 360.
- 61 D. Schimmelpenninck van der Oye, „Ideologii imperii v Rossii imperskogo perioda” [Ideologiile imperiului în Rusia perioadei imperiale], in: *Ab Imperio*, 2001, Nr. 1-2, p. 361.
- 62 N. Trubetskoi, *Evropa i chelovechestvo* [Europa și omenirea], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX] (Moscova: AST, 2003), Vol. II, p. 33.
- 63 S. Glebov, „Granitsy imperii kak granitsy moderna: Antikolonial’naia ritorika i teoriia kul’turnyh tipov v evraziistve” [Granițele imperiului ca frontiere ale modernității: Retorica anticolonială și teoria tipurilor culturale în eurasiatism], in: *Ab Imperio*, 2003, Nr. 2, p. 150.
- 64 S. Glebov, „Granitsy imperii kak granitsy moderna: Antikolonial’naia ritorika i teoriia kul’turnyh tipov v evraziistve” [Granițele imperiului ca frontiere ale modernității: Retorica anticolonială și teoria tipurilor culturale în eurasiatism], in: *Ab Imperio*, 2003, Nr. 2, p. 148.
- 65 Marlene Laruelle. *L’Ideologie eurasiste russe ou comment penser l’empire*. Paris : L’Harmattan, 1999, p. 147.
- 66 S. Glebov, „A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of ‘Structuralist’ Geography”, in: *Ab Imperio*, 2005, Nr. 3, p. 38.
- 67 Noțiunea de „regularitate/legitate” este, în acest caz, o traducere aproximativă a termenului rus „zakonomernost’,” care se referă, la rândul său, la noțiunea germană de *Gesetzmäßigkeit*.
- 68 P. N. Savitskii, „Evraziistvo” [Eurasiatismul], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX] (Moscova: AST, 2003), Vol. II, pp. 655-656.
- 69 Marlene Laruelle. *L’Ideologie eurasiste russe ou comment penser l’empire*. Paris : L’Harmattan, 1999, p. 156.
- 70 P. N. Savitskii, „Geograficheskie i geopoliticheskie osnovy evraziista” [Bazele geografice și geopolitice ale eurasiatismului], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX] (Moscova: AST, 2003), Vol. II, pp. 680-681.
- 71 Marlene Laruelle. *L’Ideologie eurasiste russe ou comment penser l’empire*. Paris : L’Harmattan, 1999, pp. 154-157.

- 72 P. N. Savitskii, „Geograficheskie i geopoliticheskie osnovy evraziistva” [Bazele geografice și geopolitice ale eurasiatismului], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX] (Moscova: AST, 2003), Vol. II, pp. 681-684.
- 73 S. Glebov, „A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of ‘Structuralist’ Geography”, in: *Ab Imperio*, 2005, Nr. 3, p. 44.
- 74 Această noțiune ar putea fi tradusă în română prin echivalentul aproximativ „loc de dezvoltare”, care, însă, nu include elementele și sonoritățile „sintetice” prezente în originalul rusesc. Marlene Laruelle preferă folosirea, în franceză, a neologismului „topogeneză”, care, în opinia mea, nu reușește să releve elementele dinamice și simbiotice presupuse de conținutul conceptului original. Marlene Laruelle. *L’Ideologie eurasiste russe ou comment penser l’empire*. Paris : L’Harmattan, 1999, pp. 157-160.
- 75 S. Glebov, „A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of ‘Structuralist’ Geography”, in: *Ab Imperio*, 2005, Nr. 3, p. 45.
- 76 S. Glebov, „A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of ‘Structuralist’ Geography”, in: *Ab Imperio*, 2005, Nr. 3, p. 47.
- 77 S. Glebov, „A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of ‘Structuralist’ Geography”, in: *Ab Imperio*, 2005, Nr.3., p. 49.
- 78 P. N. Savitskii, „Geograficheskii obzor Rossii-Evrazii [O privire geografică generală asupra Rusiei-Eurasiei]”, in: *Mir Rossii-Evrazii* [Lumea Rusiei-Eurasiei] (Moscova: Vyshshaia Shkola, 1995), p. 288.
- 79 Ilie Bădescu, Dan Dungaciu. *Sociologia și geopolitica frontierei*. Vol. I-II. (București: Floare Albastră, 1995). Pe lângă declaratele scopuri științifice și academice proclamate de către cei doi autori, în această lucrare se poate ușor identifica o agendă ideologică abia disimulată. Demonstrația autorilor degenerează, mai mult decât o dată, într-o retorică naționalistă, autohtonistă și anti-occidentală care contestă orientarea „atlantistă” a elitelor politice românești contemporane. În consecință, conceptul de „frontieră” este, în general, analizat prin prisma unor perspective „geopolitice” necritice și, uneori, simpliste. Cu toate acestea, autorii sunt destul de prudenți pentru a evita apologia directă a figurilor pe care pretind că le analizează. Vezi Bădescu, Dungaciu, vol. I, p. 337.
- 80 A.D Xenopol. *Națiunea Română*. Ed. de C. Schfirneț. (București: Albatros, 1999).
- 81 Dem. A. Stourdza. *L’Europe, la Russie et la Roumanie. Etude historique et politique*. (Bucarest, s.d. [1890?]).
- 82 M. Eminescu. „Tendențe de cucerire”, in: M. Eminescu. *Basarabia*. (Chișinău: Hyperion, 1991), p. 33.
- 83 M. Eminescu. „Tendențe de cucerire”, in: M. Eminescu. *Basarabia*. (Chișinău: Hyperion, 1991), p. 34. În aceeași ordine de idei, Bădescu și Dungaciu susțin că conceptul „frontierei românești” propus de Eminescu era unul de esență culturală și chiar „spirituală” (spre deosebire de o versiune „politică”,

- îngustă a acestei noțiuni). Problema este dacă în imaginea României ca un „zid de cultură la malurile Dunării”, propagată de Eminescu, se poate distinge o viziune cristalizată a „frontierei românești”. O astfel de ipoteză mi se pare complet nefundată. Pentru argumentele autorilor, vezi Bădescu, Dungaciuc, vol. I, pp. 339-340.
- 84 D. A. Stourdza, *L'Europe, la Russie et la Roumanie. Etude historique et politique*, p. 5.
- 85 D. A. Stourdza, p. 7.
- 86 D. A. Stourdza, p. 12-13.
- 87 Mehedinți a scris o schiță biografică despre Ratzel încă în 1904, la moartea acestuia: S. Mehedinți. *Antropogeografia și întemeietorul ei Fr. Ratzel*. (București: Socec, 1904). Pe de altă parte, influența lucrărilor anterioare dedicate „geografiei comparative” de către Carl Ritter poate fi, de asemenea, identificată în cazul operelor lui Mehedinți. De exemplu, el îl citează pe Ritter în tonuri laudative cu privire la problema conturilor geografice diferite ale Europei și Africii, care au „predeterminat” într-o anumită măsură superioritatea culturală a Europei. Cf. S. Mehedinți, *La géographie comparée d'après Ritter et Peschel* (Paris: Armand Colin, 1901), pp. 2-3. În orice caz, „datoria” intelectuală a lui Mehedinți față de geografia naționalistă germană nu poate fi tăgăduită. Ca și în cazul rus (similar), agenda „naționalistă” (desori camuflată) se îmbina, la Mehedinți, cu o credință nelimitată în progresul științei pozitivistice. Vezi S. Mehedinți, *La Géographie comparée...*, pp. 8-9.
- 88 S. Mehedinți, „Frumtaria României spre Răsărit”, in: *Opere Complete* (București: Editura Fundațiilor Regale, 1943), p. 268.
- 89 S. Mehedinți, „Frumtaria României spre Răsărit”, in: *Opere Complete* (București: Editura Fundațiilor Regale, 1943), p. 268.
- 90 S. Mehedinți, *Opere Complete*. (București: Editura Fundațiilor Regale, 1943), p. IV
- 91 S. Mehedinți, „Frumtaria României spre Răsărit”, in: *Opere Complete* (București: Editura Fundațiilor Regale, 1943), p. 272.
- 92 S. Mehedinți, „Frumtaria României spre Răsărit”, in: *Opere Complete* (București: Editura Fundațiilor Regale, 1943), p. 272 .
- 93 În acest sens, o paralelă curioasă este oferită de un scriitor de origine basarabeană, de altfel destul de obscur și marginal, Axinte Frunză. Într-o broșură pe care a publicat-o în timpul Primului război mondial, Frunză glorifică, în termeni similari, expansiunea etnică „pașnică” a românilor dincolo de Nistru, care era prezentată ca un proces benefic și organic. Aceasta era, de asemenea, o dovadă a vitalității etnice a elementului românesc chiar și în regiunile cele mai periferice ale locuirii sale (Basarabia, în acest caz). De fapt, se poate vorbi despre o variantă inedită a unei „frontiere românești” care avansa în pofida și chiar împotriva acțiunii statului. Cf. A. Frunză, *România Mare*. (București: Tipografia Curții Regale F. Goebel Fii, 1915), în special pp. 58-60.

- ⁹⁴ S. Mehedinți, „Frunteria României spre Răsărit” „ in: *Opere Complete*. (București: Editura Fundațiilor Regale, 1943), p. 279.
- ⁹⁵ S. Mehedinți, „România în marginea continentului”, in: *Opere Complete*. (București: Editura Fundațiilor Regale, 1943), pp. 87-98.
- ⁹⁶ S. Mehedinți, „România în marginea continentului”, in: *Opere Complete*. (București: Editura Fundațiilor Regale, 1943), p. 95.
- ⁹⁷ S. Mehedinți, „România în marginea continentului”, in: *Opere Complete*. (București: Editura Fundațiilor Regale, 1943), p. 97.

BIBLIOGRAFIE

- BASSIN, Mark. „Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space”, in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, pp. 1-17
- BASSIN, Mark. „Inventing Siberia: Visions of the Russian East in the Early Nineteenth Century”, in: *The American Historical Review*, Vol. 96, Nr. 3 (June 1991), pp. 763-794
- BASSIN, Mark. „Geographical Determinism in Fin-de-Siecle Marxism: Georgii Plekhanov and the Environmental Basis of Russian History”, in: *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 82, Nr. 1, 1992, p.p 3-22
- BASSIN, Mark. „Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces”, in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, pp. 473-511
- BĂDESCU, Ilie și Dan Dungaciu. *Sociologia și geopolitica frontierei*. Vol. I-II. Floarea Albastră: București, 1995
- DANILEVSKI, N. I. *Rossia i Evropa* [Rusia și Europa], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XIX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XIX]. AST: Moscova, 2003, Vol. I, pp. 275-679
- EMINESCU, Mihai. *Basarabia*. Hyperion: Chișinău, 1991
- FEDOROV, M. G. *Russkaia progressivnaia mysl' XIX v. ot geograficheskogo determinizma k istoricheskomu materializmu* [Gândirea progresistă rusă din secolul al XIX-lea: de la determinism geografic la materialism istoric]. Novosibirsk: 1972
- FRUNZĂ, Axinte. *România Mare*. Tipografia Curții Regale F. Goebel & Fii: București, 1915
- GLEBOV, Sergei. “Granitsy imperii kak granitsy moderna: Antikolonial’naia ritorika i teoriia kul’turnykh tipov v evraziistve” [Granițele imperiului ca frontiere ale modernității: Retorica anticolonială și teoria tipurilor culturale în eurasiatism], in: *Ab Imperio*, Nr. 2. 2003
- GLEBOV, Sergei. „A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of ‘Structuralist’ Geography”, in: *Ab Imperio*, Nr. 3, 2005
- GODLEWSKA, Anne and Neil Smith, eds. *Geography and Empire*. Blackwell Publishers: Oxford, 1994
- HAUSHOFER, Karl. „Granitsy v ih geograficheskom i politicheskom znachenii” [Granițele în sensul lor geografic și politic]. In: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX]. AST: Moscova, 2003. Vol. II, pp. 227-598
- KIVELSON, Valerie A. *Cartographies of Tsardom: The Land and Its Meanings in Seventeenth-Century Russia*. Cornell University Press: Ithaca, N.Y., 2006
- KOROLEV, K. (ed.) *Klassika geopolitiki. XIX vek*. [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XIX]. AST: Moscova, 2003
- KOROLEV, K. (ed.) *Klassika geopolitiki. XX vek*. [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX]. AST: Moscova, 2003

- LARUELLE, Marlene. *L'Idéologie eurasiste russe ou comment penser l'empire*. L'Harmattan: Paris, 1999
- LIVINGSTONE, David N. and Charles W. J. Withers, eds. *Geography and Revolution*. University of Chicago Press: Chicago, 2005
- MARTYNIUK, Igor. „Za ogradoi slavianofil'stva: Nikolai Danilevskii-shpenglerianets... karteziianets... [Dincolo de limita slavofilismului: Nikolai Danilevski- un spenglerian... un cartezian?...], in: *Ab Imperio*, Nr. 1-2, 2001
- MEHEDINTI, Simion. *La géographie comparée d'après Ritter et Peschel*. Armand Colin: Paris, 1901
- MEHEDINȚI, Simion. *Antropogeografia și întemeietorul ei Fr. Ratzel*. Socec : București, 1904
- MEHEDINȚI, Simion. *Frunteria României spre Răsărit*. S.I.: București, 1941
- MEHEDINȚI, Simion. *România în marginea continentului: o problemă geopolitică românească și europeană*. Ramuri: Craiova, 1941
- MEHEDINȚI, Simion. *Opere Complete*. Editura Fundațiilor Regale pentru Literatură și Artă: București, 1943
- PEET, Richard. *Modern Geographical Thought*. Blackwell Publishers: Oxford, 2000.
- 1.Savițki, P. N. „Evraziizstvo” [Eurasiatismul], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX]. AST: Moscova, 2003, Vol. II, pp. 653-699
- SCHIMMELPENNINCK van der Oye, David. „Ideologii imperii v Rossii imperskogo perioda” [Ideologiile imperiului în Rusia perioadei imperiale], in: *Ab Imperio*, Nr. 1-2, 2001
- SLEZKINE, Yuri. „Naturalists versus Nations: Eighteenth-Century Russian Scholars Confront Ethnic Diversity”, in: *Representations*, 1994, Vol. 47, pp. 170-195
- SOLOVIEV, S. M. *Ob istoricheskom dvizhenii russkago narodonaseleniia* [Despre mișcarea istorică a populației ruse]. S.I.: Moscova, 1867
- SOLOVIEV, S. M. *Istoriia Rossii s drevneishih vremen. Tom I* [Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri. Volumul I]. Gosizdat: Moscova, 1959
- SOLOVIEV, S. M. *Izbrannoe. Zapiski* [Opere Alese. Note de jurnal]. Mysl': Moscova, 1983
- STOURDZA, Dem. A. *L'Europe, la Russie et la Roumanie. Etude historique et politique*. Bucarest, s.d. [1890 ?]
- SUHOVA, N. G. *Karl Ritter i Rossiia* [Carl Ritter și Rusia]. Leningrad, 1990
- TRUBEȚKOI, N.S. *Evropa i chelovechestvo* [1920] [Europa și Omenirea], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX]. AST: Moscova, 2003, Vol. II, pp. 33-105
- TRUBEȚKOI, N.S. *Vzgliad na russkuiu istoriiu ne s zapada, a s Vostoka* [O privire asupra istoriei Rusiei nu dinspre Occident, ci dinspre Orient], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Lucrări clasice ale geopoliticii. Secolul XX]. AST: Moscova, 2003, Vol. II, pp. 144-226
- XENOPOL, A. D. *Națiunea Română*. Ed. de C. Schifirneț. Albatros: București, 1999

FRONTIERS, GEOGRAPHY, AND THE SPATIAL LIMITS OF MODERNITY THROUGH THE LENS OF RUSSIAN AND ROMANIAN INTELLECTUALS (LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY)

One must constantly and staunchly remember, that the introduction of a mutual opposition and antagonism between the Slavs and the Germans, or between the Turanians and the Aryans does not provide a true solution... There is one and only one true opposition and antagonism: the Romano-Germanic peoples – and all the other peoples of the world, Europe and Mankind.

Nikolai S. Trubetskoi, *Europe and Mankind*, 1920

History's meridian is, thus, again moving towards the East, and we find ourselves exactly at the critical point, through which this meridian will surely pass very soon. (...) The Romanians have again found themselves [in a position] between Asia and Europe. [1914].

Simion Mehedinti, *Complete Works*, Bucharest, 1943, p. 98

1. Introduction

In our age of interdisciplinary investigation and mutually reinforcing claims to pre-eminence, in this respect, of every discipline in the humanities and social sciences (or at least of those aspiring to universal relevance), a special place belongs to the manifold and varied interactions between history and (political) geography. No other branch of human knowledge can boast a longer and more fruitful tradition of collaboration, occasional

conflict and profound mutual influence. These two subjects of human inquiry, which developed, to a significant extent, simultaneously and whose insights were beneficial for the practitioners of the other discipline in most cases, respond to the long-standing desire to understand the situation of the human beings in time and in space and to acknowledge the influence that our situated-ness in the natural and social environment exerted upon the birth and development of human society. While geography, at least starting with the 19th century, was consciously striving towards a “natural science” status and, indeed, based its claim to scientific legitimacy upon the application of quantitative and “objective” methods, history has always been more insecure about its validity as a “science” and, after a brief “positivist” infatuation with rigorous and quasi-“experimental” observations of the past, has apparently reconciled itself to an intermediate status between the “social sciences” and the “humanities”. The present trajectory of the two disciplines, though intersecting at times and witnessing the continuous existence of “intermediary” intellectual fields (such as “political” or “historical” geography), nevertheless tends towards a further delimitation and institutionalization of their scholarly domains. In this essay, I will attempt to explore a small fraction of the “intellectual legacy” of a previous epoch, when the two disciplines not only enriched one another through fruitful exchanges, but also were aimed at achieving a “total science” of the human experience of space. Though ultimately a complex, sometimes unlikely and often hazardous amalgamation of political, geographical and historical insights and fantasies, this tradition, inaugurated by the Germans Alexander von Humboldt and Carl Ritter, consolidated by their fellow-countryman Friedrich Ratzel and further developed (and deformed) by their conscious and less conscious disciples throughout Europe, has undoubtedly left its mark on the thinking about the spatial dimension of humanity’s existence.

My aim in this case is not to discuss the relevance and the implications of the tortuous intellectual history of the trend variously (and at different times in different countries) known as *Anthropogeographie*, “geopolitics” or “human geography”. This is a task much too ambitious even for an acknowledged specialist of the field and, moreover, a rather unrewarding endeavor, at best, since it is heavily loaded with political overtones and retrospective value judgments. Neither can my goal be to “rehabilitate” or embellish the tradition of the “old [German] geopolitical school”, whose association with the worst experience of Nazism, though partially undeniable, has been heavily nuanced and qualified by recent scholarship.

One of the most interesting attempts in this sense was undertaken by Mark Bassin, a geographer turned intellectual historian who has dealt with the complicated history of his discipline both in the German and East European intellectual traditions. Rather, my starting point could be one of Bassin's assertions, namely that "nowhere and at no time has the discipline [geography] been divorced from the pressures and concerns of the broader political and economic milieu in which it operated".¹ I will focus mostly on two aspects of the Russian and Romanian late-19th and early-20th century intellectual tradition that could be subsumed under the conventional labels of "environmentalism" and "frontier debates". While occasional reference will be made to later contributions in a wider European context (e.g., the work of Karl Haushofer),² my attention will mostly be devoted to the discussion of the spatial consciousness and the probing of "limits" of the Russian and, respectively, Romanian "places of development" (to freely borrow from one of the classical representatives of the "Eurasian" tradition, Petr Savitskii). A second major argument of this essay is that most representatives of this tradition, in both countries, used the spatial metaphor and geographical terms as a substitute for the concept of "modernity". In other words, while advocating the peculiarity of their geographical environment and the special character of their geographical position, they in fact attempted to validate the belonging (or exclusion) of their "homelands" from the sphere of "modernity" as such. Geographical metaphors served to suggest their mental self-positioning in the modern world or outside it more than any actual preoccupation for a contribution to "science". Also, I try to show that even the most ardent critics of "modernity" (such as the "Eurasians", who proposed a scathing, wholesale and often idiosyncratic critique of "European civilization") were very much embedded in traditional "Western" intellectual discourses and practices. While consistent and clear in their political agenda, they were both original and heavily indebted to their Russian and European predecessors, whose conclusions they creatively appropriated and from which they derived the ultimate logical consequences.

2. The European context: geography, nation and empire

The thematic focus of this essay presupposes the clarification of the European *Zeitgeist* that determined (or at least influenced) the articulation of the environmentalist topics and "frontier debates" in the two cases

discussed here. In this sense, the last decades of the 19th and the first years of the 20th century had a truly formative impact both on the central loci of geographical thought and theorizing (situated in Western Europe and, most emphatically, in France and Germany) and the peripheral traditions represented, in this instance, by the Russian and Romanian appropriations of these trends. Even if one acknowledges the derivative character of the Eastern European “spatial debates”, this does not deprive them of creativity and of peculiarities inherent in the local context. However, the French and German examples should be invoked as implicit models that framed the terms of the discursive construction of space and provided the link between geography’s claims to scientific status and the power politics of nationalism and imperialism.

The “connection... between the rapid development of geography as a discipline, particularly after 1870, and the political and intellectual climate of aggressive imperial expansion which developed within Europe during the later 1800s”³ appears to be more direct, but also much more complex than traditionally viewed by the sociology and history of science. It was more direct in the sense that the emergence of geography (and, later, geopolitics) was not only linked to, but also literally constituted by the concerns and interests of European overseas expansion. Geographers were ardent advocates of imperial designs and members of “colonial” lobbies or societies both in France and Germany. In another sense, however, the relationship between the discipline and its context was far from unambiguous. On the one hand, “a contextual reading of the subject’s emergence... does not mean interpreting geographical texts and [their] social, economic, cultural or political contexts as causally related”.⁴ The dynamics of power and knowledge never operated on a purely instrumental level, but required a constant process of negotiation and mutual shaping that produced at times unlikely combinations. On the other hand, the nature of imperialism and geography, the two ostensible “partners” in this dialogue, was itself highly contested and unstable. One should especially emphasize this point due to the persistence of certain intellectual stereotypes that reify the differences (and the internal coherence) of a purported “French” and “German” geographical tradition. The French case is constructed as a quintessential model of “national geography” that was amenable to the elaboration of an image of a homogeneous, naturally determined, but ultimately defensive and non-aggressive “benign” geopolitical vision. The emblematic figure of this tendency (called “human geography”, as opposed to the German

geopolitics) is Paul Vidal de la Blache, who had an undeniable impact on early 20th century Eastern European (including Romanian) spatial thought. While the liberal leanings of this strand in French geography clearly differentiate it from the more conservative and organic inclinations of its German counterparts, its involvement in French imperialist and colonial designs has been recently reevaluated.⁵ The multiform and protean character of French and German imperialism and their entanglement with the geographic sphere can be better grasped through the discussion of two important conceptual points.

First, the opposition between “nationally-oriented” and “imperially-oriented” geographies seems not only problematic, but also counterproductive. In France’s case, this is amply illustrated by Heffernan’s discussion of the five varieties or “ideal-types” of the geography-empire connection (that he subsumes under the labels of “utopian”, “cultural”, “economic”, “opportunistic” and “anti-imperialist”).⁶ In the German case, the fallacy of such an opposition is even more obvious both on the general level and in some instances of prominent intellectual figures, such as that of the “father of anthropogeography”, Friedrich Ratzel. Aside from the close association, in Germany, of the theme of overseas expansion with the European-centered topic of the German *Lebensraum* (customarily interpreted through a “national”, if not less expansionist, lens), geography’s involvement in imperial projects was expressed through a “use and misuse of geographical facts – of spaces and boundaries, distance and contiguity – to legitimate aggressive imperial strategies”.⁷ Similarly, Ratzel can be understood as the foremost representative of a “nationalist geography” that imagined “the state as detached from civil society, an authority above society”.⁸ For our purposes, it is much more relevant that Ratzel’s vision had an unmistakably spatial character. The description of his political geography as “largely determinist, assum[ing] the state’s direct dependence on the ‘soil’, and employ[ing] an organismic perspective which accentuated the dependence of state power on spatial ‘size’”⁹ is very precise and suggests the importance of all kinds of “frontiers” (not only political, but also natural and biological) in his reconstruction of the Earth’s surface.¹⁰ According to Mark Bassin’s suggestion, Ratzel’s determinism has a two-sided character, emphasizing, on the one hand, “the post-Darwinian scientific materialism adapted to ‘the laws of the territorial growth of states’”,¹¹ and, on the other hand, the factor of “physical space (and not... ethnic or racial affinity) as a basis for national unity”.¹² The importance of territory and physical environment is, of course, the

distinctive feature of future geopolitical currents that distance them from similarly deterministic racialist or ethnic doctrines. Territory and space thus gradually emerged as potentially alternative (but also complementary) ways of imagining a polity's inclusion into the sphere of modernity (even if this inclusion presupposes a rejection of linear progress and an obsessive insistence on organic growth). Ratzel's relevance for the Russian and Romanian cases is hard to overstate. Whereas in the Russian context these European models arrived much earlier and structured an emerging discourse that could boast of some native contributions (e.g., Soloviev's "environmental determinism" discussed below), the borrowings were much more direct in the emerging Romanian geographic discipline.

Second, the association of environmental currents and proto-geopolitical concerns with the conservative or liberal "establishment" of the Western powers is equally misleading. In fact, geographically inspired theories of state and social change were often enunciated and employed to further reformist or even revolutionary designs. One of the pioneering re-evaluations of the appropriation of environmentalist currents by the political left has been proposed by Mark Bassin in a seminal study of Plekhanov's work.¹³ More recent analyses have further proven the inadequacy of either reducing the variety of geographic determinism to a "rightist" tradition of conservative inspiration or of one-sidedly criticizing the "imperialist" engagements of 19th-century geographers without assessing the subversive potential of geographical factors. In the already mentioned work on the French geographical movement, Michael J. Heffernan discusses the utopian "imperialist" projects of several prominent geographers inspired by Saint-Simonian plans for a "union" of the European and Asiatic civilizations.¹⁴ The position of the most prominent "anti-imperialist" French geographer of the late 19th century, Elysée Reclus, who remained a self-styled revolutionary throughout his life, is quite revealing in this respect. Apparently, Reclus never completely abandoned his belief in the utopian designs of the Saint-Simonians, which accounted for his ambiguity towards the French imperial experience.¹⁵ In a similar vein, it has been argued that "geographers and others have, at one time or another, sought to mobilize geographical knowledge for more or less radical political purposes".¹⁶ Aside from invoking Reclus' example again (in a convincing account of the connection he perceived between the role of geography and anarchistic political views), the authors provide a valuable connection to the Russian "link" between a geographical awareness of space and

climate and radical politics. This link is provided by the person of Peter Kropotkin, a famous Russian anarchist and Reclus' friend, who was a one-time candidate for secretary of the Imperial Russian Geographic Society and who was "swept into anarchism" by "the geography of the harsh northern reaches [of Russia]".¹⁷ Another example directly relevant to the Russian case concerns the purported identification of a Russian tradition of "geosociology" that involved an ideologically unsustainable opposition between "progressive" geographic sociology and "conservative-reactionary" geopolitics. The value of such an idiosyncratic reconstruction resides in the restitution of the contested nature and multiple variations of the construction of space and environmental determinism in the Russian context.¹⁸ These nuances are lacking in many critical discussions of 19th-century geography undertaken from a leftist position. Such authors rightly emphasize the "epistemological rupture" marked by the neo-Lamarckian (or post-Darwinian) context of the "biologization of space", but overstate the instrumental relationship between power and knowledge (with the subordination of the latter to the former). The fact that "behind the collection of geographical facts into organized systems of thoughts lay a sense of social and political purpose"¹⁹ does not presuppose an unproblematic connection between geography and imperialism. Neither does it invalidate the quest for the exact forms and variations of these interactions when they do occur. In conclusion, one could state that "geographic determinism" is not, by any means, an essentially conservative or "proto-geopolitical" doctrine. On the contrary, it is better to speak about a diffuse *Weltanschauung* that could be incorporated in different (even opposed) political constructions. This will, I hope, become even clearer from the following discussion of the Russian and Romanian cases.

3. The Russian case

a. Are the Russian and Romanian cases comparable?

Once the connection between the emergence of modern geography and the imperial phenomenon is admitted, the relevance of a problematic comparison between the space consciousness of a multiethnic empire and of an emerging nation-state remains dubious, at best. Before proceeding to the discussion of the two cases as such, a brief justification of the parallel study of the Russian and Romanian contexts is necessary.

The factors that prompted the comparative nature of my investigation include: a) the existence of important discursive similarities that allow the identification of a “discursive field” rooted in the common European (mainly German) models that the two peripheral traditions emulated and reworked; b) the significance of the inclusion/exclusion of both political entities into/from the sphere of modernity. The spatially-oriented approaches used a metonymic technique which resulted in a peculiarly geographic transfer of the locus of modernity to “Europe”. The elements of environmental determinism present in both instances led, however, to a constant tension between a geographical and a “cultural” or civilization-oriented perspective on modernity; c) the presence of common thematic clusters and key *topoi* that structured the (spatial) opposition between civilization and barbarism (e.g., the importance of the pattern of population movements and colonization or, connected to this, the influence of the steppe environment and nomadism upon “national character”); d) the “Bessarabian problem” and the role of this contested borderland for the mutual image and the appropriation of space (naturally, much more important in the Romanian case); e) the combination of specifically geographical factors with historical and ethnographic arguments that would ultimately lead to the elaboration of a synthetic science of the “national” or “imperial” space in its entirety. The presence of these parallels does not invalidate the fundamental differences of the imperial and national visions of space (embodied in the opposite signs ascribed to the same spatial phenomena). However, it does highlight the interdependence of imperial and national projects of state-building and their immersion in a *Zeitgeist* that determined the possibility of the most unlikely comparisons.

The problem of “frontiers” had a much longer and richer tradition in the Russian case than it had in the Romanian one. This can, of course, be explained by the invocation of historical circumstances, which led to the temporal gap and obvious lack of substance of any comparison between the two cases before the early 20th century. While the Russian state became an empire as early as the mid-16th century (in fact) and was officially acknowledged as such upon Peter’s proclamation as emperor in 1721, the Romanian national state only fully emerged on the political scene in the second half of the 19th century. Logically enough, the agendas of these two polities contrasted starkly, not only in what concerned the disputed region of Bessarabia, but also with regard to the legitimizing criteria of their existence. Nevertheless, the discursive field that was

operating in both cases was strikingly similar, as I will attempt to show later. The most important contentious aspect of what could be called “frontier debates” in both cases centered upon their relationship to “Europe” and “Asia” and upon the identification of the appropriate geographical frontier between the two “spaces”. What was at stake was their inclusion into “modernity” and their claim to represent “civilization”. Steeped in this Enlightenment-inspired stance and heavily diluted by Romantic elements, this general framework provided the starting point and the implicit reference for all the “frontier debates” raging in the intellectual circles of the Russian Empire and the Romanian Kingdom in the early 20th century.

b. The early Russian context

As Mark Bassin convincingly argues, the interest in the problem of frontiers as such could only emerge in a polity that perceived itself as embarking on the path of modern development. Thus, he states: “the Europe-Asia distinction, as well as the problem of the boundary dividing them, remained a pedantic and scholastic issue in pre-Petrine Russia that derived its significance solely from Classical teachings”.²⁰ In the Muscovite period, the “scholastic” nature of geographical divisions derived from a general lack of interest in the symbolic sphere of space, save for the theologically inspired stance of Russia as the “Third Rome”. Even this doctrine, however (which Bassin mistakenly views as “a fully articulated ideology of the [Russians’] own national exclusivity as the chosen bearers of the true Christianity”²¹) should be understood primarily in terms of eschatological and millenarian dispositions prevailing in an isolated Muscovite polity of the late 15th and early 16th centuries. Aside from the minimal impact on practical state policy, this doctrine hardly postulated any element of specifically spatial awareness and certainly had no relevance outside of the religious sphere. The later nationalist re-workings of this thesis (and its Western misperception in a post-Petrine epoch much more prone to emphasize the motive of Russian expansionism) contributed to the elevation of this marginal stance to a prominence that it hardly deserved. The absence of any “intellectual curiosity” that was also noted by researches on the field of ethnography and natural history²² can be explained by the connection between the relevance of symbolic frontiers (and categories) and the introduction of the concept of “common good” and the related notion of “utility”, which appeared in the Russian

context only in the early 18th century. Nevertheless, some antecedents of a broader geographical imagination can be identified even before Peter's reforms. In a recent and fascinating analysis,²³ it has been argued that in early Romanov Russia spatial preoccupations were rather salient. Even while pertaining to land property relations or to similar practical matters, the pre-Petrine cartographic tradition turned out to be both larger and more variegated than earlier received wisdom had it. The incipient elements of a geographic consciousness can thus be traced to the second half of the 17th century at least. Such novel interpretations may serve to further refine the notion of a total rupture inaugurated in the early 18th century and perpetuated, among others, by Bassin's assertion that "Russian charts and maps of the seventeenth century and earlier were fragmentary and primitive and, for the most part, depicted particular regions rather than the country as a whole".²⁴

The critical assessment of the early 18th century turning point does not reduce its fundamental importance. To emphasize the profound changes in the self-perception of the Russian polity following the Petrine reforms, the researcher then observes that "Russian views on these questions changed dramatically in the first quarter of the eighteenth century as Peter the Great undertook the far-reaching reform of the Russian state and society".²⁵ Though one could, perhaps, dispute the author's blunt assertion that "like Spain or England, the Netherlands or Portugal, on the largest scale Russia as well could be divided into two major components: on the one hand a homeland or metropolis that belonged within European civilization, and, on the other, a vast, but foreign, extra-European colonial periphery",²⁶ this dichotomy undoubtedly persisted in the minds of the vast majority of educated Russians throughout the 18th and most of the 19th century. Even the Slavophiles, traditionally perceived as the precursors and predecessors of all later ideologies that could be loosely called "nationalist" or anti-European in the Russian intellectual realm, while insisting upon the purported social, economic and political peculiarities of Russia that distinguished it from the West, nevertheless hardly gave any notice to the geographical factor and did not devote any attention to the problem of "frontiers" or "divisions" between Europe and Asia. Their arguments were focused on demonstrating the non-Western character of Russian society and the Russian people's ethos, but they hardly envisaged the existence of a separate "geographical world" that could define Russia's unique nature. A note of caution must be made here regarding the claims to "intellectual legacies" that the early 20th-century Russian intellectuals

(including the “Eurasians”) advanced in order to increase their legitimacy as true representatives of the Russian “intellectual tradition”. Thus, P. Savitskii, in a special article describing the main tenets of the “Eurasian” doctrine, asserts that “the Eurasians are continuing, with regard to a whole array of ideas, a strong tradition of Russian philosophical and historical thought. Most closely, this tradition can be directly linked to the 1830s and 1840s, when the Slavophiles began their activity”.²⁷ However, the most prominent ideologue of the “geographical dimension” of this movement recognized the importance of the 20th-century context for the emergence of this intellectual trend. He, moreover, dismissed Slavophilism as a “provincial and home-grown” current and saw much more grandiose perspectives for the new doctrine, which represented “a holistic [*tselostnoe*] creative-conservative [*okhranitel'noe*] *Weltanschauung*” [*mirosozertsanie*].²⁸ Generally, Eurasianism can be regarded as a two-pronged ideology, derived, on the one hand, from certain Russian pre-war meditations upon the relative importance of Europe and Asia for the Empire of the tsars and, on the other hand, from the peculiar context of post-World War I Europe and the Russian emigration, which provided for the anti-colonial impetus and the “trans-valuation of values” effected by the “Eurasians”. Before analyzing these aspects more fully in the case of the Eurasians, a presentation of the theories advanced by their ideological predecessors in Russia in the last decades of the 19th century will be proposed.

c. From the “curse of open spaces” to a separate geographical world: Soloviev, Danilevskii and the instrumental character of environmental determinism

The intellectual “appropriation,” as it were, of the “frontier” and “environmental” issues in the Russian Empire before World War I can be grouped conventionally, into three main tendencies. The earliest coherent theory that dealt with the problem of the significance of “open spaces” and frontiers in Russian history belongs to the historian Sergei Soloviev and was thoroughly analyzed by M. Bassin through a fruitful comparison of Soloviev’s views with the “frontier” hypothesis of Frederick Jackson Turner.²⁹ The second group of “frontier” and geographical-oriented views, in connection with Russia’s position towards Europe and the “West”, can be discerned in the major works of N. Danilevskii and V. Lamanskii, who can be conventionally united under the label of “Pan-slavists” or

“neo-Slavophiles”.³⁰ Finally, a third group of intellectual preoccupations connected with Russia’s “frontiers” in Asia and the role of the Empire in that part of the world emerged during the early years of the reign of Nicholas II and was directly linked to the interest of the young emperor in Russia’s “destiny” as a Far Eastern power. This “group” was far less coherent and homogeneous in their pronouncements, but some of its representatives, such as E.E. Uhtomskii or S. Iu. Vitte, attempted to transcend the traditional view of Asia as a “secondary area” of Russian activity (for various and sometimes opposing reasons), while others saw Asia as an object of colonial expansion (Przhevalskii) or, in a more pessimistic vein, the source of a mortal danger to the existence of the Russian state (Kuropatkin).³¹ While the author warns us of the dangers of ascribing a coherent ideology to state actions, when in fact conflicting views had their impact upon decision-making at the highest levels, what is of interest here are not the practical-political implications of these views, but the curious “genetic” succession that one can follow from the ideology of “*vostochnichestvo*” (“Orientalism”) espoused by some representatives of these latter groups and the views of the “Eurasians”, though the scale is, certainly, entirely different.

Soloviev’s brand of environmental determinism is connected, on the one hand, with the general European context of the second half of the 19th century and, on the other hand, with a specifically Russian tradition of a geographical impact on history writing that featured the prominent examples of scholars active earlier in the century (like N. I. Nadezhdin, M. P. Pogodin or T. N. Granovskii).³² The common denominator of these intellectuals consisted in their nationalist agenda (especially prominent in the case of the first two) and in their aim at delineating a specifically Russian national narrative that would be simultaneously reconciled with the Russian experience of empire-building. Carl Ritter’s works exercised the determining influence on Soloviev’s environmentalist views, however.³³ Soloviev also shared the widely spread organic metaphors that pervaded contemporary European scholarship. This biological analogy was predicated, in Soloviev’s case, on the optimistic belief in a notion of progress that was both unilinear and universal. It was hardly surprising that this vision should have its roots in his familiarity with the Hegelian scheme of world history, with significant additions provided by the contemporary works of Herbert Spencer and H. T. Buckle.³⁴ What was surprising was the use that Soloviev made of the “organic” metaphor in its application to the historical development of Russian society.

The fundamental problem confronting Soloviev concerned the explanation of the peculiarity of Russia's social conditions while insisting upon its essentially European character. The historian's basic assumption rested upon the presumed racial affinity between the Slavs (including the Russians) and the other Indo-European peoples inhabiting Europe, especially the Germans. This was also the major difference between Soloviev and later thinkers who sought to construct an autarchic picture of the Russian Empire. The tension between race and geography, which pointed in the same direction of differentiation from Europe for the Pan-Slavists and the Eurasians, led to a fundamental contradiction in Soloviev's case. This contradiction derived from an unhappy accident of geography that diverted the Slavs' migrations in the "wrong" directions in the earliest phases of their history. The Slavs were

part of the same great Aryan tribe, a tribe beloved by history, as are the other European peoples, both ancient and modern. Like them, [the Russians] possess an hereditary capacity for a powerful historical development; another mighty internal condition that determined its spiritual image, namely, Christianity, is also similar to the modern European peoples in their [case]; consequently, the internal conditions or means are equal, and we cannot presuppose any internal weakness and, therefore, backwardness; but, when we turn to external circumstances, we can see an extraordinary difference, a blatant unfavorable character of these conditions in our part [of Europe], which thoroughly explains the retardation of our development.³⁵

Neither innate characteristics nor civilizational differences were thus relevant for Soloviev as factors that could account for Russia's slow progress. Instead, in a thorough reversal of the Ritterian benign vision of nature as an *Erziehungsanstalt* for humanity, the environment became an "evil stepmother" that hindered the otherwise promising trajectory of the most advanced European outpost in the Orient.³⁶ This "lack of favor" that nature bestowed on the Eastern Slavs was evident not only from their uninspired choice of the migration pattern, but also from the nature itself of the "Russian state region", that, in Soloviev's interpretation, coincided with the Eastern European plain. In another characteristic pronouncement, he argued:

History has pointed out, that the large dimensions of the Russian state region were a constant and powerful obstacle for the state's and people's

welfare, that the spreading out of the sparse population throughout an enormous country deprived it of strength, narrowed its horizon, did not inspire a propensity for common action, reinforced the isolation of communal life and led to petty local interests, hampered the necessary rapidity of the state's functions.³⁷

Geography thus appeared as the paramount factor in stifling Russia's intensive social development that would have allowed it to follow the "normal" path of the Western nations that Soloviev admired.

The "organic" nature of the Russian state region that was so fatefully shaped by the environment provided not only reasons for gloomy images, but also grounds to extol the potential for the state's unity and cohesiveness. Soloviev, as a believer in progress, could not help to be optimistic about the future, despite the unfavorable premises outlined above. His environmental determinism was thus more qualified than it would seem at first sight, though he never abandoned its "negative" thrust. He admitted that, even if "the influence of the natural conditions of a country upon the character, customs and activity of the people that inhabits it is beyond any doubt", the human factor had an active role expressed through a "fight against nature", whose result depends on the ethnic qualities and cultural level of the community.³⁸ Moreover, the nature of the East European plain (its monotony and lack of any natural barriers within its expanse) allowed Soloviev to articulate the first clear version of a teleological relationship between the emergence of the Russian state and its natural environment. This region was ultimately *predestined* to become coterminous with the Russian state structure, since "however immense is this plain, however ethnically varied is, at first, its population, sooner or later [it] will become the region of one single state; hence, the enormous expanse of the Russian state region is clear, as are the monotony of its parts and the powerful connection between them".³⁹ Despite Soloviev's insistence on the negative impact of Russia's spatial configuration on its history, the attention he gave to the importance of the region's connected river systems and the "inevitability" of the Muscovite unifying role due to Moscow's strategic position in its center point to the potential of interpreting the Russian political construction as objectively given from the start. There is little place left for contingency in the appearance of the Russian state. Geography may appear as a "stepmother", but it also created the underlying conditions for Russia's "organic" growth.

A final topic in Soloviev's work that should be briefly discussed concerns the role of colonization and the steppe in Russian history. Soloviev appears as one of the first advocates of the thesis of Russia's "organic" expansion to the East. This expansion, again, acquires an aura of inevitability derived from the necessity to "tame" the steppe. Far from opposing the Russian variant of "organic colonization" to European colonialism, Soloviev sees these two processes as complementary:

History has bequeathed to all European tribes to send out their settlements to other parts of the world, to spread Christianity and civilization [*grazhdanstvennost'*] there; the Western European tribes [*plemenam*] were meant to fulfill this task by way of the sea, while the Eastern, Slavic tribe [did the same] by a land route.⁴⁰

Russia's civilizing mission was thus akin to that of its Western counterparts, which served Soloviev's purpose of integrating the Russian Empire into the European "family". The same dichotomy between barbarity and civilization underlies his squarely negative view of the steppe. For Soloviev, it represented "a sea far more dangerous, stormy and destructive [than the sea of water]; it was a sandy sea..., which continually sent out its inhabitants, the nomadic predators, who destroyed everything created by the labor of a sedentary European people [the Russians]".⁴¹ This situation was again unfavorably compared to the advantages incurred by the kindred Germanic peoples who migrated in the flourishing regions of the former Roman Empire.⁴² Russia's "state region" was deprived of history and culture, both of which were only possible through the creative activity of the Russians that, in this respect, represented the forces of Europe which made those of Asia "retreat".⁴³ To crown his argument, Soloviev emphasized his clear preference for the sedentary element within Russia's social organization and dismissed as pernicious or useless the nomadic groups (like the Cossacks) who appeared as elements of social anarchy and disorder.⁴⁴ Thus, the steppe was the "quintessential Other" of the Russian polity, a hostile and dangerous "frontier" that, instead of fortifying national virtues, hampered the organic development of a European state. This motive of hostility and foreignness will undergo a striking transformation in the Eurasian reconstruction of the Russian ethos, which could not be further removed from Soloviev's "Westernizing" stance.

Undoubtedly, the most distinguished “direct” predecessor of the Eurasians is the well-known Russian Panslavist, N. Ia. Danilevskii, who was also a biologist by training. A detailed analysis of his “cultural typology” theory and of his Panslavist doctrine much exceeds the scope of this essay. Several elements connecting him to the “Eurasian” doctrine and pointing to the European context in which his ideas emerged should be emphasized. Danilevskii was the first Russian thinker to build an alternative image of the Asia-Europe divide and to propose a coherent alternative to the ingrained geographical imagination of the Russian intellectual elite. Mark Bassin summarizes his argument thus: “As one of the first parts of his deconstruction of the myth of European superiority, Danilevskii reexamined the legitimacy of Europe’s physical-geographical designation as a continent.”⁴⁵ Indeed, the philosopher asserted a “bold geographical nihilism inherent in his argument: Europe simply did not exist as an independent continent. In a geographical sense, Europe was not a continent at all, but rather a mere territorial appendage or peninsula of Asia.”⁴⁶ The deconstruction of the traditional Ural divide was the first step in the radical revision of the Russian geographical self-awareness that Danilevskii proposed. He squarely denied the relevance of these mountains as a “natural” or symbolic barrier and rhetorically asked himself:

But what kind of special qualities do [the Urals] possess which could confer upon them alone, out of all the mountains on the face of the earth, the honor of serving as the boundary between two continents – an honor which in all other cases is granted only to oceans, and rarely to seas? In terms of its altitude, this mountain range is one of the most insignificant of all, and in terms of its traversability one of the easiest. In its middle section, around Ekaterinburg, [the Urals are so low that] people cross them... and ask their driver: but tell me, brother, just where are these mountains? If the Urals separate two continents, then what do the Alps, the Caucasus, or the Himalayas separate? If the Urals make Europe a continent, then why not consider India a continent? After all, it is surrounded on two sides by seas, and on the third are mountains for which the Urals are no match.⁴⁷

This premise was necessary, but not sufficient for this ambitious writer, however. Construction should follow deconstruction, and this was achieved through conveying a novel and provocative image of Russia. To replace the old division that he so thoroughly rejected, Danilevskii “outlined an entirely original alternative. Russia, he suggested, represented an

independent geographical world, self-contained and distinct from Europe as well as from Asia".⁴⁸ Danilevskii perceived the autarchic character of the Russian landmass along ostensibly the same lines as Soloviev's vision of the "Russian state region", but the interpretation of this phenomenon was quite the opposite in Danilevskii's case. Linking the "organic" essence of the imperial Russian space to the peaceful character of its expansion and viewing Russia as a no less natural entity than France (at it was constructed by contemporary geographers of the "hexagon"), the philosopher painted a full picture of Russian peculiarity:

Russia is not small, of course, but the major part of its space was occupied by the Russian people through free settlement, and not by state conquest. The domain that became the property of the Russian people constitutes a wholly natural region – just as natural as France, for example, – only of enormous dimensions. This region is starkly demarcated from all sides (with the partial exception of the Western one) by seas and mountains. This region is cut into two sections by the Ural [mountain] chain, which... does not represent a natural ethnographic barrier... Never has the occupation by a people of the historical domain that was predestined for it cost so little blood and tears.⁴⁹

The emphasis on the different (and more benign) character of the Russian expansion when compared to its Western counterpart served the purpose of extolling the virtues of the Slavic civilization that Russia purportedly represented. Here, however, lay the most profound ambiguity of Danilevskii's whole doctrine. His insistence upon the leading role of the Russian Empire in the Slavic world in fact profoundly undermined the geopolitical unity of the Russian space that was suggested by such geographical considerations. The duality inherent in the Russian immersion into the Slavic sphere was left unaddressed, which points to the approximate nature of Danilevskii's totalizing geographical schemes. Moreover, the cultural distance from Europe that he ardently advocated did not entail a corresponding closeness to the Asiatic realm. Russia's intermediate geographical role was supplemented (and put into brackets) by its civilizational peculiarity. In fact, the tension between the "cultural" and geographic elements was left unresolved by Danilevskii's historiosophic constructions.

The complexity of defining Danilevskii's role in the contemporary context stems from the later reappraisals of his work along the lines of a "pre-Spenglerian" or self-consciously "spatial" tradition. In the first

hypostasis, the Russian philosopher appears as the creator of an “integral type of cultural strategy” that mingled elements of modern-rational (positivist) inspiration with more traditional patterns of thought.⁵⁰ The modern facet of his views was, arguably, represented by the anti-evolutionary theory of the “immanence of species” that postulated the lack of essential transformations in biology and the existence of an autarchic sphere of being for each biological individual. The traditional features were mostly traceable in Danilevskii’s discussion of the spiritual sphere and in the preeminence he accorded the religious factor in the texture of his ideal “Slavic civilization”. Thus, it appears that tradition and modernity coexisted in his work in a relative equilibrium.

The concept of “a distinct geographical world” is, perhaps, the most important intellectual legacy that this thinker bequeathed to his “Eurasian” followers. He used the data of topography and geomorphology in a (pseudo) scientific drive to objectivity that was common to the Slavophile and Westernizer controversy and that was drawn to its logical conclusion by the “Eurasians”, some of whom (like Trubetskoi, Jakobson and Savitskii) were also prominent scholars and mingled professional scholarship with political militancy. Aside from these conceptual similarities with the “Eurasians”, Danilevskii was influenced by an anti-evolutionary and anti-Darwinist theory of “cultural-historical types” that does not find its equivalent in Savitskii’s or Trubetskoi’s writings. Indeed, Danilevskii “projected the theoretical constructions that he used as a demonstration for the non-viability of Darwin’s evolution theory upon the social-historical reality”.⁵¹ This was not the case of the “Eurasians”, who, though keenly aware of the necessity of cultural diversity and adamantly opposed to any attempt at cultural uniformization, nevertheless avoided such crude biological analogies and spoke more in terms of morality and cultural relativism. Danilevskii’s moral stance, on the other hand, was one of the many instances of his ambiguity that the “Eurasians” successfully superseded at the cost of sacrificing nuances and possible compromises and alternatives.⁵² The “geopolitical” elements in Danilevskii’s work have been mostly retrospectively “read into it” by later generations of commentators accustomed to the German tradition and attempting to link to it such manifestations of Russian “anti-Europeanism”. However, though the European intellectual context is clearly present in his writings, it is much closer linked to anti-evolutionary and neo-Romantic reactions than to any purported “geopolitical tradition” *avant la lettre*.

d. Eurasianism: from geography to geosophy

The importance of the three “intellectual layers” that predated and, to a great extent, conditioned the emergence of the Eurasian doctrine, is not the same for the representatives of this doctrine as such. In fact, Soloviev’s theories and the contradictory views of the “Orientalist” Russian intellectuals were hardly conscious references for the “Eurasian” authors. The situation is entirely different in the case of the “neo-Slavophiles”, who were acknowledged as forebears and predecessors both by Trubetskoi and Savitskii. However, Soloviev’s views, though hardly congruent with the “Eurasian” theories in any way and clearly antagonistic in its thrust and conclusions, provide an interesting frame of reference for the understanding of the essence of the “Eurasians’” critique of modernity. What Mark Bassin says about the broad intellectual influences that led to the elaboration of Turner’s and Soloviev’s theories is also valid in the case of Trubetskoi, Savitskii and their colleagues. Thus, Bassin identifies “two distinct ideological and intellectual currents” which had a major impact on these thinkers’ ideas. “The first of these was nationalism”, while the second “related to the methodology of historical analysis and argumentation”.⁵³ In other words, both historians were moved, first, by an urge to justify the claims of their respective “national” groups and to validate their respective “national” projects (in the Russian case, a much more complex undertaking). Second, they attempted to study social phenomena “scientifically”, a fact which increased the status of the knowledge they produced and provided an aura of “objectivity” to their theories. Both of these premises also functioned in the case of the “Eurasians”. On the one hand, Trubetskoi and Savitskii had the fundamental goal of preserving the geopolitical unity of the space of the former Russian Empire. Though they couched this agenda in geographical and civilization-based terminology and even used the findings of comparative linguistics and natural science to justify their argument, ultimately they sought a viable solution to preserve this continental-sized entity that plunged into a deep crisis at the time they were writing their works. On the other hand, they showed a purported objectivity and perfect use of logic and scientific arguments (naturally, this tactics served the internal coherence of their discourse more than the intellectual endeavors each of them was pursuing). Aside from these general premises, two more aspects of Soloviev’s theories and “Eurasianism” could be put in opposing contexts. First, the clearly negative evaluation of “the open

frontier" that Soloviev advocated is in clear contrast to the appreciation and even adulation that Trubetskoi and Savitskii felt towards the role of nomad peoples and the natural environment of the steppe in Russian history. Where Soloviev spoke about a "curse of empty spaces",⁵⁴ the "Eurasians", on the contrary, saw a blessing.⁵⁵ The second contrasting feature of the two theories concerns the attitude towards the non-Slavic elements in Russian history. While Soloviev saw the main "adversaries" of the Russian Slavic population in the mounted nomads, Trubetskoi praised the "ethos" and "virtues" of these same elements in one of his most well-known and "personal" works, *A Look at Russian History not from the West, but from the East*.⁵⁶ In more general terms, this opposing attitude can be linked to the most deep-held assumptions of the two thinkers. While Soloviev undoubtedly saw Russia as a European country that deviated from its "normal" course of development due to unfavorable geographical circumstances, Trubetskoi argued that Russia only existed as a state because of the absorption of the steppe moral qualities and behavioral norms and, thus, that not only was Russia not European, but its very existence depended on this non-European character. Consequently, the attitude towards the Slavic and Germanic elements could not be more different in the case of the two authors. Soloviev "denied the existence of any inherent racial differences between these groups [the Slavs and the Germans], insisting that they were sibling peoples who shared (...) a variety of cultural and ethnographic affinities".⁵⁷ The differences that later ensued in their social organization could be thus reduced to an accident of geography, with fateful consequences. Starting from completely opposite premises, Trubetskoi and Savitskii not only denied any affinities whatsoever between the Germanic and Slavic peoples, but opposed the "Germano-Romanic" ethos and civilization to the rest of humanity. Moreover, they consciously minimized the importance of the Slavic element in the creation of the Russian state and even were ready to depict the non-Slavic ethnic character of the Russians as a positive trait enhancing their "Eurasian" essence. Moreover, Trubetskoi himself had an unmistakable preference for what he called "the Turanian personality", that purportedly had a much higher spiritual potential than the "European" one. While several interesting insights pointed towards the personal "compensatory" effect of this concept for Trubetskoi's psychology, this term also points towards broader issues of his *Weltanschauung*. The deeper assumptions behind this controversy presupposed a wholesale acceptance of modernity on the part of Soloviev,

as a “Westernizer”, and a no less total rejection of it by Trubetskoi and his fellow Eurasians. Indeed, “Europe” meant for Trubetskoi not a racial, ethnic or religious unity to be reviled per se, but, first and foremost, the “sources of a constantly intensifying standardization of life and culture”.⁵⁸ Glebov also emphasizes that “the [“Eurasian”] critique of European culture had as its source (...) the neo-romantic representations of bourgeois culture as the fundamental danger for a diversified, “flourishing” culture and a dynamic history [of humanity]”.⁵⁹ In this case, a clear connection could also be made with the “neo-Slavophile” tradition, which was openly recognized by the “Eurasians” as the main intellectual source of their insights.

A brief mention should also be made of the “frontier” views of the “*vostochniki*”, the least articulate of the three intellectual currents discussed here. One of the most controversial leading figures of this trend, E. E. Uhtomskii, writing at the very end of the 19th century, stated that “Essentially, there are no frontiers and there cannot be any frontiers for us in Asia, aside from the uncontrollable and limitless blue sea, which can be likened to the spirit of the Russian people and which freely washes its shores”.⁶⁰ As today’s historian insightfully observes, this assertion “could be interpreted from two points of view. On the one hand, it can be regarded as an open appeal to unbridled expansionism. (...) However, the above-mentioned citation can be also understood as an affirmation of the unity of Russia and the East in the face of the foreign and unfriendly West”.⁶¹ This last interpretation (though, again, hardly acknowledged by the “Eurasians”) provides a direct link to the anti-colonial rhetoric pursued mainly by Trubetskoi in his polemical writings. To avoid anachronistic exaggerations, one should take into account the post-World War I European context and the ubiquity of theories of self-determination that had a significant impact upon the “Eurasian” anti-colonial discourse. Still, the context in late Imperial Russia was not unimportant in the emergence of the doctrine. Thus, Trubetskoi’s confession that “the ideas expressed within this book crystallized in my consciousness already more than 10 years ago”⁶² should not simply be dismissed as a late justification of an idiosyncratic theory. On the contrary, both the European and the Russian contexts were congenial to such a “pan-continental” version of Russian nationalism (to use a conventional term). One of the most insightful and encompassing definitions of the “Eurasian” doctrine has been offered by Sergei Glebov in his article dedicated to the movement. Though the author mostly emphasized the impact of emigration upon the formation

of this current (a point not discussed here), his final passages are most revealing:

A combination of the critique of European colonialism and of a tendency to limit the leveling force of modernity, by creating a dividing line composed of [self-sufficient] cultural regions, in the face of European colonial expansion, can, of course, be variously labeled. Certain [researchers] perceive it as a social and cultural utopia of the representatives of the privileged classes of the collapsed ancien regime, who strove to preserve the integrity of the last continental empire in Europe (...), or, in another guise, an attempt to conceive empire in an epoch of national states. Others see in this movement a well-known pattern, in the broader European context, of a criticism of modernity in an era of an acute crisis of capitalism and parliamentary democracy.⁶³

This definition, while much broader than the focus of my discussion, includes several important elements that I attempted to emphasize throughout my argument: the importance of the European context of “environmentalism” and positivism, as well as of neo-Romantic tendencies for the appearance of this movement; the use of geographical and geopolitical terminology in order to “reify” a much broader critique of modernity as such; the persistence and the rich tradition of spatial categories as embodiments of the essence of national history and “character”; the ambivalence of “national” and “imperial” criteria in a period of active political socialization; the ambiguous and multi-faceted nature of “environmentalist” doctrines and the “double edge” of geopolitical arguments, both strengthening and weakening the impact of “racialist” theories; the “reification” of geography and its placement at the center of the “human” sciences. All these trends, though less poignantly, are present as well in the Romanian case, which I will attempt to discuss in what follows.

Eurasianism positioned itself as an integral and totalizing ideology that sought to create a new “systemic science” having as its sole object the space of Russia-Eurasia, which represented one of several clusters of autonomous civilizations. The basic definition of the doctrine should take into account the cultural relativism that made possible the articulation of a completely autarchic “world in itself” and the specifically geographic thrust of the Eurasians’ “systemic” gaze that perceived a clear symmetry in the geographical contours of the “middle continent” of the Old World. Whether one agrees or not with Patrick Seriot’s contention that the

Eurasians espoused a peculiar “neo-Platonic” creed and based their insistence on structure and symmetry on a theory of “correspondences” between nature and culture (and between the phenomenal and the noumenal worlds),⁶⁴ the specificity of Eurasia’s geography derived primarily from its “regular” structure.

The narrowly geographic part of the Eurasians’ views (the only one that I can discuss here) was the almost single-handed work of P. N. Savitskii, the movement’s unquestionable geography specialist. Geography was not just another method of perceiving Eurasia’s “revealed” nature, it was the only way to do so. The “spatial turn” advocated by the Eurasian thinkers was part of the “egocentric look” that protested against Europe’s epistemological imperialism and, specifically, against the historical mode of the latter’s self-perception. In order to demonstrate the ontological difference between Europe and Eurasia, a “geographical mode” of uncovering Eurasia’s essence was necessary.⁶⁵ Savitskii found the inspiration for his construction of Eurasia’s systemic geography in certain trends of late 19th century Russian natural sciences. Thus, he incurred clear intellectual debts to such figures as D. I. Mendeleev (from whom he borrowed the notion of the “periodical” character of the Eurasian geography), V. I. Vernadsky and, especially, V.V. Dokuchaev, who provided the model of “symmetrical zones” (initially, with reference to soil structures) that Savitskii transferred to the “natural zones” that formed the “regular” Eurasian space.⁶⁶ Savitskii’s vision also owed much to the German tradition of *Anthropogeographie* and the related geopolitical currents that were roughly contemporaneous with the crystallization of Eurasianism. However, the “ontological” nature of the border between Europe and Eurasia, as well as the specific forms of the “regularity”⁶⁷ that (pre)determined the existence of the Eurasian space were Savitskii’s entirely original contributions.

The salience of the geographic factor in the Eurasians’ overall worldview was emphasized by Savitskii in one of the general self-presentations that appeared during the first years of the movement’s activity. According to Savitskii, the self-designation of the group itself pointed towards a heightened geographical awareness:

Their name [Eurasians] is of “geographical” origin. The problem is that, within the fundamental mass of the Old World’s lands, where the former geography distinguished two continents – Europe and Asia – they started to distinguish a third one – the median [*sredinnyi*] continent of Eurasia... In

the Eurasians' opinion, in a purely geographical sense, the notion of "Europe" as the combination of Western and Eastern Europe is devoid of content and meaningless... One could say with full justice: the Eastern European or "White Sea-Caucasian" plain, as the Eurasians call it, is much closer, by its geographical nature, to the Western Siberian and Turkestan plains which are situated to its east, than to Western Europe. The above-mentioned three plains, along with the highlands that separate them from each other... and surround them from the east, south-east and south... represent a distinct world, unitary within itself and geographically different both from the regions that lie to its west and from those that are situated to its south-east and south. And, if the first are to be designated by the name of Europe, while the second are to be called Asia, then the above-named world, as a median and intermediary one, should be properly called Eurasia.⁶⁸

This carefully demarcated space (coinciding, largely, with the territory of the former Russian Empire, with the exception of Poland and Finland, but including orthodox Bessarabia)⁶⁹ was characterized by two fundamental features. First, it was not only territorially unified and "predestined" for a single political unit, it was also autarchic and "closed upon itself" (*zamknutyi*). This autarchy was symbolized by the existence of a sharp border that isolated Russia-Eurasia (the "core" or "torso" of the Old World, as Savitskii put it), from both Europe and Asia. This division was neither cultural nor political but stemmed from the features of the natural environment (including, among others, the different configuration of the coast line and the variety of the landscape forms in Europe as contrasted to their monotony in Eurasia).⁷⁰ The Eurasians' anti-European bias was visible in the different nature of the borders that their "world" had with its two counterparts. While on the Asiatic side these boundaries were fluid and uncertain, the situation was reversed with regard to the Europe-Eurasia demarcation line. Savitskii in particular spent a good deal of intellectual effort to minutely map the borders on the European side, using a number of indicators in order to build the image of an incontrovertible "fault line".⁷¹

Second, the principles of periodicity, "regularity" and symmetry were all reflected clearly on the territory of Eurasia, whose very existence was only possible by virtue of these preexisting criteria. The regularity of the Eurasian landmass was expressed through the scheme of the four longitudinal zones that defined Eurasia's peculiarity. Savitskii imagined

a relatively simple, “flag-like” succession of [natural] zones... In the process of mapping, this [succession] resembles the contours of a flag divided into horizontal stripes. In a southerly-northerly direction, the [zones of] desert, steppe, forest and tundra follow one another here. Every one of these zones forms an uninterrupted longitudinal stripe... The western border of Eurasia passes through the Black Sea – Baltic isthmus [*peremychke*], i.e., through the region where the continent narrows (between the Baltic and Black Seas). Through this isthmus, in a general direction from north-west to south-east, a number of suggestive botanical-geographical boundaries are to be found... The Eurasian world is a world of a periodical and, at the same time, symmetrical zonal system. The borders of the fundamental Eurasian zones correspond rather closely to the direction of certain climatic frontiers... Nowhere, in whatever place of the Old World, are the gradual character of the changes and variations within the zonal system, its periodicity and, at the same time, its symmetry expressed so poignantly as on the plains of Russia-Eurasia. The Russian world possesses a maximally transparent geographical structure.⁷²

The structuralist tendency that emerged from these considerations was confirmed and given a “scientific” sanction by the invocation of the coincidence of a number of natural indicators (e.g., the symmetrical and law-like patterns of temperature change and variations in humidity) that gave Eurasia a transcendental unity inscribed in its configuration. One can thus support the conclusion that “the entire historical paradigm of the Enlightenment, which interpreted the eastern direction as a gradual slope away from Europe and, correspondingly, civilization, was demolished by the geographical conception of Eurasianism and the subsequent historical scheme that was built upon geography”.⁷³ In this scheme of predetermined geographical unity, the place of the steppe was paramount. The steppe represented a sort of “latitudinal axis” of the Eurasian totality. It was the area upon which the nomadic peoples, the quintessential bearers of the Eurasian “state tradition” until the emergence of the Russian polity, pursued their relentless movement that, despite its apparent chaotic nature, in fact fulfilled the mission of forging the organic Eurasian community that was defined by spatial contiguity and cultural borrowing as opposed to racial affinity.

The specificity of Eurasianism thus consisted in couching a political and ideological project meant to save the space of the Russian Empire from dissolving in an age of nationalism into an ostensibly scholarly guise. Savitskii crowned his argument of crafting an ontological and

trans-historical basis for the continued existence of the Russian imperial entity by the introduction of the concept of *mestorazvitie*.⁷⁴ This became the central element of his whole “geosophic” approach, since it symbolized the “broad co-existence of living creatures who are mutually adapted to each other and to the environment and who adapted the environment to themselves”.⁷⁵ Territory itself, far from being a passive recipient of this symbiosis, actively entered the process of mutual influence and became a “person” in its own right, a feature that the Eurasians were keen on emphasizing, since it eminently served their purpose of opposing the criterion of genetic connection and common descent in favor of a structural similarity that created a new kind of community. The structuralist tendency led to the minimization of racial difference and instead focused on the spatial dimension of a “total geographical region” that shaped the ethnic character of its inhabitants. This line of reasoning, reflected in Savitskii’s lifelong passion for the “mapping of geographical regions” (*raionirovanie*), suggested the significance of drawing borders between discrete geographical worlds. These frontiers, however, were not only symbolical or cultural, but found an equivalent in the world of natural phenomena.⁷⁶ The ideological implications of defining these geographical “total entities” were obvious from Savitskii’s refusal to grant such a status to the whole landmass of the Old World (“Eurasia” in the Humboldtian sense). For Savitskii, Russia-Eurasia came, in the hierarchy of “place-developments”, directly behind the globe as a whole, since its structural unity was identifiable through “objective” criteria and correspondences that were absent in the case of the larger European-Asiatic continent.

A final point concerns the parallel between the “structural geography” elaborated by Savitskii and the structuralist current in linguistics. The link between Savitskii’s notion of “place-development” and Roman Jakobson’s identification of the “Eurasian *Sprachbund*” appears much more direct and relevant than traditionally conceived. Aside from the close collaboration between the two thinkers in the late 1920s and early 1930s, the similarity derives from the same methodology that was “based on Savitskii’s vision of territoriality” and had as its cornerstone the assumption that “characteristics acquired in the process of common historical development within the Eurasian space gained predominance over genetic characteristics”.⁷⁷ The Eurasians thus solved the dilemma of race vs. space by giving precedence to the latter in their theoretical constructions. However, the space they envisaged was not conceivable

through classical geography. It needed a wholly new and integral “Eurasian” science. Though they never elaborated on explicating the presuppositions of this new science of space, Trubetskoi and Savitskii occasionally used the term of “geosophy” to define it. Savitskii asserted that “the constitution and analysis of such [structural and geographical] parallelisms appears to be the principal object of geosophy in its application to Russia-Eurasia”.⁷⁸ Both Russia’s history and its geography were thus exempt from traditional, Western-dominated, science. They had to be the object of a science no less self-centered and autarchic than the space it was to study. “Structuralist geography” had its correspondent in theory (as in nature) in other structural sciences of the Eurasian totality. The fact that it failed may hint to the many problems and ambiguities that the bestowing of an “ontological” essence upon the Russian Empire’s geography faced.

The Eurasians’ geographic determinism was a subtle one. The Russian Empire represented, for them, a “community of destiny” that was also natural and organic. Most importantly, it was a space of anti-modernity that preserved the diversity and cultural dynamics threatened by the standardizing Western, “Romano-Germanic” civilization. The West, however, remained a model and an unavoidable reference even in the most desperate and “nihilistic” moments of the Eurasians’ long odyssey through a complex and puzzling “Western” realm.

4. The Romanian case

The Romanian intellectual milieu, at least initially, was less congenial than the Russian one for the emergence of a “geopolitical” tradition akin to the German “school” that consecrated the term or even to original intellectual trends that could be compared to Eurasianism. On the most general level of abstraction, the Romanian debates on problems of frontiers and national “destiny” were less complex than the Russian elaborations on the same topic. While Russian “anti-European” intellectuals, in various guises, excelled at transforming the arch-negativity and the low level on the “scale of civilization” that stigmatized their society into advantages and even “national” virtues (the “Eurasians” themselves are the most illustrative example of this “trans-valuation of values”), the Romanians did not attempt to challenge the superiority and “modeling influence” of the West until very late in the 20th century, despite occasional “nativist”

reactions. This situation was conditioned, on the one hand, by the ethos of the political and intellectual elite that “constructed” the modern Romanian state, and, on the other hand, by what Sorin Antohi calls “geocultural bovarism.” Thus, the self-definition of the Romanian intellectuals as the “West of the East” was hardly conducive to self-defeating and soul-searching “mental exercises”, at least as long as the “positivist” stance was at its height and induced an “optimism by default” into all such pronouncements. If anything, the early 20th century Romanian thinkers (until the late 1920s) regarded their own people as a “bulwark” of civilization and progress in the face of the “Asiatic steppe” that was most commonly used as an alternative name for what was then the Russian Empire. On the other hand, one should emphasize that purely “geographical” constructions were hardly present at the time in the intellectual sphere. Thus, a two-volume work dedicated to “the sociology and geopolitics of the frontier”⁷⁹ and aimed at the articulation of an “alternative discourse” in contemporary Romanian politics, not only discusses the European context and various manifestations of the “geopolitical school”, but attempts to identify such a tradition in Romanian thought. The basic conclusion that one could draw from this (admittedly partial) anthology is that, right up to the late 1930s, what could be called “geopolitics” in Romania was not too aware of the geographical dimension as such. Various contributions dealing with “the national character” (C. Radulescu-Motru), “national psychology” (D. Draghicescu) and similar issues could hardly be placed under a “geopolitical” heading even if using a most generous definition of the term. Prominent Romanian historians (A.D. Xenopol⁸⁰ and N. Iorga) or political leaders (especially D. A. Sturdza⁸¹) made some interesting contributions to the “science of the nation” (expressed by [pseudo]theoretical and scientific conjectures about Romania’s “mission” or “national destiny”), but the geographical factor was almost non-existent in their writings. On the contrary, the influence of racialist theories and *Rassenkunde* was obvious even in the works of such generally moderate writers as A. D. Xenopol.

One of the few examples of an explicit relationship between geography and the “national character” can be encountered in Mihai Eminescu’s articles. Eminescu espoused an ethnocentric and xenophobic version of Romanian nationalism (which did not entail a systematic doctrine). He preferred an eclectic approach that combined the impact of cultural and racial factors on the Romanian national essence. However, in the context of the Russian-Romanian polemics on the question of Southern Bessarabia

during the 1877-1878 Russian-Turkish war, Eminescu articulated, arguably, the first complete vision of “environmental determinism” in Romanian politics. Characteristically, the object of these reflections concerned not the Romanians themselves, but their opponents – the Russians. The definition of the Russian Empire offered by the political journalist is rather eloquent:

Originating from Mongol races, driven to conquest by their own nature, settled upon vast steppes whose monotony has an influence upon human intelligence, depriving it of flexibility and imbuing it with fanatical instincts for vaguely grandiose ideas, Russia is, in equal measure, the mother of pride and lack of culture, [a product] of fanaticism and despotism. The beautiful is replaced by the majestic, just as the undulating hills and the forest-covered mountains of the Western countries are there replaced by endless plains. There is nothing beneath the tendencies of conquest, [or] the so-called historical missions that search for their natural frontiers, save for pure and simple ignorance and the taste for looting [*spoliere*].⁸²

Eminescu thus mingles the motive of Russia’s cultural and racial inferiority with a peculiar insistence on the pernicious impact of natural conditions that are to be found in the configuration of the Eastern European plains. The space of the steppe is traditionally perceived in a negative light, but the formative influence of this expanse is a novel element that allows the identification of an “environmentalist” streak in Eminescu’s thought. Moreover, he clearly saw a connection between the spiritual poverty of Russian culture and the purported expansionism of the empire: “Thus, the so much vaunted historical mission is not one that has its origin in outside [circumstances]. It is a result of a spiritual void, of a barbarism draped in suits and gloves, of a desert that, even if it owned the earth, would still not be filled”.⁸³ The Russian lust for space is thus a compensation for a fatal infirmity of its “national soul”, which, by implication, represents a stark contrast to the Romanian people. In an oscillation between a “spatial” and “cultural” determinism, Eminescu then declared the Russians incapable of producing high culture. The extent to which space and the environment appear as causal factors in this scheme is debatable, but the connection between lack of civilization and the unfavorable natural circumstances that it suggests is revealing.

In the Romanian case, the opposition between “environmentalism” and “racialism” is most revealing, and the balance was clearly inclined in favor of the latter current. The above-mentioned brochure of D. A.

Sturdza is especially interesting in this respect. It was conceived as an explicit reaction to the Russian "Pan-Slavist" doctrine and the author's arguments neatly summarize the views of a major part of the Romanian intellectual "establishment". The notions of "Orient" and "Occident" are used by Sturdza as substitutes for "civilization" and "barbarity" in a rather orthodox European "Orientalist" fashion. The author declares: "it is not from yesterday that dates the struggle between the peoples of the West and of the East of Europe; it persists for entire centuries already and it is an integral part of the history of the humanity".⁸⁴ The Russians are represented as the most dangerous in the unending series of barbarians, who threaten to destroy "European civilization", synonymous with progress itself:

After the Turks, the Russians have raised themselves against Europe. Imagining that they represent the element of a new civilization (...), the Russians believe they are destined to create a new world, the Russian world... (...). The Russians do not appear to have the desire to enter in the present cultural sphere and to merge with the European civilization, in order to participate at the progressive advancement of the humanity; they want to interrupt the thread of this development (...) and for two hundred years already they attempt to destroy it.⁸⁵

The mission of the Romanians as the main obstacle to this immense danger could not but logically follow from these premises. The author identified the frontiers of modernity and civilization with the frontiers of the Romanian state, insisting on the role of Bessarabia as the most advanced "outpost" of the "Romanian element" and the main "battle ground" for the "annihilation of the Romanians", purportedly one of the basic goals of Russian policy.⁸⁶ Though this rhetoric proves the awareness of the importance of "frontiers" in the broader context of confrontation between "races" and "civilizations", the geographical element plays a clearly subordinate role. However, the Romanian intellectual tradition does provide a clear example of "environmentalism" or "political geography approach" in the works of the well-known Romanian geographer and writer Simion Mehedinti, who was actively involved in the political turmoil of the interwar period and whose views I will examine presently.

The influence of Fr. Ratzel and *Anthropogeographie* is clearly acknowledged by the author⁸⁷ himself in one of his "geographical manifestoes", written during World War II, but unmistakably connected

to his earlier opinions. Immediately upon declaring his “profession of faith” – “The Eastern edge of Moldavia is Europe’s oriental frontier”⁸⁸ he states that “geographers measure humanity’s events according to planetary time and space. To understand these events in a “hologeic” manner, as Fr. Ratzel, the founder of political geography, used to say, is a method for them”.⁸⁹ In the introduction to the same volume, he severely castigated the Romanian scholars, especially historians, for their blatant geographical ignorance and careless use of geographical terminology, proposing an ambitious agenda for the development of the discipline he practiced.⁹⁰ Thus, the European context and its influence are obvious in these more general assertions of the geographer, who marked a *prise de conscience* of the discipline and a more “scientific” approach to problems of space and frontiers. In a curious, but perfectly explicable parallel to the Russian “neo-Slavophiles” and even “Eurasians” (though with completely opposed goals in mind), Mehedinti extensively uses the notion of “the Ponto-Baltic isthmus” as marking the “frontier between Europe and Asia”. Not only does he disregard the “traditional” frontier of the Urals as irrelevant, but he proposes a “national appropriation of geography” by stating, “the frontier along the Dniester is adjacent [*vecină*] to the Ponto-Baltic isthmus”, and, thus, can serve as a “dividing line” between the two “worlds”.⁹¹ Mehedinti adapts the notion of “bulwark of civilization” to his geographically oriented approach and thus can label the Dniester as a “geopolitical symbol”,⁹² a sort of “frontier” (in the Turnerian sense) for the Romanian people, where the entire potential of the nation acquired an outlet for its manifestation. A no less significant comparison can be made between Mehedinti, Soloviev and Turner in their views of colonization and ethnic expansion. While Turner praised his nation’s advance as the quintessential achievement of the “pioneers” and Soloviev vilified the same process as “deviating” Russia from its normal course of development, Mehedinti envisaged a “compromise” solution. Understandably rejecting and condemning “Asiatic nomad migrations”, as a calamity that befell the Romanian people, he accomplished a true intellectual “feat” by simultaneously praising the Romanian “ethnic expansion to the East” and the practice of transhumance as essentially “civilizing processes”.⁹³ Nothing could, in his view, be less equivocal, than his assertion that “Just as superlative nomad-ism is an Asiatic phenomenon, likewise transhumance in a grand style represents a European, and specifically, a Romanian phenomenon.”⁹⁴ His “geopolitical optimism” allowed Mehedinti to differentiate these two experiences and, thus, to supersede,

in a most ingenious way, a dilemma that remained unsolvable for Soloviev and non-existent for Turner. While otherwise heavily indebted to political conjunctures and even openly pro-Nazi at times, his more general assertions represent one of the most complete and interesting attempts to create a true Romanian “geopolitical” school and must be regarded within the broader European context of the epoch. In a much earlier article, written in 1914, he depicted the whole European history as a progressive delimitation of the “frontiers” of civilization by the Roman Empire through the “cultivation” and integration of the three “facades” of the European continent (Mediterranean, Atlantic and continental) in a sole cultural and spiritual “universe”, meant to represent an organic “unity” in the face of the foreign Asiatic element.⁹⁵ He argued, predictably, that, while the “Mediterranean” and “Atlantic” facades were solidly and soundly “won” for “civilization”, the “continental” one, represented by the Romanian element, was constantly subject to “Asiatic invasions” that did not allow it to advance upon the path of progress. Symbolically personified by Scipio, Caesar and Trajan, the three directions of Roman expansion were to frame and explain the whole course of the continent’s history and, specifically, the role of the Romanian people as bearers of the “civilizing” Roman potential. Naturally, Russia was represented as an “Asiatic state”⁹⁶ with “leveling tendencies”⁹⁷ that had to be opposed by “Europe” and especially by its Romanian avant-garde. There can hardly be a more striking illustration of the use of similar discursive methods and vocabularies in order to achieve more differing and incompatible ends. What the “Eurasians” saw as the quintessential “evils” of European civilization (annihilation of cultural diversity, spiritual degradation, tendency to universal hegemony etc.), Mehedinti discovered, with similar conviction and using almost identical techniques, in the expansion of the Russian Empire. Thus, identical premises could lead to diametrically opposed conclusions in diverse contexts and every researcher should be aware of the relativity and political conditioning of purportedly “scientific” discourses, especially in the case of explicitly polemical intellectual endeavors, such as the multiple uses of “geopolitics”. Mehedinti, aiming at constructing a wholesale “geopolitical interpretation” of Romanian history, could not but fall into the same traps as his Russian contemporaries and adversaries (naturally, not aware of each other’s exploits). Modernity, either as desirable goal or as abominable deception, figured prominently in every “geopolitical” discourse of the epoch, though expressed in substitute, “spatial”, categories.

5. Conclusion

In conclusion, though the parallels and similarities between the Romanian and Russian “political-geographical” discourses can be understood as deriving from the same European context, the structural affinities between these intellectual trends go much deeper and refer to the commonality of the tasks that the “state-building” projects of both entities presupposed in this period. The “spatial self-definition” of intellectuals provided a field for controversy and resources for political action that the politicians in power did not hesitate to use for their own purposes. While, indeed, ideas possess their autonomy, their evolution and impact are prompted by factors in the “outside world” that must be taken into account in any “contextual approach”. This short analysis of the “environmental” and “frontier” awareness of the Russian “Eurasians”, their intellectual predecessors and their Romanian “counterparts” might serve as a starting point for a more even-handed judgment of the early 20th-century intellectual currents and their purported links with totalitarian ideologies. The critique of “modernity”, perhaps a criterion too broad to be effective, nevertheless was with us almost from the moment intellectuals became conscious of the phenomenon as such. While the role of intellectuals as “moral arbiters” might be a thing of the past, the fascination of exploring the human mind and the “monsters” it might give birth to persists, at least as a means of understanding the limits and dangers of being human.

NOTES

- ¹ Mark Bassin, "Geographical Determinism in Fin-de-Siecle Marxism: Georgii Plekhanov and the Environmental Basis of Russian History," in: *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 82, Nr. 1, 1992, p. 3-22, here p. 16.
- ² In his seminal and controversial work on "Frontiers in Their Geographical and Political Sense" (1927), Haushofer introduces a very interesting discussion of the territory figuring in Romanian "geopolitical writings" as the quintessential "frontier to the East", namely Bessarabia. Haushofer sees this region as the "Mesopotamia of the Innereuropa" and as a "Gordian knot" of geopolitical controversy. Predictably, he views its inclusion into Romania in a negative light, since the revision of the post-World War I settlement was the ultimate aim of his work. However, he argues his point in strictly "neutral" geopolitical terms while discussing the relevance of waterways as frontiers. Ultimately, Dniester is for him no less an artificial frontier than the Rhine in the German case and he pleads for the differentiation of "river-uniting" and "river-dividing" environments. Bessarabia is squarely in the first category and, consequently, its isolation from the "Russian bank" could not be but artificial and temporary. See his argument in Karl Haushofer, "Granitsy v ih geograficheskom i politicheskom znachenii" [Frontiers in Their Geographical and Political Sense]. In: K. Korolev (ed.). *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. II, pp. 396-398. Significantly, this region is seen as "Europe's frontier along waterways."
- ³ Michael J. Heffernan, "The Science of Empire: The French Geographical Movement and the Forms of French Imperialism, 1870-1920," in: Anne Godlewski and Neil Smith, Eds. *Geography and Empire* (Oxford: Blackwell Publishers, 1994), pp. 92-93.
- ⁴ Michael J. Heffernan, p. 94.
- ⁵ Michael J. Heffernan, p. 103.
- ⁶ Michael J. Heffernan, p. 100.
- ⁷ Gerhard Sandner and Mechtild Roessler, "Geography and Empire in Germany, 1871-1945," in: Anne Godlewski and Neil Smith, Eds. *Geography and Empire* (Oxford: Blackwell Publishers, 1994), p. 115.
- ⁸ Sandner and Roessler, p. 117.
- ⁹ Sandner and Roessler, p. 117.
- ¹⁰ This is very obvious, for example, in his later work, *Völkerkunde [Anthropogeographie]* [Russian translation], in: K. Korolev, (ed.) *Klassika geopolitiki. XIX vek*. [Classical Works of Geopolitics. 19th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. I, pp. 53-182, esp. pp. 53-72 and 171-182.
- ¹¹ Sandner and Roessler, p. 117. Cited from: M. Bassin, "Imperialism and the nation-state," p. 117-118.
- ¹² Sandner and Roessler, p. 117-118.

- 13 Mark Bassin, "Geographical Determinism in Fin-de-Siecle Marxism: Georgii Plekhanov and the Environmental Basis of Russian History," in: *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 82, Nr. 1, 1992, p. 3-22.
- 14 Michael J. Heffernan, p. 100-102.
- 15 Michael J. Heffernan, p. 112.
- 16 David N. Livingstone and Charles W. J. Withers, "On Geography and Revolution," in: David N. Livingstone and Charles W. J. Withers, eds. *Geography and Revolution* (Chicago: University of Chicago Press, 2005), p. 10.
- 17 David N. Livingstone and Charles W. J. Withers, "On Geography and Revolution," in: David N. Livingstone and Charles W. J. Withers, eds. *Geography and Revolution* (Chicago: University of Chicago Press, 2005), p. 10-11.
- 18 M. G. Fedorov, *Russkaia progressivnaia mysl' XIX v. ot geograficheskogo determinizma k istoricheskomu materializmu* [Russian 19th Century Progressive Thought from Geographical Determinism to Historical Materialism] (Novosibirsk: 1972), esp. pp. 8-68.
- 19 Richard Peet, *Modern Geographical Thought* (Oxford: Blackwell Publishers, 1998), pp. 12-14, here p. 14.
- 20 Mark Bassin, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space," in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 4.
- 21 Mark Bassin, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space," in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 4.
- 22 Y. Slezkine. „Naturalists versus Nations: Eighteenth-Century Russian Scholars Confront Ethnic Diversity”, in: *Representations*, 1994, Vol. 47, pp. 170-195.
- 23 Valerie A. Kivelson, *Cartographies of Tsardom: The Land and Its Meanings in Seventeenth-Century Russia* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006).
- 24 Mark Bassin, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space," in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 7.
- 25 Mark Bassin, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space," in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 5.
- 26 Mark Bassin, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space," in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 5.
- 27 P. Savitskii, *Evraziistvo* [Eurasianism], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. II, p. 659.
- 28 P. Savitskii, *Evraziistvo* [Eurasianism], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. II, p. 660 (footnote).
- 29 M. Bassin, "Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces," in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, pp. 473-511.
- 30 M. Bassin, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space," in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991," pp. 9-13.

- 31 D. Schimmelpenninck van der Oye, "Ideologii imperii v Rossii imperskogo perioda" [Ideologies of Empire during Russia's Imperial Period], in: *Ab Imperio*, 2001, Nr. 1-2, p. 356.
- 32 M. Bassin, "Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces," in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, p. 477.
- 33 N. G. Sukhova, *Karl Ritter i Rossiia* [Karl Ritter and Russia] (Leningrad, 1990), pp. 169-176.
- 34 N. G. Sukhova, *Karl Ritter i Rossiia* [Karl Ritter and Russia] (Leningrad, 1990), pp. 177-179; M. Bassin, "Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces," in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, p. 483-484.
- 35 M. Bassin, "Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces," in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, p. 482.
- 36 S. M. Soloviev. *Izbrannoe. Zapiski* [Selected Works. Personal Notes]. Moscow, 1983, pp. 52-53.
- 37 For a more detailed analysis, see M. Bassin, "Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces," in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, p. 492-493.
- 38 S. M. Soloviev, *Ob istoricheskoi dvizhenii russkogo narodonaseleniia* [On the Historical Movement of the Russian Population] (Moscow: 1867), p. 21.
- 39 S. M. Soloviev, *Ob istoricheskoi dvizhenii russkogo narodonaseleniia* [On the Historical Movement of the Russian Population] (Moscow: 1867), p. 22-23. In a similar vein, Soloviev overturned his earlier argument by emphasizing that a country's vastness was, *by itself*, a favorable condition that could be pernicious only as long as the space in question was not "civilized" or populous enough, i.e., until it could be changed by human activity. Soloviev, *Ibidem*, pp. 24-25.
- 40 S. M. Soloviev, *Istoriia Rossii s drevneishih vremen. Tom I* [The History of Russia from the Earliest Times. Volume I]. Moscow, 1959, pp. 60-61.
- 41 S. M. Soloviev, *Istoriia Rossii s drevneishih vremen. Tom I* [The History of Russia from the Earliest Times. Volume I]. Moscow, 1959, p. 63. The notion of "tribe" denotes here an ethnic community.
- 42 S. M. Soloviev, *Ob istoricheskoi dvizhenii russkogo narodonaseleniia* [On the Historical Movement of the Russian Population] (Moscow: 1867), p. 5.
- 43 S.M. Soloviev, *Ob istoricheskoi dvizhenii russkogo narodonaseleniia* [On the Historical Movement of the Russian Population] (Moscow: 1867), p. 6.
- 44 S. M. Soloviev, *Ob istoricheskoi dvizhenii russkogo narodonaseleniia* [On the Historical Movement of the Russian Population] (Moscow: 1867), p. 13.
- 45 S. M. Soloviev. *Izbrannoe. Zapiski* [Selected Works. Personal Notes], (Moscow, 1983), p. 61. "Our sympathy belongs to those who, by their enormous labor, developed their spiritual forces and, being encircled by

barbarians, preserved their European-Christian image... To these people belongs our whole sympathy, our memory, our history."

- 46 M. Bassin, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space," in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 9.
- 47 M. Bassin, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space," in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 9.
- 48 N. I. Danilevskii, *Rossiiā i Evropa* [Russia and Europe], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XIX vek* [Classical Works of Geopolitics. 19th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. I, p. 335.
- 49 M. Bassin, "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space," in: *Slavic Review* (Vol. 50, Nr.1), Spring 1991, p. 11.
- 50 N. I. Danilevskii, *Rossiiā i Evropa* [Russia and Europe], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XIX vek* [Classical Works of Geopolitics. 19th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. I, p. 298-299.
- 51 I. Martyniuk, "Za ogradoi slavianofil'stva: Nikolai Danilevskii-shpenglerianets... karteziianets... [Beyond Slavophilism's Pale: Nikolay Danilevskii- a Spenglerian?... a Cartesian?...], in: *Ab Imperio*, 2001, Nr. 1-2, p. 34.
- 52 I. Martyniuk, "Za ogradoi slavianofil'stva: i Nikolai Danilevskii-shpenglerianets... karteziianets... [Beyond Slavophilism's Pale: Nikolay Danilevskii- a Spenglerian?... a Cartesian?...], in: *Ab Imperio*, Nr. 1-2, p. 32.
- 53 Possibly the most glaring instance of Danilevskii's moral relativism can be found in his distinction between the application of the Christian moral imperative in case of individual human behavior and its non-applicability in interstate relations. See N. I. Danilevskii, *Rossiiā i Evropa* [Russia and Europe], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XIX vek* [Classical Works of Geopolitics. 19th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. I, p. 309.
- 54 M. Bassin, "Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces," in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, p. 500.
- 55 See, for example, Savitskii's ideas in "Geopolitical and Geographical Bases of Eurasianism" and "Steppe and Sedentarity", both in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. II, esp. p. 684 and pp. 688-699.
- 56 N. Trubetskoi, *Vzgliad na russkuiu istoriiu ne s zapada, a s Vostoka* [A Look at Russian History not from the West, but from the East], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. II, pp. 144-226 .
- 57 M. Bassin, "Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces," in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, p. 496.
- 58 S. Glebov, "Granitsy imperii kak granitsy moderna: Antikolonial'naia ritorika i teoriia kul'turnykh tipov v evraziistve" [Imperial Borders as the Boundaries of Modernity: Anti-Colonial Rhetoric and the Theory of Cultural Types in Eurasianism], in: *Ab Imperio*, 2003, Nr.2, p. 145.

- 59 S. Glebov, "Granitsy imperii kak granitsy moderna: Antikolonial'naia ritorika i teoriia kul'turnyh tipov v evraziistve" [Imperial Borders as the Boundaries of Modernity: Anti-Colonial Rhetoric and the Theory of Cultural Types in Eurasianism], in: *Ab Imperio*, 2003, Nr. 2, p. 152.
- 60 D. Schimmelpenninck van der Oye, "Ideologii imperii v Rossii imperskogo perioda" [Ideologies of Empire during Russia's Imperial Period], in: *Ab Imperio*, 2001, Nr. 1-2, p. 360.
- 61 D. Schimmelpenninck "Ideologii imperii v Rossii imperskogo perioda" [Ideologies of Empire during Russia's Imperial Period], in: *Ab Imperio*, 2001, Nr. 1-2, p. 361.
- 62 N. Trubetskoi, *Evropa i chelovechestvo* [Europe and Mankind], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. II, p. 33.
- 63 S. Glebov, Granitsy imperii kak granitsy moderna..., in: *Ab Imperio*, 2003, Nr. 2, p. 150.
- 64 S. Glebov, Granitsy imperii kak granitsy moderna..., in: *Ab Imperio*, 2003, Nr. 2, p. 148.
- 65 Marlene Laruelle. *L'Ideologie eurasiste russe ou comment penser l'empire*. Paris : L'Harmattan, 1999, p. 147.
- 66 S. Glebov, "A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of "Structuralist" Geography," in: *Ab Imperio*, 2005, Nr.3, p. 138.
- 67 The notion of "regularity" is here an approximate rendering of the Russian term "zakonomernost'," which, in its turn, refers to the German notion of *Gesetzmaessigkeit*.
- 68 P. N. Savitskii, "Evraziistvo" [Eurasianism], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. II, pp. 655-656.
- 69 Marlene Laruelle. *L'Ideologie eurasiste russe ou comment penser l'empire*. Paris : L'Harmattan, 1999, p. 156
- 70 P. N. Savitskii, "Geograficheskie i geopoliticheskie osnovy evraziistva" [The Geographical and Geopolitical Bases of Eurasianism], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. II, pp. 680-681.
- 71 Marlene Laruelle. *L'Ideologie eurasiste russe ou comment penser l'empire*. Paris : L'Harmattan, 1999, pp. 154-157
- 72 P. N. Savitskii, "Geograficheskie i geopoliticheskie osnovy evraziistva" [The Geographical and Geopolitical Bases of Eurasianism], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] (Moscow: AST, 2003), Vol. II, pp. 681-684.
- 73 S. Glebov, "A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of "Structuralist" Geography," in: *Ab Imperio*, 2005, Nr. 3, p. 44.
- 74 This notion could be translated into English by the equivalent of "place-development," which does not convey the "synthetic" overtones present in the Russian original. Marlene Laruelle prefers the use, in French,

of the neologism “topogenese,” which, in my opinion, fails to account for the dynamic and symbiotic elements presupposed by the original concept. Marlene Laruelle. *L’Ideologie eurasiste russe ou comment penser l’empire*. Paris : l’Harmattan, 1999, pp. 157-160.

75 S. Glebov, “A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of “Structuralist” Geography,” in: *Ab Imperio*, 2005, Nr. 2, p. 45.

76 S. Glebov, “A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of “Structuralist” Geography,” in: *Ab Imperio*, 2005, Nr. 2, p. 47.

77 S. Glebov, “A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of “Structuralist” Geography,” in: *Ab Imperio*, 2005, Nr. 2., p. 49.

78 P. N. Savitskii, “Geograficheskii obzor Rossii-Evrazii [A Geographical Overview of Russia-Eurasia],” in: *Mir Rossii-Evrazii* [The World of Russia-Eurasia] (Moscow: Vyshshaia Shkola, 1995), p. 288.

79 Ilie Badescu, Dan Dungaci. *Sociologia si geopolitica frontierei*. [The Sociology and Geopolitics of the Frontier]. Vol. I-II. (Bucharest, 1995). Aside from the ostensible scholarly goals proclaimed by the authors, a clear ideological agenda is discernible in this work. The argument occasionally degenerates into a nationalist, autochthonist and anti-Western rhetoric that challenges the “Atlantic” orientation of the contemporary Romanian political elites. Consequently, the concept of “frontier” is generally viewed through an uncritical “geopolitical” perspective. The authors, however, are careful enough to avoid direct apologetics of the figures they claim to analyze. See Badescu, Dungaci, vol. I, p. 337.

80 A. D. Xenopol. *Natiunea Romana* [The Romanian Nation].. Ed. By C. Schifirnet. (Bucharest: Albatros, 1999).

81 Dem. A. Stourdza. *L’Europe, la Russie et la Roumanie. Etude historique et politique*. (Bucharest, s.d. [1890 ?]).

82 M. Eminescu. “Tendente de cucerire” [Tendencies of Conquest], in: M. Eminescu. *Basarabia* [Bessarabia] (Chisinau: Hyperion, 1991), p. 33.

83 M. Eminescu. “Tendente de cucerire” [Tendencies of Conquest], in: *Basarabia* [Bessarabia] (Chisinau: Hyperion, 1991), p. 34. In the same vein, Badescu and Dungaci argue that the concept of the “Romanian frontier” proposed by Eminescu was a cultural and even “spiritual” one (as opposed to a “political” version of the same). The question is whether a peculiar “frontier vision” can be discerned in Eminescu’s image of Romania as a “cultural bulwark on the Danube.” Such a contention appears quite unfounded. For their argument, see Badescu, Dungaci, vol. I, pp. 339-340.

84 D. A. Sturdza, *L’Europe, la Russie et la Roumanie. Etude historique et politique*, p. 5.

85 D. A. Sturdza, p. 7.

86 D. A. Sturdza, p. 12-13.

87 Mehedinti wrote a biographical sketch on Ratzel as early as 1904: S. Mehedinti. *Antropogeografia si intemeietorul ei Fr. Ratzel* [Anthropogeography and its Founder, Fr. Ratzel]. (Bucharest: Socec, 1904). On the other hand, the influence

of the earlier works on “comparative geography” by Carl Ritter is also discernible in Mehedinti’s case. For example, he quoted Ritter approvingly on the issue of the different geographical contours of Europe and Africa that somehow “predetermined” Europe’s cultural superiority. Cf. S. Mehedinti, *La géographie comparée d’après Ritter et Peschel* (Paris: Armand Colin, 1901), p. 2-3. In any case, Mehedinti’s “debt” towards German nationalist geography cannot be denied. Similarly to the Russian case, the submerged “nationalist” agenda combined, for Mehedinti, with a limitless faith in positivist science. See S. Mehedinti, *La Géographie comparée...*, p. 8-9.

- 88 S. Mehedinti, *Frumtaria Romaniei spre Rasarit* [Romania’s Frontier to the East],” in: *Opere Complete* [Complete Works], (Bucharest, 1943), p. 268.
- 89 S. Mehedinti, “Frumtaria Romaniei spre Rasarit [Romania’s Frontier to the East],” in: *Opere Complete* [Complete Works], (Bucharest, 1943), p. 268.
- 90 S. Mehedinti, *Opere Complete* [Complete Works], Bucharest, 1943, p. IV.
- 91 S. Mehedinti, “Frumtaria Romaniei spre Rasarit [Romania’s Frontier to the East],” in: *Opere Complete* [Complete Works], (Bucharest, 1943), p. 272.
- 92 S. Mehedinti, “Frumtaria Romaniei spre Rasarit [Romania’s Frontier to the East],” in: *Opere Complete* [Complete Works], (Bucharest, 1943), p. 272.
- 93 In this sense, an otherwise marginal Bessarabian-born writer, Axinte Frunza, provides a curious parallel. In a booklet he published during World War I, Frunza similarly praised the Romanians’ “peaceful” ethnic expansion beyond the Dniester as a benign and organic process. It was also a proof of the ethnic vitality of the Romanian element even in the most peripheral regions (in this case, Bessarabia). In fact, one could speak of a peculiar variant of a “Romanian frontier” that advanced despite and even against the state. Cf. A. Frunza, *Romania Mare* [Greater Romania] (Bucharest: Tipografia Curtii Regale F. Goebel Fii, 1915), esp. pp. 58-60.
- 94 S. Mehedinti, “Frumtaria Romaniei spre Rasarit [Romania’s Frontier to the East],” in: *Opere Complete* [Complete Works], Bucharest, 1943, p. 279.
- 95 S. Mehedinti, “Romania in marginea continentului [Romania at the Continent’s Edge],” in: *Opere Complete* [Complete Works], pp. 87-98.
- 96 S. Mehedinti, “Romania in marginea continentului [Romania at the Continent’s Edge],” in: *Opere Complete* [Complete Works], p. 95.
- 97 S. Mehedinti, “Romania in marginea continentului [Romania at the Continent’s Edge],” in: *Opere Complete* [Complete Works], p. 97.

BIBLIOGRAPHY

- Bassin, Mark. "Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space," in: *Slavic Review*, Vol. 50, Nr. 1, Spring 1991, pp. 1-17
- Bassin, Mark. "Inventing Siberia: Visions of the Russian East in the Early Nineteenth Century," in: *The American Historical Review*, Vol. 96, Nr. 3, June 1991, pp. 763-794
- Bassin, Mark. "Geographical Determinism in Fin-de-Siecle Marxism: Georgii Plekhanov and the Environmental Basis of Russian History," in: *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 82, Nr. 1, 1992, p. 3-22
- Bassin, Mark. "Turner, Soloviev and the Frontier Hypothesis: The Nationalist Signification of Open Spaces," in: *Journal of Modern History*, No. 65, Sept. 1993, pp. 473-511
- Bădescu, Ilie, and Dan Dungaciu. *Sociologia și geopolitica frontierei*. [The Sociology and Geopolitics of the Frontier]. Vol. I-II. Floarea Albastră: Bucharest, 1995.
- Danilevskii, N. I. *Rossiiia i Evropa* [Russia and Europe], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XIX vek* [Classical Works of Geopolitics. 19th Century]. AST: Moscow: 2003, Vol. I, pp. 275-679
- Eminescu, Mihai. *Basarabia* [Bessarabia]. Hyperion: Chisinau, 1991.
- Fedorov, M. G. *Russkaia progressivnaia mysl' XIX v. ot geograficheskogo determinizma k istoricheskomu materializmu* [Russian 19th Century Progressive Thought from Geographical Determinism to Historical Materialism]. Novosibirsk: 1972.
- Frunză, Axinte. *România Mare* [Greater Romania]. Royal Press F. Goebel & Sons: Bucharest, 1915.
- Glebov, Sergei. "Granitsy imperii kak granitsy moderna: Antikolonial'naia ritorika i teoriia kul'turnyh tipov v evraziistve" [Imperial Borders as the Boundaries of Modernity: Anti-Colonial Rhetoric and the Theory of Cultural Types in Eurasianism], in: *Ab Imperio*, Nr. 2, 2003.
- Glebov, Sergei. "A Life with Imperial Dreams: P. N. Savitsky, Eurasianism, and the Invention of "Structuralist" Geography," in: *Ab Imperio*, Nr.3, 2005.
- Godlewska, Anne and Neil Smith, eds. *Geography and Empire*. Blackwell Publishers: Oxford, 1994.
- Haushofer, Karl. "Granitsy v ih geograficheskom i politicheskom znachenii"[Frontiers in Their Geographical and Political Sense]. In: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] (AST: Moscow, 2003), Vol. II, pp. 227-598
- Kivelson, Valerie A. *Cartographies of Tsardom: The Land and Its Meanings in Seventeenth-Century Russia*. Cornell University Press: Ithaca, N.Y., 2006.
- Korolev, K. (ed.) *Klassika geopolitiki. XIX vek*. [Classical Works of Geopolitics. 19th Century]. AST: Moscow, 2003.
- Korolev, K. (ed.) *Klassika geopolitiki. XX vek*. [Classical Works of Geopolitics. 20th Century]. AST: Moscow, 2003.

- Laruelle, Marlene. *L'Ideologie eurasiste russe ou comment penser l'empire*. L'Harmattan: Paris, 1999.
- Livingstone, David N. and Charles W. J. Withers, Eds. *Geography and Revolution*. University of Chicago Press: Chicago, 2005.
- Martyniuk, Igor. "Za ogradoi slavianofil'stva: Nikolai Danilevskii-shpenglerianets... karteziianets... [Beyond Slavophilism's Pale: Nikolay Danilevskii- a Spenglerian?... a Cartesian?...], in: *Ab Imperio*, Nr. 1-2, 2001.
- Mehedinți, Simion. *La géographie comparée d'après Ritter et Peschel*. Armand Colin : Paris, 1901.
- Mehedinți, Simion. *Antropogeografia și întemeietorul ei Fr. Ratzel* [Anthropogeography and its Founder, Fr. Ratzel]. Socec: Bucharest, 1904.
- Mehedinți, Simion. *Frunteria României spre Răsărit* [Romania's Frontier to the East]. Bucharest: S.I., 1941.
- Mehedinți, Simion. *România în marginea continentului: o problemă geopolitică românească și europeană* [Romania at the Continent's Edge: A Romanian and European Geopolitical Problem]. Ramuri : Craiova, 1941.
- Mehedinți, Simion. *Opere Complete* [Complete Works]. Royal Foundation for Literature and Art: Bucharest, 1943.
- Peet, Richard. *Modern Geographical Thought*. Blackwell Publishers: Oxford, 1998.
- Savitskii, P. N. "Evraziistvo" [Eurasianism], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century] AST: Moscow, 2003, Vol. II, pp. 653-699
- Schimmelpenninck van der Oye, David. "Ideologii imperii v Rossii imperskogo perioda" [Ideologies of Empire in Imperial Russia], in: *Ab Imperio*, Nr. 1-2, 2001.
- Slezkine, Yuri. „Naturalists versus Nations: Eighteenth-Century Russian Scholars Confront Ethnic Diversity”, in: *Representations*, Vol. 47, 1994, pp. 170-195
- Soloviev, S. M. *Ob istoricheskome dvizhenii russkago narodonaseleniia* [On the Historical Movement of the Russian Population]. Moscow: S.n., 1867.
- Soloviev, S. M. *Istoriia Rossii s drevneishih vremen. Tom I* [The History of Russia from the Earliest Times. Volume I]. Gosizdat: Moscow, 1959.
- Soloviev, S. M. *Izbrannoe. Zapiski* [Selected Works. Personal Notes]. Moscow: Mysl', 1983.
- Stourdza, Dem. A. *L'Europe, la Russie et la Roumanie. Etude historique et politique*. Bucarest, s.d. [1890 ?].
- Sukhova, N. G. *Karl Ritter i Rossiia* [Karl Ritter and Russia]. Leningrad, 1990.
- Trubetskoi, N.S. *Evropa i chelovechestvo* [1920] [Europe and Mankind], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century]. AST: Moscow, 2003, Vol. II, pp. 33-105
- Trubetskoi, N.S. *Vzgliad na russkuiu istoriiu ne s zapada, a s Vostoka* [A Look at Russian History not from the West, but from the East], in: K. Korolev (ed.) *Klassika Geopolitiki. XX vek* [Classical Works of Geopolitics. 20th Century]. AST: Moscow, 2003, Vol. II, pp. 144-226
- Xenopol, A. D. *Națiunea Română* [The Romanian Nation]. Ed. By C. Schifirnet. Albatros: Bucharest, 1999.